

ΕΘΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΣ

1837 - 1937

Α΄

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΥΠΟ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΥ

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΠΑΤΡΟΛΟΓΙΑΣ ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

ΜΕΛΟΥΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ

ΤΥΠΟΙΣ "ΠΥΡΣΟΥ," Α. Ε.

1937

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

111746

Η ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗΝ ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΑ ΤΗΣ

(ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ 1837—1937)¹

Α'. ΙΔΡΥΣΙΣ

Διὰ τοῦ ἀπὸ 14 Ἀπριλίου 1837 διατάγματος² περὶ προσωρινοῦ κανονισμοῦ τοῦ ἐν Ἀθήναις Ὁθωνείου πανεπιστημίου, ὅπερ διὰ θεσπίσματος τῆς 20 Ὀκτωβρίου 1862 μετωνομάσθη ἐθνικὸν καὶ διὰ τοῦ νόμου τῆς 17 Ἰουλίου 1911 ἐθνικὸν καὶ καποδιστριακὸν πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, ἰδρύθησαν ἐν αὐτῷ τέσσαρες σχολαί, ἐξ ὧν πρώτη ὀνομάζεται ἡ θεολογικὴ³. Τῇ 3 Μαΐου 1837 ἐτελέσθη ἐπισήμως ἡ ἐορτὴ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ πανεπιστημίου ἐν τῇ ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν οἰκίᾳ Κ. Κλεάνθους⁴ καὶ εὐθὺς κατόπιν ἤρξαντο αἱ πανεπιστημιακαὶ παραδόσεις ἐν πάσαις ταῖς σχολαῖς καὶ ἐν τῇ θεολογικῇ.

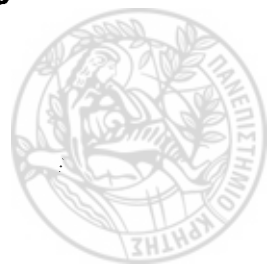
Διὰ διατάγματος τῆς 6 Ἰουλίου 1849 ὤρισθη ὅτι «ἡ σφραγὶς τῆς θεολογικῆς σχολῆς θέλει ἔχει ὡς ἔμβλημα τὸ μονόγραμμα τῶν ἀρχαίων Χριστιανῶν (τὸ γνωστὸν σύμπλεγμα τοῦ Χ καὶ Ρ καὶ ἐκατέρωθεν Α καὶ Ω), κύκλῳ δὲ τὴν ἐπι-

¹ *Πηγὰὶ καὶ βοηθήματα*: Τὰ πρακτικὰ τῆς θεολογικῆς σχολῆς, τηρούμενα μόνις ἀπὸ τῆς 14.1.1862. Τὰ πρακτικὰ τῆς συγκλήτου, τηρούμενα ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ πανεπιστημίου. Αἱ πρωτανικαὶ λογοδοσίαι. Αἱ πανεπιστημιακαὶ ἐπετηρίδες. Αἱ συλλογαὶ νόμων καὶ διαταγμάτων τοῦ πανεπιστημίου, ὧν ἡ πρώτη ἐπιμελεῖα Ἰω. Βαμπᾶ. Ἀθήναι 1885. «Χρονικὸν τῆς α' πεντηκονταετηρίδος τοῦ ἑλληνικοῦ πανεπιστημίου» ὑπὸ Ἰω. Παναγίδου, Ἀθήναι 1889. «Ἀπάνθισμα βιογραφικῶν τῶν ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πανεπιστημίου ἐκλιπόντων τῶν βίον καθηγητῶν αὐτοῦ», ἐπιμελεῖα Δ. Δημητριάδου, Ἀθήναι 1916 (ἐν τοῖς ἐξῆς θὰ σημειῶται Ἀπάνθισμα). *Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν πανεπιστήμιον*, «Βιογραφία ζώντων καθηγητῶν, ἐπιτίμων, τακτικῶν καὶ ἐκτάκτων», τομ. β', τεῦχος α', Ἀθήναι 1920 (ἐν τοῖς ἐξῆς θὰ σημειῶται Βιογραφία). Ὑπομνήματα ὑποψηφίων καθηγητῶν. Ἐφημερίς κυβερνήσεως. Εἰδήσεις καὶ νεκρολογίαι ἐν ἐφημερίᾳ καὶ θεολογικοῖς καὶ ἐκκλησιαστικοῖς περιοδικοῖς. Ἐκκλησιαστικὰ ἱστορία καὶ μονογραφίαι ἀναφερόμεναι ἐν ταῖς ὑποσημειώσεσιν. Ἄρθρα ἐν «Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαίδειᾳ» («Μ. Ἐ. Ἐ.»). Τοῦ τεύχους τυπωθέντος κατὰ τὰ τέλη Μαρτίου 1937, περιέχεται ἐν αὐτῷ ἡ μέχρι 20 Μαρτίου 1937 ἱστορία τῆς σχολῆς.

² Αἱ μέχρι τοῦ ἔτους 1922 χρονολογίαι ἀναφέρονται κατὰ τὸ ἕως τότε ἰσχύον Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον.

³ Καὶ κατὰ τὸ καθρηγμένον διάταγμα περὶ συστάσεως πανεπιστημίου τῆς 31.12.1836 (12.1.1837) τὸ πανεπιστήμιον συνέκειτο ἐκ 4 σχολῶν, ὧν α' ἡ τῶν γενικῶν ἐπιστημῶν (φιλοσοφία, φιλολογία, μαθηματικά καὶ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι), β' ἡ θεολογία, γ' ἡ ἱατρικὴ καὶ δ' ἡ τῶν νομικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν.

⁴ Ὁ Θεμέλιος λίθος τοῦ σημερινοῦ πανεπιστημίου κατετέθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ὀθωνος τῆ 2.7.1839 καὶ περὶ τὰ μέσα Νοεμβρίου 1841 συνετελέσθη ἡ εἰς αὐτὸ μεταφορὰ καὶ ἐγκατάστασις τῶν πανεπιστημιακῶν ἀρχείων.

γραφὴν «θεολογικὴ σχολὴ τοῦ θθωνείου πανεπιστημίου» (καὶ ἀπὸ τοῦ 1862 «τοῦ ἔθνικοῦ πανεπιστημίου», μεταγενεστέρως δὲ «τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν»).

Β'. ΚΑΘΗΓΗΤΑΙ

Διὰ τοῦ διατάγματος τῆς 22 Ἀπριλίου 1837 διωρίσθησαν οἱ πρῶτοι τακτικοί, ἐπίτιμοι καὶ ἔκτακτοι καθηγηταὶ τοῦ πανεπιστημίου, 34 τὸν ἀριθμὸν, ἤτοι 3 τῆς θεολογίας, 8 τῆς νομικῆς, 9 τῆς ἰατρικῆς καὶ 14 τῆς φιλοσοφίας. Οἱ τῆς θεολογίας ἦσαν τακτικοὶ μὲν ὁ Μισαὴλ Ἀποστολίδης καὶ ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης, εἰς δ' ἔκτακτος, ὁ Κωνσταντῖνος Κοντογόνης¹.

Κατὰ τὴν πρώτην ἑκατονταετηρίδα ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ πανεπιστημίου (1837-1937), διωρίσθησαν ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τριάκοντα καὶ τρεῖς ἐν ὄλῳ καθηγηταὶ οἱ ἑξῆς:

1. **Μισαὴλ Ἀποστολίδης** (τακτικὸς 1837-1852 καὶ εἶτα ἐπίτιμος)². Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Χανίοις Κρήτης τὸ 1789. Ἀφοῦ ἐξέμαθε τὰ πρῶτα γράμματα ἐν τῇ μονῇ Γωνιάς (Κρήτης), οὗ ποῦ ἐχειροτονήθη διάκονος καὶ εἶτα πρεσβύτερος, ἐσπούδασεν ἐν τῷ φιλολογικῷ γυμνασίῳ Σμύρνης. Μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν του ἐχρημάτισεν ἱερεὺς καὶ διδάσκαλος τῆς ἐν Βιέννῃ ἑλληνικῆς κοινότητος (1815-1817) καὶ εἶτα τῆς ἐν Τεργέστη (1817-1832). Τὸ 1832 μετέβη εἰς Μόναχον, ἵνα διδάξῃ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν εἰς τὸν ἐκλεγέντα βασιλεῖα τῆς Ἑλλάδος Ὁθωνα, μεθ' οὗ κατῆλθεν εἰς Ἑλλάδα. Ἐνταῦθα κατ' ἀρχὰς εἰργάσθη ὡς διδάσκαλος διαφόρων σχολείων, μέχρις οὗ διὰ τοῦ διατάγματος τῆς 22 Ἀπριλίου 1837, δι' οὗ διωρίσθησαν οἱ πρῶτοι καθηγηταὶ τοῦ πανεπιστημίου, διωρίσθη τακτικὸς καθηγητῆς τῆς θεολογικῆς σχολῆς καὶ συγχρόνως πρῶτος σχολάρχης αὐτῆς, ὡς ἐλέγοντο τότε οἱ κοσμήτορες. Ἐδίδαξε δογματικὴν καὶ ἠθικὴν καί, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ προγράμματος τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ δημοσιευθέντος τῆ 29 Ἀπριλίου 1837, καὶ ἐρμηνείαν εἰς τὴν Π. Διαθήκην, ἐκ τοῦ κειμένου τῶν Ο'. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἰδρύσεως τῆς Ριζαρείου σχολῆς (1844) διηύθυνεν αὐτὴν καὶ ἐδίδασκεν ἐν αὐτῇ. Ὁ Ἀποστολίδης ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὰ τῆς διοργανώσεως τῆς νεοσυστάτου ἑλληνικῆς ἐκκλη-

¹ Οἱ τρεῖς οὗτοι διωρίζοντο καὶ διὰ τοῦ ἀπὸ 15.1.1837 διατάγματος, ὅπερ ἐκδοθὲν ὑπὸ τῆς ἀντιβασιλείας κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ βασιλέως, ἠκυρώθη κατὰ τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ. Ὁ Κοντογόνης διὰ τοῦ διατάγματος τούτου διωρίζετο ἔκτακτος καθηγητῆς ἐν τῇ σχολῇ τῶν γενικῶν ἐπιστημῶν, «μὲ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ παραδίδῃ εἰς τὴν θεολογικὴν σχολὴν» διὰ δὲ τοῦ διατάγματος τῆς 22.4.1837 ὁ Κοντογόνης διωρίζετο ἔκτακτος τῆς θεολογικῆς καὶ συγχρόνως «ἐπίτιμος» τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς.

² Ἴδε Ἀπάνθισμα σ. 9-13, ἐνθα καὶ ἡ σχετικὴ φιλολογία. Πρβλ. καὶ Χρυσοστόμου Ἀ. Παπαδοπούλου, «Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», τόμ. Α', Ἀθῆναι 1920, σ. 326-330 κ. ἄ. καὶ «Μ. Ἐ. Ἐ.» 5,235.

σίας, ἀσπαζόμενος, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον, τὰς φαρμακιδεῖους ἀπόψεις, καὶ ἀπεστάλη τὸ 1850 εἰς Κών/πολιν διὰ τὸ ζήτημα τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ 1851 εἰς Ρωσίαν διὰ τὸ ζήτημα τῆς κληρονομίας Ριζάρη. Τὸ 1852 ἐξελέγη ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν καὶ Ἡλείας, ὅτε ὠνομάσθη ἐπίτιμος καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου καὶ ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1862 ἐχειροτονήθη μητροπολίτης Ἀθηνῶν καὶ ὡς τοιοῦτος ἀπέθανεν αἰφνιδίως τῇ 21 Ἰουλίου 1862.

2. **Θεόκλητος Φαρμακίδης** (1837—1839 τακτικὸς καθηγητὴς τῆς θεολογίας· 1839—1843 τακτικὸς τῆς φιλοσοφίας· 1843 τακτικὸς πάλιν τῆς θεολογίας· 1844—1850 ἐπίτιμος τῆς θεολογίας καὶ 1850—1860 αὐθις τακτικὸς τῆς θεολογίας)¹. Ἐγεννήθη τὸ 1784 ἐν Λαρίσῃ, ὅπου καὶ ἐξεπαιδεύθη, καὶ τὸ 1802 ἐχειροτονήθη διάκονος. Κατὰ τὰ ἔτη 1804—1806 διέτριβεν ἐν Κων/πόλει, φοιτῶν εἰς τὴν ἐν Φαναρίῳ πατριαρχικὴν σχολήν, κατὰ δὲ τὰ ἔτη 1806—1811 παρέμεινεν ἐν Ἰασίῳ σπουδάζων, διδάσκων καὶ ἱερουργῶν. Τὸ 1811 ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος ἐν Βουκουρεστίῳ. Ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1811 ἐγκατέστη ὁ Φαρμακίδης ἐν Βιέννῃ, ὡς ὑπεφημέριος τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, καταγινόμενος εἰς μελέτας καὶ ἐκμάθησιν ξένων γλωσσῶν, ἀπὸ δὲ τοῦ 1861 συμμετέχων μετὰ τοῦ Κοκκινάκη εἰς τὴν ἐκδόσιν τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ. Ἐκεῖ παρέμεινε μέχρι τοῦ 1819, ὅτε, δαπάνῃ τοῦ λόρδου Γυλφορδ, μετέβη εἰς Γοττίνγην τῆς Γερμανίας, πρὸς σπουδὴν τῆς θεολογίας. Ἐκτραγείσης τῆς ἐπαναστάσεως ἐπανήλθεν εἰς Ἑλλάδα καὶ μετὰ μικρὰν διαμονὴν ἐν Σπέτσαις καὶ Βερβαίνῃ, ἐγκατέστη ἐν Καλάμαις, ἔνθα ἐπὶ τινα χρόνον ἐξέδιδε τὴν πρώτην ἐλληνικὴν ἐφημερίδα, τὴν «Ἑλληνικὴν Σάλπιγγα». Ὁ Φαρμακίδης μετείχεν ἐνεργῶς τῶν τῆς διοικήσεως, μέχρι οὗ διωρίσθη καθηγητὴς τῆς ἐν Κερκύρᾳ ἰονείου ἀκαδημίας, ὅπου ἐδίδαξε δογματικὴν (1823—1825)· κατόπιν διωρίσθη ἐφημεριδογράφος τῆς διοικήσεως (1825—1827). Ἐπὶ Καποδιστρίου, πρὸς ἐν δὲν διέκειτο εὐμενῶς, παρέμεινεν ἰδιωτεύων (1828—1831). Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀντιβασιλείας διεδραμάτισεν ὁ Φαρμακίδης σπουδαῖον ρόλον διὰ τὴν ρύθμισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τῆς νεοσυστάτου ἐπικρατείας, ἐλθὼν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς ἄγαν συντηρητικούς, ὧν ἡγεῖτο ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος. Τὸ 1833 διωρίσθη πρῶτος γραμματεὺς τῆς ἀρτισυστάτου ἱεραῆς συνόδου καὶ τὸ 1837 διωρίσθη εἰς τῶν τριῶν πρώτων καθηγητῶν τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου, ὅθεν τὸν Νοέμβριον τοῦ 1839, ἐνεργείας τῶν ἐχθρῶν του, μετετέθη εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολήν, παυθεὶς ἅμα καὶ τῆς γραμματείας τῆς συνόδου. Τὸ 1843 ἐπα-

¹ Ἴδε Α. Σ. Μπαλάνου, «Θεόκλητος Φαρμακίδης» (1784—1860), σελ. 62, Ἀθήναι 1933. Πρβλ. Ἀπάνθισμα σ. 15—20, ἐνθα καὶ ἡ σχετικὴ φιλολογία. Σ. Γ. Βουτυρά, «Λεξικὸν ἱστορίας καὶ γεωγραφίας», τ. 9 (1890) σ. 115—117. Χρυσοστόμου Α. Παπαδοπούλου, «Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», Α' (Ἀθ. 1920) σ. 55 κ.έ. Καὶ ὁ Ἀναστάσιος Διομήδης Κυριακὸς ἔγραψε («Μελέται», Ἀθῆναι 1888 σ. 163—187) ἀντικειμενικῶς καὶ μετὰ δικαιοσύνης διὰ τὸν μέγαν ἐκεῖνον Ἑλληνα καὶ θεολόγον, τὸν τόσον παρεξηγηθέντα καὶ συκοφαντηθέντα. Πρβλ. καὶ «Μ. Ἐ. Ἐ.», 23, 832—833.

ναδιωρίσθη τακτικὸς καθηγητὴς τῆς θεολογικῆς σχολῆς, ἀλλὰ κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1844, διορισθεὶς πάλιν γραμματεὺς τῆς συνόδου, κατέστη ἐπίτιμος καθηγητῆς. Κατ' Ἰούλιον τοῦ 1850, ἀπαλλαγεὶς τῶν καθηκόντων τοῦ γραμματεῦς τῆς συνόδου, ὠνομάσθη ἐκ νέου τακτικὸς καθηγητῆς τῆς θεολογίας καὶ ὡς τοιοῦτος διετέλεσε μέχρι τοῦ θανάτου του, ἐπισυμβάντος τῇ 21 Ἀπριλίου 1860. Ὁ Φαρμακίδης, λόγῳ τῶν πολλαπλῶν του ἀσχολιῶν καὶ παθήσεως τοῦ φάρυγγος, ἐλάχιστα ἐδίδαξεν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ¹.

3. **Κωνσταντῖνος Κοντογόνης** (ἕκτακτος 1837—1841 τακτικὸς 1841—1878)². Ἐγεννήθη τὸ 1812 ἐν Τεργέστη, εἰς τὴν σχολὴν τῆς ὁποίας ἔλαβε τὴν πρώτην μόρφωσιν. Τὰς θεολογικὰς καὶ φιλοσοφικὰς σπουδὰς του συνεπλήρωσε ἐν Γερμανίᾳ, ὅθεν μεταβὰς εἰς Βιέννην ἐπεμελήθη μετ' ἄλλων τῆς β' ἐκδόσεως τοῦ λεξικοῦ τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ. Ἐπανελθὼν εἰς Ἑλλάδα, διωρίσθη ἀμέσως ἕκτακτος καθηγητῆς τῆς θεολογικῆς σχολῆς καὶ συγχρόνως ἐπίτιμος τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ ἀρτισυστάτου πανεπιστημίου (22 Ἀπριλίου 1837). Διὰ διατάγματος τῆς 18 Σεπτεμβρίου 1841 προήχθη εἰς τακτικὸν καὶ διετέλεσε τοιοῦτος μέχρι τοῦ θανάτου του, τῇ 16 Νοεμβρίου 1878. Φιλοπονώτατος ὢν, εἰργάζετο ἐπιμελέστατα ὅπως

¹ Ὡς φαίνεται ἐκ τῶν πρακτικῶν τῆς συγκλήτου, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 11.6.1838, ἀπεφασίσθη νὰ ἐρωτηθῆ παρὰ τοῦ πρυτάνεως «ὁ καθηγητὴς τῆς θεολογίας κ. Θ. Φαρμακίδης ἂν θέλῃ κάμει ἑναρξιν τοῦ μαθήματος αὐτοῦ κατὰ τὴν προσεγγίζουσαν ἑξαμηνίαν» ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 20.6.1838 ἀνακοινοῦται ἡ ἀπάντησις τοῦ ἀειμνήστου Φαρμακίδου, καθ' ἣν «ἐπειδὴ μέχρι τοῦδε δὲν ἔλαβε τὰ εἰς τοῦτο ἀναγκαῖα βιβλία δὲν δύναται νὰ ἀρχίσῃ». Ὁ κάλλιον παντὸς ἄλλου δυνάμενος νὰ γνωρίζῃ Κ. Κοντογόνης, ἐν τῷ ἐπιχρῆματι του εἰς Θ. Φαρμακίδην («Ἐκκλ. Κήρυξ» 1860 σ. 204—216), βεβαιῶντι «λόγοι υγιείας καὶ μάλιστα ἀδυναμία τῆς τοῦ φάρυγγος ἐκράτου αὐτὸν μακρὰν τοῦ διδασκαλικοῦ βήματος». Τούναντιον ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Πανταζίδου (σ. 38) ἀναγράφεται ὅτι «ὁ Φαρμακίδης καὶ ὁ Μανούσης δὲν ἀνέλαβον εὐθὺς διδασκαλίαν, καθ' ἣν ὁ διορισθέντες εἰς ἄλλην ὑπηρεσίαν τοῦ κράτους, ἀλλὰ μετὰ τινα ἔτη ἐπανῆλθον εἰς τὴν καθηγησίαν». Ὅτι ὁ Φαρμακίδης «ἐδίδαξεν ὀλίγον» μαρτυροῦσιν ὁ Π. Ἀργυρόπουλος ἐν τῷ ἐπιταφίῳ του λόγῳ εἰς αὐτὸν («Ἐὐαγγ. Κήρυξ», Ἀθήναι 1860, σ. 281—288) καὶ ὁ λογοδοτῶν πρύτανις Γ. Ἀ. Μακκᾶς (17.11.1874). Ὅτι πράγματι ἐδίδαξεν ὀλίγον θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξαχθῆ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι, ἐνῶ οἱ λογοδοτοῦντες πρυτάνεις Μισαήλ Ἀποστολίδης (9.9.1851), Σπ. Πήλληκας (28.9.1852) καὶ Κ. Κοντογόνης (2.10.1855) ἀναφέρουσιν ὀνομαστὶ τοὺς μηδαμῶς διδάξαντας καθηγητὰς, οὐδὲν ἀναφέρουσι μετὰ αὐτῶν τὸν Φαρμακίδην. Κατὰ περιέργον τρόπον ἐπίσης οὐδεὶς γίνεται λόγος περὶ Φαρμακίδου ἐν ταῖς ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τοῦ πανεπιστημίου σωζομέναις ἐκθέσεσι πρυτάνεων πρὸς τὸ ὑπουργεῖον περὶ μὴ διδασκόντων ἢ ἑλλιπῶς διδασκόντων καθηγητῶν. Σφίζεται ὅμως ἐν τῷ ἀρχεῖῳ ἔκθεσις τοῦ Κοντογόνου, ἀπὸ 18.12.1850, δηλοῦσα ὅτι ὁ Φαρμακίδης δὲν ἤρξατο ἔτι τῆς διδασκαλίας του, ὡς καὶ ἔγγραφον τοῦ πρυτάνεως πρὸς τὸ ὑπουργεῖον, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 8 Ὀκτωβρίου 1852, ἐν ᾧ οὗτος ἀναφέρει ὅτι ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ διδάσκει εἰς ἄλλους καθηγητῆς, ὁ Κοντογόνης. Ὁ λογοδοτῶν πρύτανις Ν. Κωστῆς (3.10.1853) ἀναφέρει ὅτι ὁ Φαρμακίδης «ἀπεποιήθη τὴν κοσμητείαν». Κατὰ τὸν θάνατόν του ὁ τότε πρύτανις, ἀγγέλων τοῖς φοιτηταῖς ὅτι «ὁ σεβασμῶς καὶ πολυμαθὴς καθηγητῆς Θ. Φαρμακίδης ἀνεπαύθη ἐν Κυρίῳ», προσεκάλεε αὐτοὺς νὰ παρακολουθήσωσι τὴν κηδείαν, ἥτις ἐτελέσθη πάνδημος τὴν 22 Ἀπριλίου 1860. Πάντως ὁ Φαρμακίδης, ἀπερροφημένος ἐκ τῶν συγχρόνων μεγάλων ἑθνικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, τῶν ὁποίων ἦτο εἷς τῶν κυριωτέρων παραγόντων, καὶ πάσχων συγχρόνως ἐκ χρονίας φαρυγγίτιδος, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀφοσιωθῆ εἰς τὴν πανεπιστημιακὴν διδασκαλίαν καὶ, ἐπὶ προφανεῖ ζημίᾳ τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης, ἐλάχιστον, ἂν μὴ οὐδὲν, ἐδίδαξεν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ. Πρβλ. Α. Σ. Μπαλάνου, «Θ. Φαρμακίδης», ἔ. μ. σ. 40—41. Κ. Διοβουნიώτου, «Ὁ Θ. Φ. ὡς καθηγητῆς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν», ἐν περιοδικῷ «Θεολογία» 1931 σ. 232—239.

² «Ἀπάνθισμα» σ. 21—25. Ἀρθρον ἐν «Μ. Ἐ. Ἐ.» 14, 834.

ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς στοιχειώδεις ἀνάγκας τῆς θεολογικῆς σχολῆς, τῆς ὁποίας ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη, μετὰ τὴν ἐκ τοῦ πανεπιστημίου ἀποχώρησιν τοῦ Μισαήλ Ἀποστολίδου (1852), ἦτο, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, μέχρι τοῦ 1864, ὁ μόνος τακτικὸς καθηγητὴς, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Φαρμακίδης ἐλλιπέστατα ἐδίδαξε· διὰ τοῦτο μάλιστα, ἐπειδὴ ἦτο χωλός, ἐλέγετο, ἐπὶ τὸ εὐτραπελώτερον, ὅτι ἡ θεολογικὴ σχολὴ ἐστη-
ρίζετο ἐπὶ ἐνὸς ποδός. Ὁ Κοντογόνης ἐδίδαξε πλείστα μαθήματα καὶ δὴ ἐγκυ-
κλοπαιδείαν καὶ μεθοδολογίαν τῆς θεολογίας, ἐβραϊκὴν ἀρχαιολογίαν, εἰσαγωγὴν
καὶ ἐρμηνείαν εἰς τὰς ἀγίας γραφάς, ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν καὶ ἐκκλησιαστικὴν
γραμματολογίαν¹. Ἐδίδασκε καὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ.

4. **Δαμιανὸς Διβερόπουλος** (ἔκτακτος 1852-1856)². Πελοποννησιακῆς
καταγωγῆς, ἐγεννήθη ἐν Ἀδριανουπόλει τὸ 1803. Λαβὼν τὴν πρώτην μόρφωσιν
ἐν ἀγίῳ ὄρει, μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Κοσμᾶ, μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως
τοῦ 1821 ἐγκατέστη ἐν Μιστρᾷ, ὅπου καὶ ἐχειροτονήθη. Βραδύτερον ἐλθὼν εἰς
Ἀθήνας, παρηκολούθησεν ὡς ἀκροατὴς θεολογικὰς παραδόσεις ἐν τῷ πανεπιστημίῳ,
μεθ' ἧς ἐσπούδασεν ἐν Γερμανίᾳ. Ἀρχιμανδρίτης ὢν, διωρίσθη τῇ 17 Ὀκτωβρίου
1852 ἔκτακτος καθηγητὴς τῆς θεολογίας, διδάξας δογματικὴν καὶ χριστιανικὴν
ἠθικὴν. Τὸ 1856 παρητήθη τῆς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ θέσεώς του καὶ μετέβη εἰς
Βιέννην, παρὰ τῷ ἐκεῖ ἀδελφῷ του, ὅστις ἦτο ἐφημέριος τῆς κοινότητος, ὅπου καὶ
μετ' ὀλίγον ἀπέθανε (1856).

5. **Διονύσιος Κλεόπας** (τακτικὸς 1856-1857)³. Ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντι-
νουπόλει τὸ 1816. Ἀπὸ τοῦ 1830 μεταβὰς εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅπου καὶ ἐδιδάχθη
τὰ πρῶτα γράμματα, συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ Κωνσταν-
τινουπόλει, μεθ' ἧς ἐσπούδασε θεολογίαν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Γερμανίᾳ. Ἐπανελθὼν
εἰς Ἱεροσόλυμα, ἀνέλαβε διδακτικὴν ὑπηρεσίαν καὶ τὸ 1855 διωρίσθη διευθυντὴς
τῆς ἀρτισυστάτου σχολῆς τοῦ σταυροῦ. Πρεσβύτερος ὢν, διωρίσθη τακτικὸς καθη-
γητὴς τῆς θεολογίας τῇ 7 Αὐγούστου 1856 καὶ διετέλεσε τοιοῦτος μέχρι τοῦ
Νοεμβρίου 1857, ὅτε παρητήθη διὰ λόγους υγείας· διὰ διατάγματος τῆς 31 Ἰανουα-
ρίου 1858 ἐγένετο ἀποδεκτὴ ἡ παραίτησίς του. Ὁ Κλεόπας κατὰ τὸ βραχὺ διά-
στημα τῆς καθηγεσίας του ἐδίδαξε δογματικὴν καὶ χριστιανικὴν ἠθικὴν. Ἀπέθανεν
ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῇ 6 Μαΐου 1861.

6. **Παναγιώτης Ρομπότης** (ἔκτακτος 1858 — 1868, τακτικὸς 1868—

¹ Κατὰ τὸ πρῶτον πανεπιστημιακὸν ἔτος (1837) ὁ Κοντογόνης ἐδίδασκεν ἐβραϊκὴν ἀρχαιολογίαν, τρεῖς τῆς
ἐβδομάδος, καὶ ἐν τῇ φιλοσοφικῇ σχολῇ περὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Λακταντίου, μεθ' ἧς ἐρμηνείας αὐτοῦ, δις τῆς ἐβδο-
μάδος (Πρβλ. «Ἀθήνα» 13.2.1837).

² «Ἀπάνθισμα» σ. 27—29. Πρβλ. «Μ. Ἐ. Ἐ.» 16,88. Τοῦ Διβερόπουλου δὲν σφίζεται εἰκὼν.

³ «Ἀπάνθισμα» σ. 31—36. Πρβλ. Χρυσοστόμου Α. Παπαδοπούλου, «Διονύσιος Κλεόπας» (ἐν Λάρνακι
Κύπρου 1913, σ. 48). «Μ. Ἐ. Ἐ.» 14,528. Καὶ τοῦ Κλεόπα δὲν σφίζεται εἰκὼν.

1875)¹. Έγεννήθη ἐν Κρανιδίῳ τὸ 1830. Ἐσπούδαζεν ἐν Ἀθήναις, Παιτρουπόλει καὶ Γερμανίᾳ, ἐπανελθὼν δ' εἰς Ἀθήνας ἐδίδαξε κατ' ἀρχὰς ἐν γυμνασίοις. Διορισθεὶς ἐπίτιμος καθηγητῆς τῆς θεολογίας τῇ 13 Αὐγούστου 1858, προήχθη τὸ 1868 εἰς τακτικὸν καὶ διετέλεσε τοιοῦτος μέχρι τοῦ θανάτου του, τῇ 6 Ἰουλίου 1875, ὅτε ἦτο πρῦτανις. Ἐδίδαξε δογματικὴν, ἠθικὴν καὶ λειτουργικὴν. Ἀπὸ τοῦ 1870 εἶχε χειροτονηθῆ πρεσβύτερος, προσληφθεὶς ὡς ἐφημέριος τῆς βασιλίσσης Ὑλγας. Μετέσχεν ἐνεργῶς τῆς φιλανθρωπικῆς καὶ ἐκπαιδευτικῆς κινήσεως τῆς ἐποχῆς του, διατελέσας καὶ πρόεδρος τοῦ συμβουλίου τῆς ἐν Ἀθήναις φιλεκπαιδευτικῆς ἐταιρείας.

7. **Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος** (ἔκτακτος 1860—1864, τακτικὸς 1864—1866, ἐπίτιμος 1867—1875)². Ἐγεννήθη ἐν Χώρα τῆς Σάμου τὸ 1827, ὅπου ἔμαθε καὶ τὰ πρῶτα γράμματα. Ἐσπούδασε θεολογίαν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐπανελθὼν ἐν Ἀθήναις τὸ 1858, τῇ 9 Μαΐου 1860 διορίσθη ἔκτακτος καὶ τῇ 6 Νοεμβρίου 1864 τακτικὸς καθηγητῆς τῆς θεολογίας, διατελέσας τοιοῦτος μέχρι τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1866, ὅτε προεχειρίσθη, κληρικὸς ὢν ἀπὸ τοῦ 1862, εἰς ἀρχιεπίσκοπον Σύρου Τήνου καὶ Μήλου. Τὸν Μάϊον τοῦ 1867 ὀνομάσθη ἐπίτιμος καθηγητῆς. Ἐδίδαξεν ἐγκυκλοπαιδείαν τῆς θεολογίας, ὁμιλητικὴν, συμβολικὴν καὶ ἱστορίαν τῶν δογμάτων. Τὸ 1869 μετέβη εἰς Λίβερπουλ διὰ νὰ ἐγκαινιάσῃ τὸν ἐλληνικὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Νικολάου, καὶ ἐκεῖθεν εἰς διάφορα κέντρα τῆς Ἀγγλίας, ὅπου ἔτυχε μεγάλων τιμῶν. Ἀπέθανε τῇ 17 Ὀκτωβρίου 1875.

8. **Θεόκλητος Βίμπος** (ἔκτακτος 1860—1867, τακτικὸς 1867—1869, ἐπίτιμος 1869—1903)³. Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1832. Ἐσπούδασε θεολογίαν ἐν Ἀθήναις, Κιέβῳ, Παιτρουπόλει, ὅπου ἔλαβε δίπλωμα θεολογίας, καὶ ἐν Λειψίᾳ. Ἄμα τῇ ἐπανόδῳ του διορίσθη, τῇ 8 Δεκεμβρίου 1860, ἔκτακτος καὶ τῇ 22 Νοεμβρίου 1867 τακτικὸς καθηγητῆς τῆς θεολογίας, διατελέσας τοιοῦτος μέχρι τοῦ 1869, ὅτε, ἀπὸ τοῦ 1866 ἱερωθεὶς, προεχειρίσθη εἰς ἀρχιεπίσκοπον Μαντινείας καὶ Κυνουρίας, λαθῶν καὶ τὸν τίτλον τοῦ ἐπιτίμου καθηγητοῦ. Ἐδίδαξε πρῶτος αὐτὸς ἑβραϊκὴν γλῶσσαν, εἰσαγωγὴν καὶ ἐρμηνείαν τῆς παλαιᾶς διαθήκης ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου. Ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τῇ 30 Δεκεμβρίου 1903.

9. **Ἀναστάσιος Διομήδης Κυριακὸς** (ἔκτακτος 1868—1872, τακτικὸς 1872—1913, ἐπίτιμος 1913—1923)⁴. Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1843. Ἐσπού-

¹ «Ἀπάνθισμα» σ. 37—40. Πρβλ. «Μ. Ἐ. Ἐ.» 21, 221.

² «Ἀπάνθισμα» σ. 41—45. Πρβλ. Δ. Σ. Μπαλιάνου, «Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος», Ἀθήναι 1923. *Εὐλόγιον Κουρίλα Λαυριώτου*, «Ἀλέξανδρος ὁ Λυκοῦργος», ἐν περιοδικῇ «Θεολογία» 1927 σελ. 135 κ. ἑ. «Μ. Ἐ. Ἐ.» 16, 347—348.

³ «Ἀπάνθισμα» σ. 47—49. «Μ. Ἐ. Ἐ.» 7, 311.

⁴ «Βιογραφίαι» σ. 3—4. *Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον*, «Ἀναστάσιος Διομήδης Κυριακός»,

δασεν ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ καὶ εἶτα ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ τοῦ πανεπιστημίου, συνεπλήρωσε δὲ τὰς σπουδὰς του ἐν Γερμανίᾳ, ἀναγορευθεὶς ἐν Λειψία διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας. Ἐπανελθὼν, ἐνεκρίθη τῇ 17 Σεπτεμβρίου 1866 ὑπὸ τῆς θεολογικῆς σχολῆς ὡς ὑφηγητῆς τῆς συμβολικῆς καὶ τῇ 2 Ἰουνίου 1867 τῷ ἀνετέθη καὶ ἡ διδασκαλία τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Τῇ 13 Ἰανουαρίου 1868 διωρίσθη ἕκτακτος καθηγητῆς τῆς θεολογίας, ἀναλαβὼν τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ τῆς συμβολικῆς. Καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐν ἔτει 1911 θεσπισθέντος ὀρίου ἡλικίας, ἀπεχώρησε τῆς τακτικῆς ἑδρας καὶ ὠνομάσθη διὰ β. δ. τῆς 10 Σεπτεμβρίου 1913 ἐπίτιμος καθηγητῆς, ὡς ἐλέγοντο τότε οἱ διὰ τοῦ πανεπιστημιακοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ 1923 ὀνομασθέντες ὁμότιμοι. Ὁ Κυριακὸς ἐδίδαξε καὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ ἀπὸ τοῦ 1870 ἐπὶ μίαν τεσσαράκονταετιαν καὶ διετέλεσεν ἐπανειλημμένως βασιλικὸς ἐπίτροπος παρὰ τῇ ἱερᾷ συνόδῳ. Ἀπέθανε τῇ 3 Φεβρουαρίου 1923.

10. **Νικόλαος Δαμαλᾶς** (ἕκτακτος 1868—1872, τακτικὸς 1872—1892)¹. Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1842, ἐκ γονέων Χίων. Ἐσπούδασε θεολογίαν ἐν Ἀθήναις, ἐν Γερμανίᾳ, ὅπου ἀνηγορεύθη τὸ 1863 διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας τοῦ πανεπιστημίου τῆς Ἐρλάνγης, καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἐπανελθὼν εἰς Ἑλλάδα, τῇ 13 Ἰανουαρίου 1868 διωρίσθη ἕκτακτος καὶ τῇ 1 Αὐγούστου 1872 τακτικὸς καθηγητῆς τῆς θεολογίας, διατελέσας τοιοῦτος μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἐδίδαξεν εἰσαγωγὴν καὶ ἐρμηνείαν τῆς καινῆς διαθήκης. Διετέλεσε καὶ βασιλικὸς ἐπίτροπος παρὰ τῇ ἱερᾷ συνόδῳ (1876). Ἀπέθανε τῇ 21 Ἰανουαρίου 1892.

11. **Νικηφόρος Καλογεῤᾶς** (ἕκτακτος καὶ ἐπίτιμος 1868—1879, τακτικὸς 1879—1883 καὶ ἐπίτιμος 1883—1896)². Ἐγεννήθη ἐν Σπέτσαις τὸ 1835. Νεαρὸς μετέβη εἰς ἅγιον ὄρος, ὅπου ἐσπούδασεν εἰς τὴν ἀθωνιάδα σχολὴν, μεθ' ἧς ἐνεγράφη φοιτητῆς τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου. Πρὶν ἢ περατώσῃ τὰς σπουδὰς του, ἐξήσκησεν ἐπὶ διετίαν τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα ἐν τῇ πατριαρχικῇ σχολῇ Καΐρου, μεθ' ἧς μετέβη εἰς Γερμανίαν διὰ σπουδὰς. Ἐπανελθὼν, πρεσβύτερος ὢν, ὠνομάσθη μετὰ τὴν νόμιμον πρὸ τῆς σχολῆς δοκιμασίαν, τῇ 3 Ἰανουαρίου 1868, ὑφηγητῆς τῆς πατρολογίας. Τῇ 14 Αὐγούστου 1868 διωρίσθη ἕκτακτος καθηγητῆς, καὶ τῇ 18 Αὐγούστου 1873, διορισθεὶς ἀ' γραμματεὺς τῆς ἱερᾶς συνόδου, ὠνομάσθη ἐπίτιμος καθηγητῆς τῇ 24 Μαΐου 1876, ἀποχωρήσας τῆς γραμματείας, διωρίσθη αὖθις ἕκτακτος καὶ τῇ 4 Ἰανουαρίου 1879 τακτικὸς καθηγητῆς, διατελέσας

1866—1914, Ἀθῆναι 1915· ἐγγραφή ὑπὸ τοῦ διαδόχου του, τότε ἀρχιεπισκόπου Χρυσόστομου Παπαδοπούλου. Περιοδικὸν «Ἀνάπλασις» 15.2.1923. Πρὸς Δ. Σ. Μπαλάνου, «Ἀναστάσιος Διομήδης Κυριακὸς» (1843—1923). «Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος», Ἀθῆναι 1924 σ. 229—238. «Μ. Ἐ. Ἐ.» 9,393.

¹ «Ἀπάνθισμα» σ. 51—54. «Μ. Ἐ. Ἐ.» 8,838.

² «Ἀπάνθισμα» σ. 55—60. «Μ. Ἐ. Ἐ.» 13,593.

τοιούτος μέχρι τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1883, ὅτε ἐγκλεγεῖς ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν καὶ Ἡλείας, ὠνομάσθη ἐπίτιμος καθηγητής. Ἐδίδαξε ποιμαντικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἀρχαιολογίαν. Παραιτηθεὶς τῆς ἀρχιεπισκοπῆς, ἀπέθανεν ἐν Σπέτσαις τῇ 17 Ὀκτωβρίου 1896.

12. **Παναγιώτης Παυλίδης** (ἐκτακτος 1869—1875, τακτικὸς 1875—1894)¹. Ἐγεννήθη ἐν Κυπαρισσίᾳ τὸ 1837. Ἐμαθήτευσεν ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ καὶ εἶτα ἐσπούδασε θεολογίαν ἐν Ἀθήναις καὶ Γερμανίᾳ, ἔνθα ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τοῦ πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης. Ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας ὑπηρέτησεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς παιδείας καὶ ὡς λειτουργὸς τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Τῇ 14 Φεβρουαρίου 1868 ἐγένετο ὑφηγητὴς τῆς ἱστορίας τῶν ἐπτὰ οἰκουμενικῶν συνόδων, ἀνατεθείσης αὐτῷ βραδύτερον καὶ τῆς διδασκαλίας τῆς γραμματικῆς τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσης (30/5/68) καὶ τῆς ἱστορίας τῶν δογμάτων (10/10/68). Τῇ 28 Μαρτίου 1869 διωρίσθη ἐκτακτος καὶ τῇ 4 Νοεμβρίου 1875 τακτικὸς καθηγητὴς τῆς θεολογίας, διδάξας μέχρι τοῦ θανάτου του, συμβάντος τῇ 18 Νοεμβρίου 1894, εἰσαγωγὴν καὶ ἐρμηνείαν τῆς Π. Δ.

13. **Ζήκος Ρώσης** (ἐπίτιμος 1875—1881, τακτικὸς 1881—1911 καὶ ἔκτοτε ἐπίτιμος καὶ ἀπὸ τοῦ 1923 ὁμότιμος)². Ἐγεννήθη ἐν Δερβιζάνοις τῆς Λάκκας τοῦ Σουλίου, τὸ 1838. Ἐκπαιδευθεὶς ἐν τῇ Ζωσιμαίᾳ σχολῇ Ἰωαννίνων καὶ εἶτα ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ, ἐσπούδασε κατόπιν θεολογίαν ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἐν Γερμανίᾳ, ἀναγορευθεὶς τὸ 1866 διδάκτωρ τοῦ πανεπιστημίου τῆς Λειψίας. Ἐπανελθὼν εἰς Ἑλλάδα, ἐφηγίσθη ὑπὸ τῆς θεολογικῆς σχολῆς ὑφηγητὴς τῆς ὀμιλητικῆς τῇ 2 Ἰουνίου 1867 καὶ ἔλαβε παρ' αὐτῆς μετὰ ἐν ἔτος (20/6/68) τὴν ἀδειαν νὰ διδάσκῃ καὶ τὴν ἐγκυκλοπαιδεῖαν τῆς θεολογίας. Τῇ 4 Νοεμβρίου τοῦ 1875 διωρίσθη ἐπίτιμος καθηγητὴς τῆς θεολογίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ, καθόσον ἦτο τακτικὸς ἐν τῇ Ριζαρείῳ, κατ' Ἀπρίλιον δὲ τοῦ 1881 διωρίσθη τακτικὸς, ὀνομασθεὶς ἐπίτιμος ἐν τῇ Ριζαρείῳ. Ἐδίδαξε δογματικὴν, χριστιανικὴν ἠθικὴν καὶ ἐγκυκλοπαιδεῖαν. Καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ὄριου τῆς ἡλικίας, τῇ 7 Ὀκτωβρίου 1911, ὠνομάσθη ἐπίτιμος καθηγητὴς τῆς σχολῆς καὶ ἀπὸ τοῦ 1922, κατὰ τὸν νέον πανεπιστημιακὸν ὀργανισμόν, ὁμότιμος. Ἐδίδαξε καὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ (1867—1913). Ἀπέθανε ἐν Ἀθήναις τῇ 17 Σεπτεμβρίου 1933, εἰς ἡλικίαν 95 ἐτῶν.

14. **Ἐμμανουὴλ Ζολώτας** (τακτικὸς 1893—1919)³. Ἐγεννήθη ἐν Θολο-

¹ «Ἀπάνθισμα» σ. 61—63. •Μ. Ἐ. Ἐ.» 19, 811.

² «Βιογραφίαι» σ. 5—8. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ζήκος Δ. Ρώσης, Ἀλεξάνδρεια 1912. Κ. Δουβουνιώτου, «Λόγος εἰς Ζ. Ρώσην», τῇ 18.3.34, τυπωθεὶς ἐν τεύχει ὑπὸ τὸν τίτλον «ἐπιστημονικὰ μνημόσυνα καθηγητῶν πανεπιστημίου», Ἀθήναι 1936, σελ. 1—41. •Μ. Ἐ. Ἐ.» 21, 351.

³ «Καὶνὴ Διδαχὴ» 1919, σ. 463—465. •Μ. Ἐ. Ἐ.» 12, 63.

ποταμίω Χίου, τὸ 1858. Ἐσπούδασεν ἐν τῇ Ριζαρείῳ καὶ ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἀναγορευθεὶς διδάκτωρ¹ αὐτῆς τὸ 1884. Συμπληρώσας τὰς σπουδὰς του ἐν Γερμανίᾳ, μετὰ τὴν νόμιμον πρὸ τῆς σχολῆς δοκιμασίαν, ἐψηφίσθη τῇ 14 Μαρτίου 1890 ὑφηγητῆς τῆς ἐρμηνείας τῆς Κ. Δ. Δις προταθεὶς ὑπὸ τῆς σχολῆς διὰ τὴν ἔδραν τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐρμηνείας τῆς Κ. Δ.², διωρίσθη κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1893 τακτικὸς καθηγητῆς. Ἐδίδαξε καὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ (1912—1919). Ἀπέθανε τῇ 19 Νοεμβρίου 1919. Εἶναι ὁ πρῶτος καθηγητῆς τῆς θεολογίας, ὅστις διωρίσθη προτάσει τῆς σχολῆς, κατὰ τὰ διατάγματα τοῦ 1882 καὶ 1883.

15. **Προκόπιος Οἰκονομίδης** (τακτικὸς 1891—1896 καὶ ἔκτοτε ἐπίτιμος μέχρι τοῦ 1902)³. Ἐγεννήθη ἐν χωρίῳ Δουμενὰ τῶν Καλαβρύτων τὸ 1837. Περαιτώσας ἐν Ἀθήναις τὰς πανεπιστημιακὰς του σπουδὰς, συνεπλήρωσε ταύτας ἐν τῇ θεολογικῇ ἀκαδημίᾳ Μόσχας, ὅπου ἔτυχε καὶ πτυχίου, καὶ εἶτα ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἑλβετίᾳ. Ἐπιστρέψας εἰς Ἀθήνας, ἐδίδαξε κατ' ἀρχὰς ὡς καθηγητῆς γυμνασίου. Διάκονος ὢν, ἐγένετο τῇ 5 Νοεμβρίου 1880 ὑφηγητῆς τῆς ἱστορίας τῶν δογμάτων καὶ τῇ 11 Δεκεμβρίου 1891, πρεσβύτερος ὢν, διωρίσθη τακτικὸς καθηγητῆς τοῦ αὐτοῦ μαθήματος καὶ προσωρινῶς τῆς πατρολογίας καὶ ἀπολογητικῆς⁴. Παρέμεινε τοιοῦτος μέχρι τῆς ἐκλογῆς του ὡς μητροπολίτου Ἀθηνῶν, κατὰ τὴν 11 Ὀκτωβρίου 1896, ὅτε ὀνομάσθη ἐπίτιμος καθηγητῆς. Ὁ Προκόπιος Οἰκονομίδης ἀπέθανε τῇ 4 Ἰουλίου 1902, παρητημένος, λόγῳ τῶν ταραχῶν ὡς ἐκ τῆς μεταφράσεως τοῦ εὐαγγελίου, τοῦ μητροπολιτικοῦ θρόνου ἀπὸ τῆς 3 Νοεμβρίου 1901.

16. **Γεώργιος Δέρβος** (τακτικὸς 1897—1923 καὶ ἑμότιμος 1923—1925)⁵. Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1854. Ἐσπούδασεν ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ καὶ εἶτα ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ Ἀθηνῶν, ἧς ἐγένετο διδάκτωρ, καὶ ἐν Μονάχῳ. Ἐπανελθὼν, ὀνομάσθη ὑφηγητῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας (7/2/1881), μεθ' ἧς διωρίσθη τακτικὸς καθηγητῆς τῆς πατρολογίας καὶ χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας τῇ 20 Δεκεμ-

¹ Μέχρι τοῦ ἔτους 1907 οἱ πτυχιούχοι τῆς θεολογικῆς σχολῆς δὲν ἐλάμβανον τὸν τίτλον τοῦ διδάκτορος, ὡς οἱ τῶν ἄλλων σχολῶν, ἀλλὰ τὸν τοῦ προλήτου· οἱ δὲ βαθμολογούμενοι διὰ σχεδὸν καλῶς τὸν τοῦ τελειοδικάτου. Τὸ πρῶτον δι' ἀποφάσεως τῆς σχολῆς τὸ 1907 ἀπεφασίσθη ἡ ἀπονομὴ τοῦ τίτλου τοῦ διδάκτορος καὶ εἰς τοὺς πτυχιούχους τῆς θεολογίας καὶ πρῶτος λαβὼν αὐτὸν ἦτο ὁ πρῶτος κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἐξετασθεὶς νῦν καθηγητῆς κ. Ἀμ. Ἀλιβιζᾶτος. Ἐκτοτε καὶ οἱ μέχρι τοῦ 1907 λαβόντες τὸν τίτλον τοῦ προλήτου ὀνομάζονται διδάκτορες, ἐφόσον ὁ παλαιὸς προλήτης ἰσοδυναμεῖ πρὸς διδάκτορα.

² Κατ' ἀμφοτέρας τὰς ψηφοφορίας (20.4.1892 καὶ 22.3.1893) ἔλαβε ψήφους 3, τῶν καθηγητῶν Παυλίδου, Ρώση καὶ Οἰκονομίδου. Ὁ Κυριακὸς κατὰ μὲν τὴν α' ψηφοφορίαν ἐψήφισεν ὑπὲρ τοῦ Παπαγιαννοπούλου, κατὰ δὲ τὴν β' ὑπὲρ τοῦ Δέρβου.

³ «Ἀπάνθισμα» σ. 65—68. «Μ. Ἑ. Ἑ.» 18,748.

⁴ Ἐν ταῖς συνεδρίασι τῆς 4 καὶ τῆς 19 Νοεμβρίου 1891 προετάθη ὁ Προκόπιος Οἰκονομίδης καθηγητῆς διὰ ψήφων 2, τοῦ κοσμητόρου Δαμαλά καὶ τοῦ Παυλίδου, κατὰ 2, τοῦ Κυριακοῦ καὶ τοῦ Ρώση, ψηφισάντων τὸν Γ. Δέρβου.

⁵ «Βιογραφίαι» σ. 9—12. Πρβλ. περιοδικὸν «Ἐκκλησία» 16,4,1925. «Μ. Ἑ. Ἑ.» 9,52.

δρίου 1897¹, διατελέσας τιοῦτος μέχρι τοῦ 1923, ὅτε καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ὄριου τῆς ἡλικίας, ὠνομάσθη ὁμότιμος καθηγητής. Ἐδίδαξεν ὡς καθηγητῆς καὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ ἐκκλησιαστικῇ σχολῇ. Ἀπέθανε τῇ 3 Ἀπριλίου 1925.

17. **Ἰωάννης Μεσολωρᾶς** (τακτικὸς 1898—1923 καὶ ἔκτοτε ὁμότιμος)². Ἐγεννήθη ἐν χωρίῳ Περασάδες τῆς Κεφαλληνίας τὸ 1851. Ἐσπούδασεν ἐν τῇ Ριζαρείῳ καὶ τῇ θεολογικῇ σχολῇ καὶ εἶτα ἐν Γερμανίᾳ, ἀναγορευθεὶς διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας τοῦ πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης (1878). Ἐξελέγη ὑπὸ τῆς σχολῆς ὑφηγητῆς τῆς συμβολικῆς (7/2/1881), διετέλεσε λειτουργὸς τῆς μέσης ἐκπαίδευσως, καὶ κατόπιν ἐπανειλημμένων ψηφοφοριῶν ὑπὲρ αὐτοῦ³, διωρίσθη τῇ 3 Ἰουνίου 1898 τακτικὸς καθηγητῆς τῆς ὁμιλητικῆς καὶ λειτουργικῆς, προσωρινῶς δὲ καὶ τῆς ποιμαντικῆς, ἀνατεθείσης αὐτῷ βραδύτερον ὑπὸ τῆς σχολῆς καὶ τῆς διδασκαλίας τῆς συμβολικῆς (7/5/1902) καὶ πάλιν προσωρινῶς, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μοσχάκη, τῆς κατηχητικῆς καὶ ποιμαντικῆς (14/6/1903). Ὡς τακτικὸς καθηγητῆς ἐδίδαξε μέχρι τοῦ 1923, ὅτε, καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ὄριου τῆς ἡλικίας, ὠνομάσθη ὁμότιμος καθηγητῆς, διδάξας καὶ ὡς τοιοῦτος σειρὰν τινα μαθημάτων. Ἐδίδαξε καὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ.

18. **Ἰγνάτιος Μοσχάκης** (τακτικὸς 1899—1903)⁴. Ἐγεννήθη ἐν Κοντοχωρίῳ τῆς νήσου Θήρας τὸ 1847. Ἐσπούδασε ἐν τῇ ἱερατικῇ σχολῇ Σύρου καὶ εἶτα ἐν τῇ Ριζαρείῳ, μεθ' ἧς ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ Ἀθηνῶν, ἐν Γερμανίᾳ καὶ Παρισίοις, ἀναγορευθεὶς διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας τοῦ πανεπιστημίου Ἀλλης (Halle). Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 24 Δεκεμβρίου 1877 ἐγκριθεὶς ὑπὸ τῆς σχολῆς ὡς ὑφηγητῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ρητορικῆς, κατόπιν μακροτάτων συζητήσεων καὶ διαφωνιῶν⁵, βραδύτερον ἀνέλαθεν, ἐγκρίσει τῆς σχολῆς (2/4/1881), τὴν διδασκαλίαν καὶ τῆς κατηχητικῆς. Μετὰ παμψηφεί γενομένην πρότασιν τῆς σχολῆς, διωρίσθη τῇ

¹ Διωρίσθη ἐπὶ τῇ βάσει ψηφοφορίας τῆς σχολῆς κατὰ τὴν 20.4.1892, ὅτε ἔλαβε διὰ τὴν ἔδραν τῆς πατρολογίας ψήφους 3 (Παυλίδου, Ρώση, Κυριακοῦ), τοῦ Οἰκονομίδου ἀρνηθέντος ψήφον. Ἐστάλη πάλιν ἐρώτημα διὰ τὰ μαθήματα τῆς πατρολογίας καὶ ἱστορίας τῶν δογμάτων, ἀλλ' ἡ σχολὴ κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 4.4.1897, διὰ ψήφων 2 (Ρώση καὶ Ζολώτα) κατὰ μίαν (Κυριακοῦ), παρεκάλεισε τὸ ὑπουργεῖον νὰ σταλῇ, ἀντὶ τοῦ ἐρωτήματος διὰ τὴν ὡς ἄνω ἔδραν, ἐρώτημα διὰ τὴν ἔδραν τῆς παλαιᾶς διαθήκης.

² «Βιογραφίαι» σ. 13—15. «Μ. Ἐ. Ἐ.» 19,962.

³ Κατὰ τὴν α' ψηφοφορίαν (6.5.92) διὰ τὴν ἔδραν τῆς λειτουργικῆς ἔλαβεν ὁ κ. Μεσολωρᾶς ψήφους 3 (Κυριακοῦ, Παυλίδου, Οἰκονομίδου), τοῦ Ρώση ἀρνηθέντος ψήφον. Κατὰ τὴν β' ψηφοφορίαν διὰ τὴν πρακτικὴν Θεολογίαν (3.11.94) ἔλαβεν ὁ Φ. Παπαδόπουλος 3 ψήφους (τοῦ Παυλίδου, ὅστις ἀσθενῶν προσήλθεν εἰς τὴν ψηφοφορίαν, Κυριακοῦ, Ζολώτα) καὶ ὁ κ. Μεσολωρᾶς 2 (Ρώση καὶ Οἰκονομίδου). Κατὰ τὴν γ' ψηφοφορίαν (30.9.96) ἔλαβεν ὁ κ. Μεσολωρᾶς ψήφους 2 (Ρώση καὶ Οἰκονομίδου), τοῦ Κυριακοῦ ἀπόντος καὶ τοῦ Ζολώτα ἀρνηθέντος ψήφον. Ἐν τέλει κατὰ τὴν δ' ψηφοφορίαν (18.41.898) ἔλαβεν ὁ κ. Μεσολωρᾶς ψήφους 3 (Κυριακοῦ, Ρώση, Δέρβου), κατὰ μίαν, ἣν ἔδωκεν ὁ Ζολώτας ὑπὲρ τοῦ Μοσχάκη.

⁴ «Ἀπάνθισμα» σ. 69—72. «Μ. Ἐ. Ἐ.» 17. 397.

⁵ Πρβλ. πρακτικὰ σχολῆς 17, 22 καὶ 28.9.1877, 20.10.1877, 8 καὶ 23.12.1877. Πρβλ. καὶ πρακτικὰ σχολῆς 2.6.81, 28.5.83, 1.4.85 καὶ ἰδίως 31.12.91.

12 'Ιουνίου 1899 καθηγητής τῆς β' ἔδρας τοῦ πρακτικοῦ κλάδου, διατελέσας τοιοῦτος μέχρι τοῦ θανάτου του, ἐπισυμβάντος τῇ 5 Φεβρουαρίου 1903.

19. **Νικόλαος Παπαγιαννόπουλος** (ἐπίτιμος 1907—1910, τακτικὸς 1910—1926)¹. Ἐγεννήθη ἐν τῷ χωρίῳ Δόλιανη Ζαγορίου τῆς Ἡπείρου τὸ 1859. Μαθητεύσας ἐν τῇ Ριζαρείῳ, ἐσπούδασε θεολογίαν ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ Ἀθηνῶν, ἣς ἐγένετο διδάκτωρ, καὶ ἐν Γερμανίᾳ. Καθηγητὴς ἐν σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως καὶ ἀπὸ τοῦ 1894 ἐν τῇ Ριζαρείῳ, τῇ 16 'Ιανουαρίου 1907 διωρίσθη, κατόπιν ἐπανειλημμένων προτάσεων τῆς σχολῆς², ἐπίτιμος καθηγητὴς τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσης καὶ τῆς ἐρμηνευτικῆς τῆς παλαιᾶς διαθήκης, τῇ δ' 24 Αὐγούστου 1910 διωρίσθη τακτικὸς καθηγητὴς διὰ τὰ αὐτὰ μαθήματα. Τοιοῦτος διετέλεσε μέχρι τοῦ θανάτου του (27/5/1926).

20. **Κωνσταντῖνος Ράλλης** (τακτικὸς 1910—1915)³. Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1867. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἐγκυκλίων σπουδῶν ἐν Ἀθήναις, ἐσπούδασε νομικὰ ἐν Λειψίᾳ, ἀναγορευθεὶς διδάκτωρ τοῦ ἐκεῖ πανεπιστημίου. Γενόμενος τὸ 1891 ὕφηγος τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ἐν τῇ νομικῇ σχολῇ τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἐπιδιδόμενος ἰδίως περὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον, τὸ 1905 ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἐπίτιμος διδάκτωρ καὶ τῇ 17 'Ιανουαρίου 1908 προετάθη ὑπ' αὐτῆς παμψηφεί καθηγητὴς τοῦ κανονικοῦ δικαίου. Τῇ 9 Αὐγούστου 1910 διωρίσθη τακτικὸς καθηγητὴς τοῦ κανονικοῦ δικαίου ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ καὶ διετέλεσε τοιοῦτος μέχρι τέλους τοῦ 1915, ὅτε ἐκλεγείας καθηγητὴς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου ἐν τῇ νομικῇ σχολῇ, διωρίσθη ἐν αὐτῇ τῇ 12 'Ιανουαρίου 1916 καὶ διατελεῖ τοιοῦτος μέχρι σήμερον. Τὸ 1931 ἐξελέγη μέλος τῆς ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

21. **Χρῆστος Ἀνδροῦτσος** (τακτικὸς ἀπὸ τοῦ 1912)⁴. Ἐγεννήθη ἐν Κίῳ τῆς Βιθυνίας τὸ 1869. Ἐσπούδασεν ἐν τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικῇ ἱερατικῇ σχολῇ, μεθ' ἧς ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ Χάλκης καὶ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Λειψίας, ἔνθα ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας. Καθηγητὴς ἐν Χάλκῃ, Κρήτῃ

¹ «Βιογραφίαι» σ. 17—18. «Ἐκκλησία» 4.6.1926. «Μ. Ἐ. Ἐ.» 19, 563.

² Τὸ α' ἐρώτημα διὰ τὴν ἔδραν τῆς Π. Δ. ἐστάλη ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου ἐν ἔτει 1895· ἡ σχολὴ ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 21.8.1895 ἐψήφισεν ὑπὲρ τοῦ Σπυρ. Παπαγεωργίου, λαβόντος ψήφους 3 (Ρώση, Ζολώτα, Οἰκονομίδου), τοῦ Ν. Παπαγιαννοπούλου λαβόντος ψήφον 1, τὴν τοῦ Κυριακοῦ. Εἰς τὸ β' ἐρώτημα ἡ ἐν τῇ σχολῇ ψηφοφορία (18.4.98) κατέληξεν εἰς ἰσοψηφίαν, τοῦ Παπαγιαννοπούλου λαβόντος ψήφους 2 (Κυριακοῦ, Δέρβου) καὶ τοῦ Παπαγεωργίου ἑτέρας δύο (Ρώση, Ζολώτα)· εἰς γ' ἐρώτημα ἡ σχολὴ, ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 4 'Ιουνίου 1898, ἀπεφάνθη κατὰ πλειοψηφίαν ὑπὲρ τοῦ Παπαγιαννοπούλου, διὰ ψήφων 3 (Κυριακοῦ, Δέρβου, κ. Μεσολωρᾶ), κατὰ μίαν (τοῦ Ρώση), τοῦ Ζολώτα ἀπουσιάσαντος. Τέλος κατὰ τὴν ψηφοφορίαν τῆς 2.8.1908 ὑπὲρ τοῦ Παπαγιαννοπούλου ἐδόθησαν ψήφοι 3 (Κυριακοῦ, Δέρβου καὶ κ. Μεσολωρᾶ), τῶν λοιπῶν 2 (Ρώση, Ζολώτα) δοθεσιῶν ὑπὲρ τοῦ τότε ὑφηγητοῦ κ. Θεοφίλου Βορέα, νῦν καθηγητοῦ ἐν τῇ φιλοσοφικῇ σχολῇ.

³ «Βιογραφίαι» σ. 71—72. «Μ. Ἐ. Ἐ.» 21, 41.

⁴ «Βιογραφίαι» σ. 19—21. «Μ. Ἐ. Ἐ.» 4,668.

καὶ τῷ Μαρσλείῳ διδασκαλείῳ Ἀθηνῶν, μετὰ παμψηφεί πρότασιν τῆς σχολῆς (14/1/1912), διορίσθη τῇ 7 Φεβρουαρίου 1912 τακτικὸς καθηγητὴς τῆς δογματικῆς καὶ χριστιανικῆς ἠθικῆς. Πανθεὶς, κατὰ τοὺς χρόνους τῶν πολιτικῶν ἀνωμαλιῶν, διὰ τοῦ νομοθετικοῦ διατάγματος τῆς 24 Ἰανουαρίου 1918, ὅπερ ἠκυρώθη διὰ τοῦ τῆς 1 Δεκεμβρίου 1920, παρῆντήθη βραδύτερον, προβαλὼν λόγους ὑγείας, καὶ ἡ παραίτησίς του ἐγένετο δεκτὴ διὰ τοῦ διατάγματος τῆς 16 Ἰουλίου 1923. Ἐπαναδιορίσθη τῇ 8 Δεκεμβρίου 1925, ἀπέθανε τῇ 3 Νοεμβρίου 1935.

22. Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος (τακτικὸς 1914—1923 καὶ ἔκτοτε ἐπίτιμος)¹. Ἐγεννήθη ἐν Μαδύτῳ τῆς θρακικῆς χερσονήσου τὸ 1868. Λαβὼν τὸ γυμνασιακὸν δίπλωμα ἐν τῇ εὐαγγελικῇ σχολῇ τῆς Σμύρνης, ἐφοίτησεν ἐπὶ διατίαν ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ Ἀθηνῶν καὶ εἶτα ἐν ταῖς θεολογικαῖς ἀκαδημαῖαις Κιέβου καὶ Πετροπόλεως, ὅπου ἔλαβε θεολογικὸν δίπλωμα (1895). Ἀπὸ τοῦ 1895 ἐργάσθη ὡς καθηγητὴς τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις θεολογικῆς σχολῆς τοῦ σταυροῦ, ἤς ἀπὸ τοῦ 1899 μέχρι τοῦ 1909 ἐγένετο διευθυντής. Τὸ 1900 ἐχειροτονήθη διάκονος καὶ μετ' ὀλίγον πρεσβύτερος. Ἀπομακρυνθεὶς τῶν Ἱεροσολύμων διετέλεσεν ἐπὶ μικρὸν προϊστάμενος τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ναοῦ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Τῇ 7 Σεπτεμβρίου 1910 ἀπενεμήθη αὐτῷ ὑπὸ τῆς θεολογικῆς σχολῆς Ἀθηνῶν δίπλωμα ἐπιτίμου διδάκτορος τῆς θεολογίας καὶ διὰ β. δ. τῆς 13 Ἰουλίου 1911 διορίσθη διευθυντής τῆς Ριζαρείου σχολῆς. Μετὰ παμψηφεί πρότασιν τῆς θεολογικῆς σχολῆς (5/2/1914), ἀρχιμανδρίτης ὢν, διορίσθη καθηγητὴς τῆς γενικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, τῇ 28 Φεβρουαρίου 1914. Κενὸς ὄντος τοῦ μητροπολιτικοῦ θρόνου Ἀθηνῶν, ἡ σχολή, τῇ 13 Φεβρουαρίου 1923, συνέταξε ψήφισμα πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς ἱερᾶς συνόδου, τὸν πρόεδρον τῆς κυβερνήσεως καὶ τὸν ὑπουργὸν τῶν ἐκκλησιαστικῶν, ὑποδεικνύουσα τὸν Χρυσόστομον Παπαδόπουλον ὡς τὸν ἐνδεδειγμένον μητροπολίτην. Τῇ 8 Μαρτίου 1923 ἐψηφίσθη οὗτος ὑπὸ τῆς ἱερᾶς συνόδου καὶ τῇ 10 Μαρτίου 1923 ἐχειροτονήθη μητροπολίτης Ἀθηνῶν, ὡς ἐπιτιμολορεῖτο τότε ὁ διὰ τοῦ καταστατικοῦ νόμου τῆς 31 Δεκεμβρίου 1923 κληθεὶς ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος. Μετὰ πρότασιν τῆς σχολῆς, τῇ 12 Μαρτίου 1923, ἐξεδόθη διάταγμα, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 22 Μαΐου 1923, δι' οὗ ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ὠνομάσθη ἐπίτιμος καθηγητὴς καὶ ὡς τοιοῦτος διδάσκει κατ' ἔτος σειρὰν μαθημάτων ἐν τῷ πανεπιστημίῳ. Τὸ 1926 διορίσθη ἀκαδημαϊκός.

23. Φίλιππος Παπαδόπουλος (τακτικὸς 1918)². Ἐγεννήθη ἐν Βάρνῃ τὸ 1852. Σπουδᾶσας ἐν τῇ Ριζαρείῳ, τῇ θεολογικῇ σχολῇ Ἀθηνῶν καὶ ἐν Γερμανίᾳ,

¹ «Βιογραφίαι» σ. 23—27. «Ἐναίσιμα», ἐπὶ τῇ 35ῃ ἐπετηρίδι τῆς ἐπιστ. δράσεως τοῦ Μακ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἀθῆναι 1931, σ. 1—23. «Μ. Ἐ. Ἐ.» 24,756

² Ἴδε νεκρολογία ἐν «Ἐκκλ. Κήρυξ» 8.12.1918 καὶ «Καὶνὴ Διδαχὴ» 1919 σ. 465—466. «Μ. Ἐ. Ἐ.» 19,567.

ἐδίδαξεν ἐν Χάλκῃ καὶ εἶτα ἐν τῇ Ριζαρείῳ, μετὰ παμπήφει δὲ πρότασιν τῆς σχολῆς (3/5/18), διωρίσθη διὰ β. δ. τῆς 22 Μαΐου 1918 τακτικὸς καθηγητὴς τῆς πρακτικῆς θεολογίας καὶ συμβολικῆς¹. Ἀπέθανε τῇ 30 Νοεμβρίου 1918, μὴ προλαβὼν νὰ διδάξῃ.

24. **Γρηγόριος Παπαμιχαήλ** (τακτικὸς ἀπὸ τοῦ 1918)². Ἐγεννήθη ἐν τῷ χωρίῳ Ἰππεῖον τοῦ δήμου Ἀγιάσου τῆς Λέσβου τὸ 1875. Λαβὼν τὴν ἐγκύκλιον παιδείαν ἐν Ἱεροσολύμοις, Χάλκῃ καὶ Σάμῳ, ὅπου ἔλαβεν ἀπολυτήριον γυμνασίου, ἐσπούδασε θεολογίαν ἐν τῇ θεολογικῇ ἀκαδημίᾳ Πετροπόλεως, ἔνθα ἔλαβε δίπλωμα (1905). Καθηγητὴς ἐπὶ διετίαν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις θεολογικῆς σχολῆς τοῦ σταυροῦ (1905—1907), μετέβη εἶτα εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὅπου ἴδρυσε καὶ διηύθυνεν ἐπὶ δεκαετίαν τὰ δύο θεολογικὰ περιοδικὰ τοῦ πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας (Ἐκκλ. Φάρον καὶ Πάνταινον). Μετὰ παμπήφει πρότασιν τῆς σχολῆς (17/9/1918) διωρίσθη διὰ β. δ. τῆς 30 Σεπτεμβρίου 1918 τακτικὸς καθηγητὴς τῆς ἀπολογητικῆς καὶ τῆς ἐγκυκλοπαιδείας τῆς θεολογίας. Κατὰ τὰς πολιτικὰς ἀνωμαλίας, διὰ διατάγματος τῆς 1 Δεκεμβρίου 1920, ἠκυρώθη ὁ διορισμὸς του, μέχρι τῆς 18 Αὐγούστου 1922, ὅτε διὰ νομοθετικοῦ διατάγματος, ἀποκατέστη εἰς τὴν θέσιν του. Διδάσκει καὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ.

25. **Ἀμίλλας Ἀλιβιζᾶτος** (τακτικὸς ἀπὸ τοῦ 1919)³. Ἐγεννήθη ἐν Ληξουρίῳ Κεφαλληνίας τὸ 1887. Διδάκτωρ τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1908), συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του ἐν Γερμανίᾳ ἐπὶ τετραετίαν. Ὑπηρέτησεν ὡς ἐκπαιδευτικὸς λειτουργὸς ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει, ὡς τμηματάρχης τοῦ τμήματος ἐκκλησιαστικῶν ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως (1917—1923) καὶ τρίς ὡς κυβερνητικὸς ἐπίτροπος παρὰ τῇ ἱερᾷ συνόδῳ. Ἐξελέγη ὑπὸ τῆς σχολῆς τακτικὸς καθηγητὴς τοῦ κανονικοῦ δικαίου καὶ τῆς ποιμαντικῆς τῇ 15 Σεπτεμβρίου 1918 καὶ διωρίσθη τοιοῦτος διὰ διατάγματος τῆς 30 Σεπτεμβρίου 1918, κοινοποιηθέντος τῇ 6 Νοεμβρίου 1919⁴. Κατὰ τὰς πολιτικὰς ἀνωμαλίας ἠκυρώθη ὁ διορισμὸς του (1 Δεκεμβρίου 1920), ἀλλ' ἠκυρώθη ἡ ἀκύρωσις διὰ τοῦ διατάγματος τῆς 6 Δεκεμβρίου 1922. Ἀπὸ τοῦ

¹ Καὶ πρότερον (3.11.1894) ὁ Φ. Παπαδόπουλος εἶχε προταθῆ ὑπὸ τῆς σχολῆς διὰ τὴν πρακτικὴν θεολογίαν, λαβὼν ψήφους 3 (Παυλίδου, Κυριακοῦ, Ζολώτα), κατὰ 2 (Ρώση καὶ Οἰκονομίδου), ἀς ἔλαβεν ὁ κ. Μεσολωρᾶς. Καὶ κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 30.3.1915 εἶχε ψηφισθῆ ὑπὸ τῆς πλειοψηφίας τῆς σχολῆς, διὰ ψήφων 5 (Δέρβου, κ. Μεσολωρᾶ, Παπαγιαννοπούλου, Ράλλη, Χρ. Παπαδοπούλου) κατὰ 2 (Ζολώτα καὶ Ἀνδρούτσου), ὡς ἔκτακτος τῆς ποιμαντικῆς, κατηχητικῆς καὶ ἐγκυκλοπαιδείας.

² «Βιογραφίαι» σ. 29—32. «Μ. Ἐ. Ἐ.» 19,571.

³ «Βιογραφίαι» σ. 33—34. «Μ. Ἐ. Ἐ.» 3,763.

⁴ Καὶ προηγουμένως, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 30.3.1915, εἶχε προταθῆ κατὰ πλειοψηφίαν ἔκτακτος καθηγητὴς τῆς βιβλικῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

1923 κενωθείσης τῆς ἔδρας τῆς πρακτικῆς θεολογίας, ἀνετέθη αὐτῷ προσωρινῶς ἡ διδασκαλία καὶ τῶν λοιπῶν μαθημάτων τοῦ πρακτικοῦ κλάδου. Διδάσκει καὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ.

26. **Κωνσταντῖνος Δυοβουνιώτης** (τακτικὸς ἀπὸ τοῦ 1920)¹. Ἐγεννήθη ἐν Πάτραις τὸ 1872. Διδάκτωρ τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1897), συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του ἐν Γερμανίᾳ ἐπὶ τριετίαν. Ἐπανελθὼν ἐδίδαξεν εἰς σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως (1902—1914) καὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ, ἐν ἣ ἀπὸ τοῦ 1915 μέχρι σήμερον διδάσκει. Μετὰ τὴν νόμιμον πρὸ τῆς σχολῆς δοκιμασίαν, ἐνεκρίθη ὑπὸ ταύτης, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 23 Ἰανουαρίου 1903, ὑψηγῆς τῆς ἱστορίας τῶν δογμάτων καὶ μετ' ὀλίγον (8/6/1904) τῷ ἐπετράπη νὰ διδάσκῃ καὶ δογματικὴν. Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 17 Σεπτεμβρίου 1919 ἐξελέγη παμφηφει τακτικὸς καθηγητῆς τῆς δογματικῆς καὶ ἠθικῆς καὶ διορίσθη τοιοῦτος τῇ 2 Ἰανουαρίου 1920, εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ παυθέντος τότε, κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τῆς 24 Ἰανουαρίου 1918, Χρ. Ἀνδρούτσου· διὰ τοῦ διατάγματος ἑμῶς τῆς 1 Δεκεμβρίου 1920 ἠκυρώθη ἡ τε παῦσις τοῦ Ἀνδρούτσου καὶ ὁ διορισμὸς τοῦ κ. Δυοβουνιώτου, ὅστις ἐπαναδιορίσθη τῇ 18 Αὐγούστου 1922 ὡς καθηγητῆς τῆς β' προσωρινῆς ἔδρας δογματικῆς καὶ ἠθικῆς. Ἰδρυθείσης τὸ 1923 ἔδρας ἱστορίας τῶν δογμάτων καὶ συμβολικῆς, ὁ κ. Δυοβουνιώτης ἐτοποθετήθη εἰς ταύτην, διδάσκων συγχρόνως καὶ δογματικὴν καὶ ἠθικὴν, κατὰ τὸν χρόνον τῆς νέας ἀποχωρήσεως τοῦ Ἀνδρούτσου, ὡς καὶ μετὰ τὸν θάνατον τούτου². Διετέλεσε διευθυντῆς θρησκευμάτων ἐν τῷ ὑπουργείῳ παιδείας (1927—1930) καὶ τὸ 1928 ἐξελέγη ἀκαδημαϊκός.

27. **Δημήτριος Μπαλᾶνος** (τακτικὸς ἀπὸ τοῦ 1924)³. Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1877. Σπουδᾶσας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν νομικὰ καὶ εἶτα θεολογίαν, ἧς ἐγένετο διδάκτωρ (1899), συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του ἐν Γερμανίᾳ ἐπὶ τετραετίαν. Ἐπανελθὼν ἐδίδαξεν εἰς σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως (1904—1918) καὶ ἐχρημάτισε καθηγητῆς τῶν θρησκευτικῶν τῆς Α. Μ. τοῦ βασιλέως Γεωργίου β', τότε ἐπιδόξου διαδόχου (1908—1909). Τῇ 7 Ἰουνίου 1905 ἐνεκρίθη ὑπὸ τῆς σχολῆς ὡς ὑψηγῆς τῆς δογματικῆς καὶ τῇ 29 Νοεμβρίου 1923 παμφηφει προετάθη ὡς τακτικὸς καθηγητῆς τῆς πατρολογίας μετὰ τῆς ἐρμηνείας τῶν πατέρων, διορισθεὶς διὰ β. δ. τῆς 4 Ἰανουαρίου 1924. Τὸ 1931 ἐξελέγη ἀκαδημαϊκός καὶ ἀπὸ τῆς 30 Νοεμβρίου 1935 μέχρι τῆς 13 Ἰανουαρίου 1936

¹ «Βιογραφίαι» σ. 35—36. «Μ. Ἐ. Ἐ.» 9, 585.

² Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 3.10.1916 ὁ κ. Δυοβουνιώτης εἶχε λάβει 3 ψήφους (Ζολώτα, Δέρβου, Χρ. Παπαδοπούλου) διὰ τὴν ἔδραν τοῦ κανονικοῦ δικαίου, τῆς πλειοψηφίας τῆς σχολῆς (κοσμήτωρ κ. Μεσολωρῆς, Παπαγιαννόπουλος, Ἀνδρούτσος) ψηφισάσης ὑπὲρ τῆς ἀναβολῆς.

³ «Μ. Ἐ. Ἐ.» 17, 476.

διατέλεσεν ὑπουργὸς θρησκευμάτων καὶ παιδείας, παραιτηθεὶς λόγῳ διαφωνίας του πρὸς τὸν ἀείμνηστον πρόεδρον τῆς κυβερνήσεως Κ. Δεμερτζήν, διὰ τὸ πανεπιστημιακὸν ζήτημα, ὑποστηρίξας τὴν ἀρχὴν τῆς πανεπιστημιακῆς αὐτοτελείας.

28. **Βασίλειος Στεφανίδης** (τακτικὸς ἀπὸ τοῦ 1924)¹. Ἐγεννήθη ἐν Μυτιλήνῃ τὸ 1878. Πτυχιούχος τῆς θεολογικῆς σχολῆς τῆς Χάλκης, συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του ἐπὶ τετραετίαν ἐν Γερμανίᾳ, ἀναγορευθεὶς διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας τοῦ πανεπιστημίου τῆς Αἰδελβέργης (1912). Μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν του διωρίσθη καθηγητὴς τῆς ἐν Χάλκῃ θεολογικῆς σχολῆς (1912—1922), καὶ βραδύτερον ἐξελέγη παμψηφεί ὑπὸ τῆς θεολογικῆς σχολῆς Ἀθηνῶν, τῇ 11 Ἰουνίου 1924, τακτικὸς καθηγητὴς τῆς γενικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ διωρίσθη τοιοῦτος τῇ 4 Σεπτεμβρίου 1924.

29. **Γεώργιος Σωτηρίου** (ἕκτακτος 1924—1928, τακτικὸς ἀπὸ τοῦ 1928)². Ἐγεννήθη ἐν Σπέτσαις τὸ 1880. Σπουδάζας ἐν τῇ Ριζαρείῳ καὶ εἶτα ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἧς εἶνε διδάκτωρ, συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του ἐν Γερμανίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ. Ἐπανελθὼν ἐδίδαξεν ἐν σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως (1908—1915), ἀπὸ δὲ τοῦ 1915 διωρίσθη ἔφορος βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων καὶ ἀπὸ τοῦ 1923 διευθυντὴς τοῦ βυζαντινοῦ μουσείου Ἀθηνῶν. Ἐξελέγη παμψηφεί κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 6 Ἰουνίου 1924 ἕκτακτος καθηγητὴς τῆς ἑδρας τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας καὶ παλαιογραφίας καὶ διωρίσθη τοιοῦτος τῇ 5 Σεπτεμβρίου 1924. Ἀπόφασει τῆς σχολῆς, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 6 Ἀπριλίου 1927, μετατραπέισης τῆς ἑδρας εἰς τακτικὴν, ἐξελέγη τῇ 17 Φεβρουαρίου 1928 παμψηφεί τακτικὸς καθηγητὴς καὶ διωρίσθη τοιοῦτος τῇ 16 Μαρτίου 1928. Τὸ 1926 ἐξελέγη μέλος τῆς ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

30. **Νικόλαος Δούβαρις** (τακτικὸς ἀπὸ τοῦ 1925)³. Ἐγεννήθη ἐν Τήνῳ τὸ 1887. Ἐσπούδασεν ἐν τῇ Ριζαρείῳ καὶ ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ τοῦ πανεπιστημίου, ἧς εἶναι διδάκτωρ, καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του ἐπὶ τετραετίαν ἐν Γερμανίᾳ. Ἐπανελθὼν (1914) διωρίσθη καθηγητὴς τῶν παιδαγωγικῶν ἐν τῷ Ἀρσακείῳ Ἀθηνῶν (1914—1917) καὶ εἶτα διευθυντὴς τοῦ διδασκαλείου Θεσσαλονίκης. Ἐκλεγεὶς παμψηφεί ὑπὸ τῆς σχολῆς τῇ 14 Νοεμβρίου 1925 τακτικὸς καθηγητὴς τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐρμηνείας τῆς Κ. Διαθήκης, διωρίσθη τῇ 10 Δεκεμβρίου 1925. Τῇ 6 Ὀκτωβρίου 1933 τῷ ἀνετέθη καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῆς ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων. Διατέλεσε γενικὸς γραμματεὺς τοῦ ὑπουργείου παιδείας (1926—

¹ «Μ. Ἐ. Ἐ.» 22,365.

² «Μ. Ἐ. Ἐ.» 22,730.

³ «Μ. Ἐ. Ἐ.» 16, 253.

1928 και 1935) και από 14 Μαρτίου μέχρι 4 Αυγούστου του έτους 1936 διετέλεσεν ύπουργός θρησκευμάτων και παιδείας. Τò 1936 άνηγορεύθη επίτιμος διδάκτωρ τής θεολογίας ύπό του πανεπιστημίου 'Αιδελβέργης.

31. **Παναγιώτης Μπρατσιώτης** (έκτακτος 1925—1929, τακτικός από του 1929)¹. Έσπούδασεν έν τή Ριζαρείω και έν τή θεολογική σχολή του πανεπιστημίου 'Αθηνών, ής είναι διδάκτωρ, συμπληρώσας είτα τās σπουδās του έν Γερμανία. 'Από του 1915—1923 έδίδασεν ως λειτουργός τής μέσης εκπαιδεύσεως. Τή 17 Μαΐου 1924 ένεκρίθη ύπό τής σχολής ως ύφηγητής τής έρμηνείας τής Κ. Δ. και τή 14 Νοεμβρίου 1925 εξέλέγη παμψηφεί ως έκτακτος καθηγητής τής αύτοτελοϋς έδρας τής βιβλικής ιστορίας, διορισθείς τοιοϋτος τή 10 Δεκεμβρίου 1925. 'Αποφάσει τής σχολής (9/12/1927) τῷ άνετέθη ή διδασκαλία τής εισαγωγής τής Π. Δ. και τής έρμηνείας τών Ο'. Κατά τήν συνεδρίαν τής 21 Δεκεμβρίου 1928 εξέλέγη παμψηφεί τακτικός καθηγητής τής έδρας τής εισαγωγής τής Π. Δ. και τής έρμηνείας τών Ο' και διορίσθη τοιοϋτος τή 14 'Ιανουαρίου 1929.

32. **Βασίλειος Βέλλας** (έκτακτος 1933—1936, τακτικός από του 1936). Έγεννήθη τò 1900 έν 'Ιωαννίνοις, όπου έλαβε και τήν έγκύκλιον μόρφωσιν, μεθ' ε έσπούδασεν έν τή Ριζαρείω σχολή, έν τή θεολογική σχολή του πανεπιστημίου 'Αθηνών, ής είναι διδάκτωρ, και έν Γερμανία. Τò 1930 άνηγορεύθη διδάκτωρ τής θεολογικής σχολής του πανεπιστημίου 'Αθηνών, τή 19 Φεβρουαρίου 1931 εξέλέγη ύφηγητής τής έρμηνείας τής Π. Δ. και έβραϊκής γλώσσης, τή 29 Μαΐου 1933 έψηφίσθη έκτακτος καθηγητής τής έβραϊκής γλώσσης και έρμηνείας τής Π. Δ. εκ του έβραϊκού, ως και τής έβραϊκής αρχαιολογίας, και τή 2 Μαΐου 1936 παμψηφεί τακτικός τής αύτης έδρας, διορισθείς τοιοϋτος δια διατάγματος τής 12 Μαΐου 1936.

33. **Ευάγγελος 'Αντωνιάδης** (έκτακτος από του 1934)². Έγεννήθη έν Τσερκοβίστη (νύν 'Εκκλησιοχώριον) Κουρέντων τής 'Ηπείρου τò 1882. Πτυχιούχος τής έν Χάλκη θεολογικής σχολής, συνεπλήρωσε τās σπουδās του έν Γερμανία (1912—1916), άναγορευθείς διδάκτωρ τής φιλοσοφίας του πανεπιστημίου τής Γοτίγγης. 'Από του 1916 μέχρι του 1934 ύπηρέτησεν έν τή Ριζαρείω σχολή, τò πρώτον ως οίκονόμος και καθηγητής και από του 1925 ως διευθυντής. Κατά τήν συνεδρίαν τής 19 Μαρτίου 1924 εξέλέγη ύπό τής θεολογικής σχολής ύφηγητής τής έρμηνείας τής Κ. Δ. και τή 16 Νοεμβρίου 1934 καθηγητής τής έκτακτου έδρας τής ιστορίας τής έποχής Κ. Δ. και τών ίερών προσώπων αύτης και τής έρμηνείας τής Κ. Δ., διορισθείς τοιοϋτος δια διατάγματος τής 21 Δεκεμβρίου 1934.

¹ «Μ. 'Ε. 'Ε.» 17,772.

² «Μ. 'Ε. 'Ε.» 5,12.

Κατὰ ταῦτα, κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἑκατονταετίας (1837—1937), ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν διορίσθησαν 33 καθηγηταί. Μέχρι τοῦ 1882 οἱ καθηγηταὶ διορίζοντο ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου, ἔκτοτε δέ, συμφώνως πρὸς τὰ διατάγματα τῆς 9 Ἀπριλίου 1882 καὶ τῆς 28 Φεβρουαρίου 1883, μετὰ ψήφον τῆς σχολῆς. Οἱ μέχρι τοῦ 1882 διοριζόμενοι ἀπ' εὐθείας καθηγηταὶ διορίζοντο γενικῶς καθηγηταὶ τῆς θεολογίας, οὐχὶ δ' ὠρισμένης ἑδρας, καὶ ἡ σχολὴ καθώριζε τὸ διδασκτέον μάθημα. Ἐκ τῶν 33 ἐν ὄλῳ καθηγητῶν οἱ 31 ἐγένοντο εἴτε ἀπ' ἀρχῆς εἴτε βραδύτερον καὶ τακτικοί, εἰς εἶναι καθηγητῆς ἐκτάκτου ἑδρας (ὁ κ. Εὐ. Ἀντωνιάδης), μόνον δ' εἰς (ὁ Λιθερόπουλος) ἀπεχώρησεν ὡς ἔκτακτος. Ἀπ' εὐθείας τακτικοὶ ἐγένοντο 11· ἀπ' εὐθείας ἔκτακτοὶ 6, ἐξ ὧν οἱ 5 ἐγένοντο βραδύτερον τακτικοί· 2 ἀπ' εὐθείας ἐπίτιμοι, ὡς ἐλέγοντο τότε οἱ κατ' οὐσίαν τακτικοὶ καθηγηταί, οἵτινες ὅμως, ὡς ἔχοντες ἄλλην ὀργανικὴν θέσιν, διορίζοντο ἐν τῷ πανεπιστημίῳ ἐπὶ ἐπιμισθίῳ· ἀμφότεροι ἐγένοντο βραδύτερον τακτικοί. Ὡς ὑφηγηταὶ προὔπηρέτησαν ἐν ὄλῳ 14, ἐξ ὧν οἱ 7 ἐγένοντο ἀπ' εὐθείας τακτικοί, 6 ἔκτακτοὶ καὶ εἴτα τακτικοὶ καὶ εἰς διατελεῖ ἔκτακτος.

Ἐκ τῶν 33 καθηγητῶν οἱ 27 συνεπλήρωσαν τὰς σπουδὰς των ἐν Γερμανίᾳ· 5 δ' ἐσπούδασαν ἐν θεολογικαῖς ρωσικαῖς ἀκαδημαῖαις καὶ ἐκ τούτων πάλιν 3 συνεπλήρωσαν τὰς σπουδὰς των ἐν Γερμανίᾳ.

Ἐκ τῶν 33 καθηγητῶν ἦσαν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκλογῆς των λαϊκοὶ 24, ἐξ ὧν μετὰ τὴν ἐκλογὴν ἐχειροτονήθησαν 3, κληρικοὶ δὲ 9.

Ἐκ τῶν 33 καθηγητῶν 9 ἐδίδασκον κυρίως μαθήματα τοῦ ἐρμηνευτικοῦ κλάδου (5 Π. διαθήκης: Βίμπος, Παυλίδης, Παπαγιαννόπουλος, Μπρατσιώτης, Βέλλας καὶ 4 Κ. διαθήκης: Δαμαλάς, Ζολώτας, Λούβαρις, Ἀντωνιάδης). 10 τοῦ ἱστορικοῦ κλάδου (4 ἐκκλ. ἱστορίαν: Κοντογόνης, Κυριακός, Χρ. Παπαδόπουλος, Στεφανίδης· 6 εἰδικὰ ἱστορικὰ μαθήματα: Λυκουῆργος, Οἰκονομίδης, Δέρβος, Δουβουινιώτης, Μπαλάνος, Σωτηρίου). 7 τοῦ συστηματικοῦ κλάδου (6 δογματικὴν καὶ ἠθικὴν: Ἀποστολίδης, Λιθερόπουλος, Κλεόπας, Ρομπότης, Ρώσης, Ἀνδροῦτσος. 1 ἀπολογητικὴν: Παπαμιχαήλ). 6 τοῦ πρακτικοῦ κλάδου (Καλογεράς, ἐδίδασκε καὶ χριστ. ἀρχαιολογίαν, Μεσολωρᾶς, Μοσχάκης, Φ. Παπαδόπουλος, Ράλλης, Ἀλιβιζᾶτος). Ὁ Θ. Φαρμακίδης, δι' οὗς λόγους εἴπομεν, εἶναι δύσκολον νὰ καταταχθῆ εἰς ὠρισμένον κλάδον· ἐν τοῖς προγράμμασι τῶν ἐτῶν 1844—1860 ἀναγράφεται διδάσκων ἐγκυκλοπαιδείαν τῆς θεολογίας.

Τὸ διδασκτικὸν προσωπικὸν τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἦτο ἰδίως κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ βίου της ἐλλιπέστατον ποσοτικῶς καὶ σπουδαιότατα μαθήματα τῆς ἐπιστήμης δὲν ἐδιδάσκοντο. Ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ὁ ἀοίδιμος Κοντογόνης ἦτο ὁ μόνος τακτικὸς καθηγητῆς τῆς σχολῆς. Ἀλλὰ καὶ εἰς μετέπειτα ἐποχὰς τὸ προσωπικὸν ἦτο ἐλλιπέστατον· οὕτω λ. χ. ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1896, ὅτε ἐξελέγη μητροπολίτης ὁ μέχρι τότε καθηγητῆς Προκόπιος Οἰκονομίδης, μέχρι Δεκεμ-

ερίου τοῦ 1897, ὅτε διωρίσθη ὁ Γ. Δέρβος, τὸ ἔλρον τῶν καθηγητῶν τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἀνήρχετο εἰς τρεῖς. Ἐπανειλημμένως ἡ θεολογικὴ σχολὴ ἐτόνισε τὴν ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην συμπληρώσεώς της ¹.

Ὁ μισθὸς τῶν καθηγητῶν ὠρίζετο ἐν τῷ διατάγματι τοῦ διορισμοῦ ἐκάστου αὐτῶν. Οὕτω τὸ 1837 ὁ μισθὸς τοῦ Μ. Ἀποστολίδου εἶχε καθορισθῆ εἰς δρ. 350 μηνιαίως, τοῦ ἐκτάκτου καθηγητοῦ Κοντογόνου εἰς δρ. 250 μηνιαίως καὶ τὸ ἐπιμίσθιον τοῦ καθηγητοῦ Φαρμακίδου, ὅστις ἐμισθοδοτεῖτο ὡς γραμματεὺς τῆς συνόδου, εἰς δρ. 100 μηνιαίως. Ἀπὸ τοῦ 1843, ἐλαττωθέντων τῶν μισθῶν, λόγῳ οἰκονομίας, ὠρίσθη γενικῶς ὁ μισθὸς τῶν τακτικῶν εἰς δρ. 250, τῶν ἐκτάκτων εἰς δρ. 150 καὶ τὸ ἐπιμίσθιον τῶν ἐπιτίμων εἰς δρ. 60. Βραδύτερον διὰ β. δ. τῆς 31 Ὀκτωβρίου 1845 ἐκανονίσθη ὁ μισθὸς τῶν μὲν τακτικῶν καθηγητῶν εἰς δρ. 300, τῶν ἐκτάκτων εἰς δρ. 200 καὶ τῶν ἐπιτίμων εἰς δρ. 100. Διὰ τοῦ νόμου τῆς 28 Μαΐου 1859 ἐγένετο νέα αὐξήσις τῶν μισθοδοσιῶν, αἵτινες ἔκτοτε παρηκολούθησαν τὰς αὐξομειώσεις τῶν μισθοδοσιῶν τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ ἐκανονίζοντο ἐκάστοτε ἀναλόγως πρὸς αὐτὰς καὶ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους. Σήμερον ὡς πρὸς τὰς μισθοδοσίας ἰσχύει τὸ ἀπὸ 18 Ἀπριλίου 1934 διάταγμα ².

Γ'. ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΑΙ ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΕΔΡΩΝ

Μέχρι τοῦ 1911 ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ ὀνομασία τῶν ἐδρῶν ἐκάστης σχολῆς, συνεπῶς καὶ τῆς θεολογικῆς, ἦτο ἀκαθόριστος, καθοριζομένου ἐκάστοτε μόνον τοῦ γενικοῦ ἀριθμοῦ συμπασῶν τῶν πανεπιστημιακῶν ἐδρῶν, κατανεμομένων ἀναλόγως τῶν πεμπομένων ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου ἐρωτημάτων. Εἰς τὴν κατανομήν ταύτην συνήθως παρεβλέποντο αἱ εὐλογοὶ ἀξιώσεις τῆς θεολογικῆς σχολῆς περὶ συμπληρώσεως τοῦλάχιστον τῶν ἀπαραιτήτων αὐτῇ πρὸς κανονικὴν λειτουργίαν ἐδρῶν, δι' ὃ καὶ συχνάκις δι' ὑπομνημάτων τῆς πρὸς τὸ ὑπουργεῖον εὔρεθη αὕτη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ὑποδείξῃ ταύτας ³. Διὰ τοῦ νόμου 3825 περὶ ὀργανισμοῦ τοῦ ἐθνικοῦ πανεπιστημίου, δημοσιευθέντος ἐν ἐφημερίδι κυβερνήσεως τῆς 17 Ἰουλίου 1911, ὀρίζεται τὸ πρῶτον ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐδρῶν τῆς θεολογικῆς σχολῆς «κατ' ἀνώτατον ὄριον εἰς ὀκτῶ» καὶ διὰ τοῦ κανονιστικοῦ β. δ. τῆς 20 Ἰουλίου 1911 καθωρίσθησαν 7 αἱ ἔδραι αὐτῆς, πᾶσαι τακτικαί ⁴. Διὰ τοῦ νόμου 2905 τοῦ 1922 καθω-

¹ Πρβλ. συνεδρίας 1.12.1890, 5.10.1891 κ.λ. ἴδε κεφ. Γ'.

² Κείμενον αὐτοῦ ἐν ἐπετηρίδι πανεπιστημίου 1933—1934.

³ Οὕτω τῆ 15.11.1863 ἡ σχολὴ ζητεῖ 6 καὶ ἐν ἀνάγκῃ 5 ἔδρας. Τῆ 30.11.1867 ὀρίζει 6 ἔδρας. Τῆ 20.4.1877 ὀρίζει 7 ἔδρας. Τῆ 27.5.1896 ὀρίζονται 7 τακτικαὶ καὶ 2 ἐκτακτοί. Τῆ 7, 8 καὶ 9.12.1896 8 τακτικαὶ καὶ 1 ἐκτακτός. Τῆ 1.12.1907 9 τακτικαί. Τῆ 5.2.1909 7 τακτικαὶ καὶ 3 ἐκτακτοί. Τῆ 3.11.1909 ὑποδεικνύονται ὡς ἀπαραίτητοι 6 τακτικαὶ ἔδραι, αἷς προσθετέαι καὶ ἕτεραι 4. Τῆ 19.7.1911 ζητοῦνται 8 τακτικαὶ ἔδραι.

⁴ Τῆ 28.9.1911 ζητεῖ ἐπιπροσθέτως ἡ σχολὴ 2 ἐκτάκτους ἐπικουρικός ἔδρας. Τῆ 5.2.1918 καθορίζονται 8 τακτικαὶ καὶ 3 αὐτοτελεῖς ἐκτακτοί. Τῆ δὲ 26 καὶ 27.12.1919 12 ἔδραι. Πρβλ. καὶ συνεδρίας 14.11.1924, 23 καὶ 24.3.1925, 16.4.32, 13.5.32.

ρίσθησαν 12 τακτικά και 5 έκτακτοι αυτότελεις έδραι, δια δὲ τοῦ διατάγματος τῆς 23 Ἰουνίου/10 Σεπτεμβρίου 1932 καθωρίσθησαν 10 τακτικά και 5 έκτακτοι αυτότελεις έδραι, εἰς ἃς προσετέθη, δια διατάγματος τῆς 25/29 Σεπτεμβρίου 1932, μία ἔτι τακτική έδρα¹. Τοιουτοτρόπως σήμεραν υπάρχουνσι καθιερωμένοι ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ 11 τακτικά και 5 έκτακτοι αυτότελεις έδραι, ἐξ ὧν εἶναι νῦν συμπληρωμένοι 9 τακτικά και μία έκτακτος².

Ἐκτὸς τῶν ἐν ἐνεργείᾳ σήμεραν 9 τακτικῶν και ἐνὸς ἐκτάκτου καθηγητῶν, ἐν τῷ προγράμματι ἀναγράφονται τὰ ὀνόματα ἐνὸς ἐπιτίμου καθηγητοῦ, τοῦ Μ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κ. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, ἐνὸς ὀμοτίμου, τοῦ κ. Ἰω. Μεσολωρᾶ, και δύο ὑφηγητῶν (τῶν κ. Α. Φιλιππίδου και Δ. Μωραΐτου).

Δ'. ΠΡΥΤΑΝΕΙΣ

Ἐκ τῶν 33 καθηγητῶν τῆς σχολῆς ἐχρημάτισαν πρυτάνεις ἕνδεκα, ἐξ ὧν 6 Μισαήλ Ἀποστολίδης δις. Οὗτοι εἶναι οἱ ἐξῆς :

- 1) Μισαήλ Ἀποστολίδης (1842—1843 και 1850—1851)
- 2) Κωνσταντῖνος Κοντογόνης (1854—1855)
- 3) Παναγιώτης Ρομπότης (1874—1875)
- 4) Νικόλαος Δαμαλᾶς (1878—1879)
- 5) Παναγιώτης Παυλίδης (1893—1894)

¹ Πρβλ. και διατάγματα 11.22.34 και 4.4.34.

² Αἱ 11 τακτικά έδραι εἶναι αἱ ἐξῆς :

- α') Τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσης και ἐρμηνείας τῆς παλαιᾶς διαθήκης ἐκ τοῦ πρωτοτύπου κειμένου και τῆς ἑβραϊκῆς ἀρχαιολογίας (νῦν καθηγητῆς ὁ κ. Βέλλας).
 - β') Τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὴν παλαιὰν διαθήκην τῶν Ο' και τῆς ἐρμηνείας αὐτῶν (νῦν καθηγητῆς ὁ κ. Μπρατσιώτης).
 - γ') Τῆς εἰσαγωγῆς και ἐρμηνείας τῆς καινῆς διαθήκης (νῦν καθηγητῆς ὁ κ. Λούβαρις).
 - δ') Τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας (νῦν καθηγητῆς ὁ κ. Στεφανίδης).
 - ε') Τῆς πατρολογίας μετ' ἀναγνώσεως πατέρων (νῦν καθηγητῆς ὁ κ. Μπαλᾶνος).
 - στ') Τῆς ἱστορίας τῶν δογμάτων και τῆς συμβολικῆς (νῦν καθηγητῆς ὁ κ. Δυοβουνιώτης).
 - ζ') Τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας και τῆς ἐπιγραφικῆς παλαιογραφίας (νῦν καθηγητῆς ὁ κ. Σωτηρίου).
 - η') Τῆς δογματικῆς και χριστιανικῆς ἠθικῆς (νῦν κενή).
 - θ') Τῆς ἀπολογητικῆς και ἐγκυκλοπαιδείας τῆς θεολογίας (νῦν καθηγητῆς ὁ κ. Παπαμιχαήλ).
 - ι') Τοῦ κανονικοῦ δικαίου και τῆς ποιμαντικῆς (νῦν καθηγητῆς ὁ κ. Ἀλιβιζᾶτος).
 - ια') Τῆς πρακτικῆς θεολογίας (λειτουργικῆς, ἐκκλησιαστικῆς, ρητορικῆς και κατηχητικῆς, νῦν κενή).
Ἐκ τούτων κεναὶ εἶναι 2, αἱ θπ' ἀριθ. η' και ια'.
- Αἱ 5 έκτακτοι αυτότελεις έδραι εἶναι αἱ ἐξῆς :
- α') Τῆς ἱστορίας τῆς ἐποχῆς τῆς καινῆς διαθήκης και τῶν ἱερῶν προσώπων αὐτῆς και τῆς ἐρμηνείας τῆς καινῆς διαθήκης (νῦν καθηγητῆς ὁ κ. Ἀντωνιάδης).
 - β') Τῆς ἱστορίας τῶν ὀρθοδόξων αὐτοκεφάλων ἐκκλησιῶν και ἰδίως τῆς Ἑλλάδος (νῦν κενή).
 - γ') Τῆς ἱστορίας τῆς ἀπὸ τοῦ θ' αἰῶνος ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας (νῦν κενή).
 - δ') Τῆς ἀγιολογίας και ὑμνογραφίας (νῦν κενή).
 - ε') Τῆς ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων και τῆς συγχρόνου θρησκευτικῆς και θεολογικῆς κινήσεως (νῦν κενή).
Ἐκ τῶν 5 ἐκτάκτων αἱ 4 εἶναι κεναὶ (β'—ε').

- 6) *Ἀναστάσιος Διομήδης Κυριακός* (1895—1896)
- 7) *Ἐμμανουὴλ Ζολώτας* (1910—1911)
- 8) *Γεώργιος Δέρβος* (1913—1914)
- 9) *Ἰωάννης Μεσολωρᾶς* (1915—1916)
- 10) *Κωνσταντῖνος Δυοβουνιώτης* (1931—1932)
- 11) *Γρηγόριος Παπαμιχαήλ* (1936—1937)¹

Ε'. ΚΟΣΜΗΤΟΡΕΣ²

Οἱ πλείστοι τῶν καθηγητῶν τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἐγένοντο καὶ κοσμήτορες αὐτῆς. Μέχρι καὶ τοῦ 1916 αἱ σχολαὶ ὑπεδείκνυον τρεῖς ὑποψήφους κοσμητόρας ἐκ τῶν τακτικῶν ἢ τῶν ἐπιτίμων (ἢ ἐπιτιμίων) καθηγητῶν, ὡς ἐλέγοντο πρότερον οἱ ἔχοντες ἄλλην ὀργανικὴν θέσιν καὶ λαμβάνοντες ἐπιμίσθιον ἐκ τοῦ πανεπιστημίου. Διὰ τοῦ νομοθετικοῦ διατάγματος τῆς 1 Φεβρουαρίου 1917 ὠρίσθη δμως ὅπως αἱ σχολαὶ ὑποδεικνύουσιν ἓνα καὶ μόνον κοσμήτορα, ὅστις καὶ διορίζεται τοιοῦτος. Πρῶτος κοσμήτωρ τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἐξελέγη ὁ Μισαὴλ Ἀποστολίδης καὶ διετέλεσε τοιοῦτος ἐπὶ 11 συναπτὰ ἔτη (1837/8—1847/8). Τὸ κοσμητορικὸν ἐπίτευγμα κατέχει ἀναμφιβόλως ὁ Κωνσταντῖνος Κοντογόνης, ὁ ὄντως ἀκάματος οὗτος διδάσκαλος, διατελέσας δεκαοκτὰς κοσμήτωρ! Ἡ διὰ τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ πανεπιστημίου τοῦ 1922 θεσπισθεῖσα λογοδοσία τοῦ προκοσμήτορος περὶ τῶν ἐπὶ τῆς κοσμητείας αὐτοῦ πεπραγμένων ἐξετελέσθη τὸ πρῶτον τὸ 1924, ὑπὸ τοῦ τότε προκοσμήτορος κ. Γρ. Παπαμιχαήλ.

ς'. ΥΦΗΓΗΤΑΙ

Υφηγηταὶ τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἐγένοντο κατὰ τὴν διαρρέυσασαν ἑκατονταετίαν 24 ἐν ὄλῳ, οἱ ἐξῆς:³

1. *Ἀντώνιος Μοσχᾶτος*, συμβολικῆς, 23 Μαρτίου 1863⁴.
2. *Ἀναστάσιος Διομήδης Κυριακός*, συμβολικῆς, 17 Σεπτεμβρίου 1866.
3. *Ζήκος Ρώσης*, ἑμιλητικῆς, 2 Ἰουνίου 1867.

¹ Ὁ κ. Μεσολωρᾶς ἐπρυτάνευσε καὶ ὡς ἀντιπρύτανις κατὰ τὸ ἀκαδημαϊκὸν ἔτος 1914—1915, ἀντικαθιστῶν τὸν ἐν Γαλλίᾳ διατρίβοντα τότε πρύτανιν Γ. Φωκᾶν. Ὁ ἐκλεγείναις διὰ τὸ 1923—1924 πρύτανις Χρ. Ἀνδροῦτσος δὲν διορίσθη.

² Εἰς τὸ κατηρηγμένον διάταγμα τῆς 31 Δεκεμβρίου 1836 οἱ κοσμήτορες ὀνομάζοντο σημάντορες καὶ εἰς τὸ διάταγμα τῆς 14 Ἀπριλίου 1837 σχολάρχαι. Ὅπως ἐλέγοντο μέχρι τοῦ 1841, ὅτε διὰ τοῦ διατάγματος τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1841 ὀνομάσθησαν τὸ πρῶτον κοσμήτορες.

³ Ἐν τῷ πινάκι τούτῳ παρὰ τὸ ὄνομα σημειοῦται τὸ μάθημα τῆς ὑφηγεσίας καὶ ἡ χρονολογία τῆς ὑπὸ τῆς σχολῆς ἐγκρίσεως ἐκάστου ὡς ὑφηγητοῦ.

⁴ Ἀπέθανε τὸ 1864. Ἦτο συνεχδότης μετὰ τοῦ Λυκούργου τοῦ θεολογικοῦ περιοδικοῦ «Ἱερομνήμων».

4. *Νικόλαος Καλογεράς*, πατρολογίας, 3 *Ἰανουαρίου* 1868.
5. *Παναγιώτης Παυλίδης*, ιστορίας 7 οἰκουμενικῶν συνόδων, 14 *Φεβρουαρίου* 1868.
6. *Σπυρίδων Σούγκρας*, ἀπολογητικῆς, 27 *Ἰανουαρίου* 1877¹.
7. *Πανάρετος Κωνσταντινίδης*, πατρολογίας, 27 *Ὀκτωβρίου* 1877².
8. *Ἰγνάτιος Μοσχάκης*, ἐκκλησιαστικῆς ρητορικῆς, 24 *Δεκεμβρίου* 1877.
9. *Προκόπιος Οἰκονομίδης*, ιστορίας δογμάτων, 5 *Νοεμβρίου* 1880.
10. *Γεώργιος Δέρβος*, ἐκκλησιαστικῆς ιστορίας, 7 *Φεβρουαρίου* 1881.
11. *Ἰωάννης Μεσολωρᾶ*, συμβολικῆς, 7 *Φεβρουαρίου* 1881.
12. *Διονύσιος Πλαίσσας*, λειτουργικῆς, ἐν ἔτει 1886³.
13. *Ἐμμανουὴλ Ζολώτας*, ἐρμηνείας Κ. Δ., 14 *Μαρτίου* 1890.
14. *Γεώργιος Δαμπάκης*, χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας, 7 *Μαΐου* 1896⁴.
15. *Θεόφιλος Βορέας*, ἐρμηνείας Π. Δ. καὶ ἔβρ. γλώσσης, 30 *Ὀκτωβρίου* 1899⁵.
16. *Κωνσταντῖνος Δυοβουνιώτης*, ιστορίας δογμάτων, 23 *Ἰανουαρίου* 1903.
17. *Δημήτριος Μπαλᾶνος*, δογματικῆς, 7 *Ἰουνίου* 1905.
18. *Στέφανος Τσακμάκης*, βιβλικῆς θεολογίας Κ. Δ., 31 *Μαΐου* 1908⁶.
19. *Χρῆστος Μακρῆς*, ἐκκλ. ιστορίας, 14 *Ἀπριλίου* 1910⁷.
20. *Εὐάγγελος Ἀντωνιάδης*, ἐρμηνείας Κ. Δ., 19 *Μαρτίου* 1924.
21. *Παναγιώτης Μπρατιώτης*, ἐρμηνείας Κ. Δ., 17 *Μαΐου* 1924.
22. *Βασίλειος Βέλλας*, ἐρμηνείας Π. Δ. καὶ ἑβραϊκῆς, 19 *Φεβρουαρίου* 1931.
23. *Λεωνίδας Φιλιππίδης*, ιστορίας θρησκευμάτων, 5 *Νοεμβρίου* 1934⁸.
24. *Δημήτριος Μωραΐτης*, κατηχητικῆς, 1 *Ἀπριλίου* 1936⁹.

¹ Ἐκ τῶν 24 τούτων ὑφηγητῶν ἐγένοντο τακτικοὶ καθηγηταὶ 14, ὧν 13 τῆς

¹ Τῆ 1 Ἰουνίου 1899 ἡ θεολογικὴ σχολή, διὰ ψήφων 3 (Ζολώτα, Δέρβου, κ. Μεσολωρᾶ) κατὰ 2 (Κυριακοῦ, Ρώση), ἐξέφρασε πρὸς τὸ ὑπουργεῖον εὐχὴν ὑπὲρ διορισμοῦ του ὡς καθηγητοῦ. Ἀπέθανε τὸ 1906.

² Κατετάθη ἐπίσκοπος Μεσσηνίας κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1882. Ἀπέθανε τῆ 31 Ἰανουαρίου 1897.

³ Ἴδὲ πρυτανικὴν λογοδοσίαν 30 Νοεμβρίου 1887 σελ. 36 καὶ πρόγραμμα μαθημάτων 1886—1887 ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς σχολῆς ἐξ ἀβλεψίας οὐδὲν ἀναγράφεται περὶ ὑφηγίας Πλαίσσα. Ὀλίγον βραδύτερον ἀπέλθον εἰς Ἀγγλίαν ὡς ἐφημέριος καὶ τῆ 18 Νοεμβρίου 1894 ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Ζακύνθου († 1933).

⁴ Ἀπέθανε τῆ 15 Μαρτίου 1914. Ἴδε περὶ αὐτοῦ ἄρθρον ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσόστομου εἰς τὸ «Δελτίον χριστιανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας» 1924 σ. 1—7. Εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας (1884).

⁵ Νῦν τακτικὸς καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ φιλοσοφικῇ σχολῇ, διορισθεὶς τῆ 26 Ἰουλίου 1912.

⁶ Νῦν καθηγητὴς τῶν θρησκευτικῶν ἐν Ἀθήναις.

⁷ Ἀπέθανεν ἡρωϊκῶς ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Δρίσκου τῆς Ἠπείρου τῆ 27 Νοεμβρίου 1912 κατὰ τὸν πρὸς τοὺς Τούρκους πόλεμον. Ἐπιμνημόσυνον λόγον εἰς αὐτὸν ἴδε ἐν περιοδικῷ «Ἱερός Σύνδεσμος», 1 Μαρτίου 1913. Πρβλ. Δ. Σ. Μπαλᾶνου, Λόγος εἰς μνήμην τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων τροφίμων τοῦ πανεπιστημίου, τῆ 4 Μαΐου 1930. Τῆ προτάσει μου, ὡς κοσμήτορος, ἡ σύγκλητος ἐνέκρινε τὸν ἐντειχισμὸν ἀναμνηστικῆς πλακῆς πρὸς τιμὴν του, ἥτις καὶ ἐντειχίσθη κατὰ τὴν κεντρικὴν εἰσοδὸν τοῦ πανεπιστημίου, ἀριστερᾷ τῷ εἰσερχομένῳ.

⁸ Ἐγενήθη ἐν Τήνῳ τὸ 1898. Ἐσπούδασεν ἐν Ριζαρείῳ θεολ. σχολῇ Ἀθηνῶν, ἧς ἐγένετο διδάκτωρ, καὶ ἐν Γερμανίᾳ, ἐνθα ἀνηγορεύθη διδάκτωρ φιλοσοφίας πανεπιστημίου Λειψίας. Ἀπὸ τοῦ 1930 διευθυντὴς θρησκευτικῶν ὑπουργείου παιδείας καὶ θρησκευμάτων.

⁹ Ἐγενήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1896. Ἐσπούδασεν ἐν Ριζαρείῳ, ἐν θεολ. σχολῇ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἧς ἐγένετο διδάκτωρ, καὶ ἐν Γερμανίᾳ. Καθηγητὴς μέσης ἐκπαίδευσως.

θεολογίας (οί ύπ' ἀριθ. 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 13, 16, 17, 21, 22) καὶ 1 τῆς φιλοσοφίας (ὁ κ. Θ. Βορέας), εἰς δ' ἑκτακτος τῆς θεολογίας (ὁ κ. Εὐ. Ἀντωνιάδης). Ἐκ τῶν λοιπῶν ἑννέα, ἀπέθανον οἱ ἑπτὰ ὡς ὑφηγηταί, δύο δὲ εἶναι ἐν ἐνεργείᾳ (οἱ ὑπ' ἀριθ. 23 καὶ 24). Ὑπὸ κρίσιν τῆς σχολῆς εὐρίσκονται δύο ὑποψηφιότητες ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ.

Ζ'. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ ΚΑΙ ὙΦΗΓΗΤΩΝ

Οἱ καθηγηταὶ καὶ ὑφηγηταὶ τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἀνέπτυξαν πολυμερῆ καὶ ἐπωφελεῆ ἐπιστημονικὴν δράσιν καὶ προσέφεραν σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην, καλλιεργοῦντες αὐτὴν οὐ μόνον ἐν ταῖς προφορικαῖς ἐν τῇ πανεπιστημίᾳ παραδόσεσιν, ἀλλὰ καὶ δι' ἀξιολογωτάτων συγγραφῶν καὶ πραγματειῶν, ὧν πολλαὶ θεόντως ἐξετιμῆθησαν καὶ ἐν τῇ ξένῃ, οὐκ ὀλίγαι δὲ μετεφράσθησαν εἰς ξένας γλώσσας.

Οὐ μόνον ποσοτικῶς ἀλλὰ καὶ ποιοτικῶς ἢ κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίως ἔτη θεολογικὴ συγγραφικὴ παραγωγὴ δὲν ὑστερεῖ τῆς παραγωγῆς οἰαζόμενῃ ἄλλης ἐπιστήμης· τοῦναντίον, ὡς ὀρθῶς ἐλέχθη, ἐν βιβλιογραφίᾳ τελευταῖον δημοσιευθεῖσῃ¹, «ἀν ἡ πρόοδος μιᾶς πνευματικῆς ἀναζητήσεως τεκμαίρεται ἀπὸ τὴν ἀκμὴν τῆς φιλολογίας τῆς, κατ' ἐξοχὴν ζῶσα σήμερον ἐπιστήμη εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι ἡ θεολογία. Ἡ θεολογικὴ σχολὴ τοῦ πανεπιστημίου μας εἶναι ἐν ἀκούραστον ἐργαστήριον διατριβῶν καὶ συγγραμμάτων, πολλὰ τῶν ὁποίων, διὰ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἀξίαν των, ὑπερβαίνουν τὰ ὄρια τῆς ἀκαδημαϊκῆς διδασκαλίας». Ἡ πλουσία θεολογικὴ παραγωγὴ εἶναι κατὰ τοσοῦτον ἀξία μεζῶνος ἐκτιμήσεως καθόσον αὕτη δὲν προέρχεται ἐξ ὑλικῶν ἐλατηρίων· τὸ ἀναγνωστικὸν κοινὸν ἐπιστημονικῶν θεολογικῶν ἔργων εἶναι μικρὸν καὶ δυστυχῶς οὐδεμία, ὡς ὄφειλε, παρέχεται ὑλικὴ ὑποστήριξις οὐδὲ καὶ ἠθικὴ ἐνθάρρυνσις ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν ἢ κύκλων εἰς τοὺς γράφοντας, οἵτινες κινοῦνται μόνον ἐκ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸ καθῆκον. Ἐν ἐπισυνημμένῳ παραρτήματι, ἐν τέλει τοῦ τεύχους, παρέχεται πίναξ ἐμφαίνων τὰ ὑπὸ τῶν καθηγητῶν καὶ ὑφηγητῶν γραφέντα συγγράμματα κατὰ τὴν διαρρέυσασαν ἑκατονταετίαν.

Καθηγηταὶ τῆς σχολῆς μετέσχον ἐνεργῶς διαφόρων διεθνῶν ἐκκλησιαστικῶν ἢ θεολογικῶν συνεδρίων, καὶ δὴ τὸ πρῶτον τῶν ἐν Βόννῃ καὶ Φρειβούργῳ συνεδρίων τῶν παλαιοκαθολικῶν, κατὰ τὰ ἔτη 1874 καὶ 1875, καὶ βραδύτερον ἐν Λυκέρνη, ἐν τοῖς ὁποίοις συνεζήτηθη τὸ δυνατόν τῆς ἐνώσεως τῶν παλαιοκαθολικῶν μετὰ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Οἱ μετασχόντες τῶν συνεδρίων τούτων καθηγηταὶ Ζήκος Ρώσης, Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος, Νικόλαος Δαμαλάς καὶ Ἀναστά-

¹ Κ. Θ. Δημαρᾶ, «κρίσις πατρολογίας Δ. Σ. Μπαλάνου», ἐν «Πειθαρχία» 14.9.1980.

σιος Διομήδης Κυριακός δι' ἐκθέσεων των πρὸς τὴν ἱερὰν σύνοδον καὶ δι' ἄρθρων κατέστησαν γνωστὰ τὰ κατ' αὐτὰ γενόμενα.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίως ἔτη καθηγῆται τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἔλαβον ἐνεργὸν μέρος εἰς διάφορα συνέδρια καὶ μάλιστα εἰς τοιαῦτα διοργανούμενα ὑπὸ συνδέσμων καλλιεργούντων τὴν ἰδέαν τοῦ φιλικοῦ συνδέσμου τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἀποσκοπούντων τὴν συνεργασίαν αὐτῶν, πρὸς ἐπίτευξιν τῆς παγκοσμίου εἰρήνης καὶ τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας. Τοιοῦτοι σύνδεσμοι κατ' ἐξοχὴν εἶναι ἡ World Conference on Faith and Order (Παγκόσμιος σύνδεσμος πίστεως καὶ διοικήσεως), ἡ Universal Christian Conference on Life and Work (Παγκόσμιος χριστιανικὸς σύνδεσμος ζωῆς καὶ ἐργασίας ἢ τοῦ πρακτικοῦ Χριστιανισμοῦ) καὶ ἡ World Alliance for promoting international friendship through the Churches (Παγκόσμιος σύνδεσμος πρὸς προαγωγὴν διεθνoῦς φιλίας διὰ τῶν ἐκκλησιῶν). Τῆς σχετικῆς παρ' ἡμῖν κινήσεως πρωτοεργάτης ἀνεδείχθη ὁ συνάδελφος κ. Ἀμίλικας Ἀλιβιζάτος, ὅστις μετέχει τῶν ὀργανωτικῶν συμβουλίων τῶν συνδέσμων τούτων καὶ ὅστις διὰ δημοσιευμάτων καὶ διαλέξεων κατέστησε τὸ ἐλληνικὸν κοινὸν ἐνήμερον τῶν εἰρηνευτικῶν τούτων τάσεων. Τὸν Μάρτιον τοῦ 1926 τὸ βαλκανικὸν συνέδριον τοῦ συνδέσμου World Alliance συνεκροτήθη ἐν Ἀθήναις, μετασχόντων ἐκτὸς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀντιπροσώπων ἐκ Βουλγαρίας, Γιουγκοσλαβίας καὶ Ρουμανίας. Ἀπὸ δὲ τῆς 29 Νοεμβρίου μέχρι τῆς 4 Δεκεμβρίου 1936 συνεκροτήθη ἐν Ἀθήναις τὸ πρῶτον συνέδριον τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ σχόντος τὴν πρωτοβουλίαν τούτου καθηγητοῦ κ. Ἀλιβιζάτου, εἰς ὃ μετέσχον ἀντιπρόσωποι πασῶν τῶν ὀρθοδόξων θεολογικῶν σχολῶν (Ἀθηνῶν, Βουκουρεστίου, Ἰασιίου, Τσερνουσίτου, Βελιγραδίου, Σόφιας, τοῦ ἐν Παρισίοις θεολογικοῦ ἰνστιτούτου τῶν Ρώσων καὶ Βαρσοβίας). Τὰ πρακτικὰ τοῦ συνεδρίου τούτου, οὐτινος πανθωμολογήθη ἡ ἐπιτυχία, εὗρισκονται ὑπὸ τὰ πιεστήρια.

Οἱ καθηγῆται τῆς θεολογίας καὶ διὰ διαλέξεων ἐν συλλόγοις καὶ δι' ἄρθρων εἰς περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδας προσπαθοῦσι νὰ καταστήσωσι προσιτὰ τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης εἰς τοὺς πολλοὺς καὶ ἡσχολήθησαν εἰς φλέγοντα καὶ ἐπίκαιρα θεολογικὰ καὶ θρησκευτικὰ ζητήματα. Παλαιόθεν καθηγῆται τῆς θεολογικῆς σχολῆς συνήθως ἐκφωνοῦσι τὸν πανηγυρικὸν κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1841 καθιερωθεῖσαν πανεπιστημιακὴν ἑορτὴν τῶν τριῶν ἱεραρχῶν (30 Ἰανουαρίου)¹ καὶ ἐντολῇ τῆς σχολῆς ἢ τῆς συγκλήτου καθηγῆται τῆς θεολογίας ὠμίλησαν εἰς διαφόρους περιστάσεις ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν².

¹ Ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς συγκλήτου τῆς 9 Αὐγούστου 1841 ἀπεφασίσθη τὸ πρῶτον ἡ τέλεσις ἐτησίου μνημοσύνου κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν τριῶν ἱεραρχῶν καὶ ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 9 Ἰανουαρίου 1842 ἀνετέθη τῷ καθηγητῇ τῆς φιλοσοφίας ἀρχιμανδρίτῃ Νεοφύτῳ Βάμβῃ ἡ ἐκφώνησις σχετικοῦ λόγου.

² Οὕτω τῇ 31 Μαΐου 1929 ὁ καθηγητὴς κ. Βασίλειος Στεφανίδης ἐξεφώνησε λόγον, ἐντολῇ τῆς σχολῆς, ἐπὶ τῷ παγγυρισμῷ τῆς 1600ῆς ἐπετείου τῆς συνόδου τῆς Νικαίας. Τῇ 4 Μαΐου 1930 ὁ καθηγητὴς κ. Α. Μπα-

Ἡ θεολογικὴ σχολὴ ἀντιπροσωπεύεται καὶ ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ διὰ τεσσάρων καθηγητῶν αὐτῆς¹.

Η'. ΦΟΙΤΗΤΑΙ—ΦΟΙΤΗΣΙΣ

Κατὰ τὸ πρῶτον πανεπιστημιακὸν ἔτος (1837) ἐνεγράφησαν 52 ἐν ὄλῳ φοιτηταί, ἐξ ὧν 8 ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ. Πρῶτος φοιτητῆς τῆς θεολογίας, ὑπ' αὐξοῦσα ἀριθμὸν γενικοῦ μητρώου 4, ἐνεγράφη ὁ ἱερομόναχος Δαμιανὸς Βασιλειάδης ἐκ Σπάρτης, ἀπόφοιτος τοῦ γυμνασίου Ἀθηνῶν. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη ὁμοῦς ἐλάχιστοι ἐνεγράφοντο φοιτηταί ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ² καὶ κατὰ τὴν πρώτην πεντηκονταετίαν (1837—1887) ἐπὶ ὀλιγοῦ ἀριθμοῦ φοιτητῶν 14.029 ἐνεγράφησαν φοιτηταί τῆς θεολογίας ἐν ὄλῳ 392³. Κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν παρετηρήθη αὐξησὶς τις τῶν φοιτητῶν τῆς θεολογίας⁴, ὧν ὁ μέγιστος ἀριθμὸς ἐσημειώθη κατὰ τὸ ἀκαδημαϊκὸν ἔτος 1925—1926, ὅτε ἐνεγράφησαν 189 καὶ οἱ φοιτηταί τῆς θεολογίας ἐν ὄλῳ συνεποσοῦντο εἰς 327. Εἰς τὸ διάστημα τῶν 100 ἐτῶν τοῦ ἄχρι τοῦδε πανεπιστημιακοῦ βίου, ἐπὶ συνολικοῦ ἀριθμοῦ φοιτητῶν 87.179, ἐνεγράφησαν ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ 2.182, ἧτοι τὸ $\frac{1}{40}$ περίπου τοῦ ὅλου. Ἐκ τούτων εἶναι 17 δεσποινίδες, ὧν ἡ πρώτη ἐνεγράφη τὸ 1923.

Πολλοὶ καὶ ποικίλοι εἶναι οἱ λόγοι τῆς φοιτήσεως ὀλίγων σχετικῶς φοιτητῶν ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ. Τοὺς λόγους τούτους εὐστόχως ἐξέθεσαν οἱ ἐκάστοτε λογοδοτοῦντες πρυτάνεις⁵, ὡς καὶ ἐν ἐπανειλημμένοις πρὸς τὸ ὑπουργεῖον ἐγγράφοις ἢ σχολῇ, ἧτις προέτεινε διάφορα τελεσφόρα μέτρα πρὸς ἄρσιν τῶν ἐμποδίων διὰ τὴν προσέλευσιν πλειόνων φοιτητῶν ἐν αὐτῇ, ἅτινα ἦσαν ἐν ταύτῳ καὶ μέτρα πρὸς ἀνόρθωσιν τοῦ κλήρου.

Ὁ κυριώτερος λόγος τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ τῶν φοιτητῶν τῆς θεολογίας εἶναι, ὡς λέγει λογοδοτῶν ὁ πρῶτανις Δ. Στρούμπος (1859), ὅτι κυρίως κοί φοιτηταί ἐκλαμβάνουσιν τὴν πράγματι καὶ ὀνόματι ὑψηλὴν ἐπιστήμην ὡς μέσον πορισμοῦ

λᾶνος ἐξεφώνησεν, ἐντολῇ τῆς συγκλήτου, λόγον εἰς μνήμην τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων τροφίμων τοῦ πανεπιστημίου. Τῇ 4 Μαρτίου 1931 ὁ καθηγητῆς κ. Ἀμιλκας Ἀλιβιζάτος ἐξεφώνησε λόγον περὶ τοῦ ἄρτι ἀποθανόντος περιφημοῦ Γερμανοῦ θεολόγου Ἀδ. Χάρνακ. Τῇ 15 Μαΐου 1932 ἐτελέσθη ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν ἑορτὴ εἰς τιμὴν τῶν καθηγητῶν Χρυσσοστόμου Παπαδοπούλου, Ζήκου Ρώση καὶ Ἰω. Μεσολωρᾶ, ὧν ὁ μὲν α' ἤγε τὴν 35ῖδα, ὁ β' τὴν 65ῖδα καὶ ὁ γ' τὴν 50ῖδα ἐπιστημονικῆς δράσεως. Πάντες οἱ λόγοι οὗτοι ἐδημοσιεύθησαν.

¹ Ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων μελῶν ὁ ἀρχιεπίσκοπος (διορισθεὶς τὸ 1926) καὶ οἱ κ. Δουβουινιώτης (1928) καὶ Μπαλᾶνος (1931) ἀνήκουσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἡθικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν, ὁ δὲ κ. Σωτηρίου (1926) εἰς τὴν τάξιν τῶν γραμμάτων καὶ τῶν καλῶν τεχνῶν.

² Τὸ 1838-1839 δύο, 1839-1840 εἴς, 1844-1845 κανεῖς.

³ Ἰδε Χρονικόν, ἐν τέλει πίναξ α'.

⁴ Ἐνεγράφησαν 1920-1: 36.— 1921-2: 29.— 1922-3: 56.— 1923-4: 71.— 1924-5: 133.— 1925-6: 189.— 1926-7: 85.— 1927-8: 47.— 1928-9: 82.— 1929-30: 83.— 1935-6: 35 καὶ ἀνενέωσαν ἐγγραφήν 122.

⁵ Πρβλ. πρυτανικὰς λογοδοσίας Κ. Ι. Σούτσου (1884), Γ. Α. Μαυροκορδάτου (1850), Μ. Ἀποστολίδου (1851), Π. Ἀργυροπούλου (1853), Δ. Στρούμπου (1859), Ἀν. Ἀναγνωστάκη (1878).

τῶν πρὸς τὸ ζῆν καὶ σχεδὸν οὐδεὶς τούτων θηρεύει τὴν ἐπιστήμην δι' αὐτὴν καὶ μόνην»· διό, ὡς χαρακτηριστικώτατα λέγει λογοδοτῶν ὁ πρύτανης Μισαήλ Ἀποστολίδης (1851), «ἐφ' ὅσον τὸ ὑψηλὸν τῆς ἱερωσύνης ἀξίωμα οὐδένα πόρον μόνιμον τε καὶ αὐτάρκη ἀποφέρει τῷ ἐκδεχομένῳ τούτο, ἢ, ἔ καὶ ἀληθέστερον, ἐφ' ὅσον τὸ πλήρωμα τῶν ὀρθοδόξων στέργει ἀντὶ ποιμένων καὶ διδασκάλων ἀπλοῦς ἱεροτελεστάς, μηδὲλως ἀντεχομένους τοῦ κατὰ τὴν διδαχὴν πιστοῦ λόγου, καθ' ἃ ὁ θεόπνευστος νόμος διακελεύεται, οὐδέποτε ὀφόμεθα πλείονας εἰς τὴν θεολογικὴν σχολὴν φοιτῶντας». Ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ καὶ ὁ Ἀνδρέας Ἀναγνωστάκης, ἐν τῇ πρυτανικῇ του λογοδοσίᾳ (1878), «καὶ ἡ τῶν θεολόγων σχολὴ θέλει ἀποδώσει δαψιλεστέρους καρποὺς ὅταν ὁ νόμος ἀπαιτήσῃ παρὰ τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν ἀκαδημαϊκὸν δίπλωμα, προσὸν ἀπαραίτητον ἐν τῇ παρούσῃ πνευματικῇ προόδῳ τοῦ ἔθνους, ἐὰν μὴ ἀνεχόμεθα ἡμέραν τινὰ τὸ ποιμνιον σοφώτερον τῶν ποιμένων».

Ἦδη ἡ θεολογικὴ σχολή, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 30 Νοεμβρίου 1866, ἀνέθεσε τῷ κοσμήτορι νὰ προβῆ εἰς τὰ ἀπαιτούμενα διαθήματα πρὸς τὸ ὑπουργεῖον ὅπως, «πρὸς ἐμφύχωσιν τῶν τῆς θεολογίας σπουδαστῶν» καὶ ἀνόρθωσιν τῶν τῆς ἐκκλησίας, διορίζωνται εἰς τὰς ἀνωτέρας ἐκκλησιαστικὰς θέσεις τῶν ἐπισκόπων, ἱεροκληρικών, κατηχητῶν, διδασκάλων παρὰ ταῖς ἱερατικαῖς σχολαῖς καὶ ὑπαλλήλων παρὰ τῇ ἱερᾷ συνόδῳ «μόνον οἱ ἔχοντες δίπλωμα ἢ πτυχίον τῆς ἡμετέρας θεολογικῆς σχολῆς» καὶ ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ ἡ σχολὴ συνέταξε πλεῖστα ὑπομνήματα. Καὶ ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῇ 8 Μαΐου 1893 ἡ σχολὴ ἀπεφάνθη ἐν ἐγγράφῳ πρὸς τὸ ὑπουργεῖον ὅτι μόνον οἱ ἐπιτυχῶς ὑποστάντες τὴν ἐξέτασιν πρὸ αὐτῆς δέον νὰ διορίζωνται οὐ μόνον εἰς τὰς ἀνωτέρω ἀναφερομένας ἀνωτέρας ἐκκλησιαστικὰς θέσεις ἀλλὰ καὶ «ἐφημέριοι καὶ νεωκόροι ἐλληνικῶν κοινοτήτων ἐξωτερικοῦ» καὶ νὰ προτιμῶνται ὡς ἡγούμενοι καὶ σύμβουλοι μονῶν· ἐν δὲ τῇ συνεδρίᾳ τῆς 18 Ὀκτωβρίου 1895 ἐζήτησεν ἡ σχολὴ ὅπως πλὴν τῶν ἄλλων «καὶ ἐφημέριοι τῶν μεγάλων πόλεων τῆς Ἑλλάδος» ἐκλέγωνται ἐκ τῶν πτυχιούχων τῆς¹. Καὶ περὶ τῆς θέσεως τῶν θεολόγων ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει πολλάνικς συνεζήτησεν ἡ σχολὴ καὶ συνέταξε σχετικὰ ὑπομνήματα πρὸς τὸ ὑπουργεῖον². Εἶναι τῷ ὄντι καιρὸς νὰ ληφθῶσιν ὑπὸ τῆς πολιτείας καὶ ἐκκλησίας τὰ κατάλληλα μέτρα, ἵνα οἱ εἰς τόσας θέσεις ὑποβαλλόμενοι ἀπόφοιτοι τῆς σχολῆς χρησιμοποιῶνται καταλλήλως καὶ μὴ παρορῶνται, ὡς δυστυχῶς νῦν συμβαίνει, ἐπὶ ζημίᾳ τῆς τε ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως.

¹ Πρβλ. ἐκθεσιν ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 17.5.1875, συνταχθεῖσαν ὑπὸ Α. Διομήδους Κυριακοῦ. Πρβλ. συνεδρίας 6.11.1875, 26.5.1876, 22.4.1932, 15.6.1932, 28.10.1932, 7.4.1933, 8.10.1934. Πρβλ. ὑπόμνημα σχολῆς περὶ μορφώσεως τοῦ κλήρου (συνεδρία 16.11.1934).

² Πρβλ. ἰδίᾳ συνεδρίας 27.11.1913, 28.12.1915, 31.5.1929, 21.12.1929, 9.4.1930, 6.6.1930, 17.10.1930. Τὸ ζήτημα τούτο ὡς καὶ παντοῖα θεολογικά, ἐκκλησιαστικά καὶ ἐκπαιδευτικά ζητήματα ἔθεξε καὶ τὸ κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1931 συγκροτηθὲν ἐν Ἀθήναις α' πανελληνίον θεολογικὸν συνέδριον. Πρβλ. καὶ συνεδρίας 23 καὶ 28.11.1934.

Ἐν τῇ σχολῇ ἐφοίτησαν καὶ φοιτῶσι καὶ φοιτηταὶ ἐξ ὁμοδόξων ἐθνῶν, καὶ μάλιστα Ρωμοῦνοι καὶ Σέρβοι, ὧν τινες μετὰ τὴν νόμιμον δοκιμασίαν ἔτυχον καὶ πτυχίου¹.

Οἱ φοιτηταὶ τακτικῶς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον παρηκολούθουν τὰς παραδόσεις, ἡ δὲ σχολὴ ἐλάμβανεν ἐνίοτε μέτρα κατὰ τῶν μὴ τακτικῶς φοιτῶντων· οὕτως ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 23 Δεκεμβρίου 1880 ἀνετέθη ὑπ' αὐτῆς τῷ κοσμητορὶ νὰ ἀπευθύνῃ δημοσίαν ἐπίπληξιν πρὸς τὸν φοιτητὴν τῆς θεολογίας Βασ. Παπαεμμανουήλ, ὡς μὴ φοιτῶντα τακτικῶς ἐν ταῖς παραδόσεσιν. Ἰδίως ὅμως οἱ φοιτηταὶ ἀπέφευγον τὴν εἰς τὸ μάθημα τῶν ἐβραϊκῶν φοίτησιν² καὶ τοῦτο, ὡς ἀνεκοίνου ἐν τῇ σχολῇ ὁ καθηγητὴς ὁ διδάσκων ταῦτα Θ. Βίμπος, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 4 Μαΐου 1867, «διότι γινώσκουσιν ὅτι αἱ ἐξετάσεις δὲν εἶναι ὑποχρεωτικάι»· πρὸς θεραπείαν τοῦ κακοῦ ἐθεώρει συντελεστικὸν οἱ ὑπότροφοι ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ ὑποχρεωτικῶς νὰ υποβάλλωνται εἰς ἐξετάσεις καὶ ἐν τῇ ἐβραϊκῇ· πράγματι εἰς τὸν μετ' ὀλίγον προκηρυχθέντα διαγωνισμὸν πρὸς πλήρωσιν κενῆς θέσεως ὑποτροφίας ἐκ κληροδοτήματος Θ. Ράκου ὠρίζετο καὶ ἡ ἐξέτασις τῆς ἐρμηνείας τοῦ Ἰωβ ἐκ τοῦ ἐβραϊκοῦ κειμένου.

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν φοιτητῶν διωργανώθησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐκπαιδευτικά ἐκδρομαὶ εἰς Μιστρᾶν (1928), ἅγιον Ὄρος (1929), Μετέωρα (1930), μέγα Σπήλαιον καὶ ἅγιαν Λαύραν (1931), Δελφούς (1932), Κρήτην (1933), Ζάκυνθον (1934), Μιστρᾶν (1935), Λέσβον (1936), ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τῶν καθηγητῶν τῆς σχολῆς καὶ μάλιστα τοῦ εἰδικοῦ καθηγητοῦ τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας.

Οἱ φοιτηταὶ τῆς θεολογίας καὶ ἄλλοτε συνέπηξαν συνδέσμους, ἀπὸ δὲ τοῦ 1929 ἱδρυσαν τὸν φοιτητικὸν θεολογικὸν σύνδεσμον, ἐγκριθέντα διὰ πρυτανικοῦ ἐγγράφου τῆς 29 Μαρτίου 1929. Τὸ 1934 ἐξεδόθη τὸ πρῶτον καὶ ἔκτοτε ἐκδίδεται ἐτησίως ἐπετηρὶς τοῦ συνδέσμου, περιέχουσα μελέτας φοιτητῶν καὶ ἀνακοινώσεις.

Θ'. ΠΤΥΧΙΟΥΧΟΙ

Τὸ διάταγμα τῆς 19 Μαΐου 1842 ἐν ἄρθρῳ 3β' καθορίζει ὅτι «τὸ διδακτορικὸν ἀξίωμα τῆς θεολογίας δὲν θέλει δίδεσθαι εἰμὴ εἰς κληρικούς· ὅθεν οἱ μὴ ὄντες κληρικοὶ θέλουσι λαμβάνει προσωρινὸν παρὰ τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς ἀπο-

¹ Τὸ πρῶτον ὁ πρύτανις Γ. Μακκάς λογοδοτῶν (17.11.74) μνημονεύει δύο Ρωμοῦνων κληρικῶν ὑποτρόφων τῆς ρωμουνικῆς κυβερνήσεως, τελειοδιδάκτων τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ κεντρικοῦ Θεολογικοῦ φροντιστηρίου, ἐλθόντων εἰς Ἀθήνας ἵνα περατώσωσι τὰς σπουδὰς των· ἐξετάσθησαν τῇ 9 Ἰουνίου 1877 καὶ ἐγένοντο προλῦται, τυχόντες τοῦ βαθμοῦ καλῶς. Σήμερον εἶναι ἐγγεγραμμένοι 5 ἄλλοθενεῖς φοιτηταὶ Θεολογίας.

² Πρβλ. συνεδρίας 8.12.64 καὶ 30.11.66.

δεικτικὸν μόνον περὶ τούτου». Παρὰ ταῦτα καθιερώθη οἱ πτυχιούχοι τῆς θεολογικῆς σχολῆς, κληρικοί τε καὶ λαϊκοί, νὰ μὴ τιτλοφορῶνται διδάκτορες ἀλλὰ προλῦται, καὶ οὕτω καθώρισε καὶ ἡ σχολὴ δι' ἀποφάσεώς της κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 12 Ἰανουαρίου 1863. Μόλις ἀπὸ τοῦ 1907 ἐπεκράτησε, μετ' ἀπόφασιν τῆς σχολῆς, κατὰ τὰς συνεδρίας τῆς 20 Φεβρουαρίου καὶ τῆς 9 Νοεμβρίου 1907, ἡ ἀπονομὴ τοῦ διδακτορικοῦ τίτλου καὶ εἰς τοὺς πτυχιούχους τῆς θεολογίας, κληρικούς καὶ λαϊκούς. Ἀπὸ τοῦ 1911 οἱ δίδοντες ἐπιτυχῆ ἐξέτασιν καλοῦνται πτυχιούχοι καὶ μόνον μετὰ ὑποβολὴν καὶ ἔγκρισιν διατριβῆς ἐπὶ διδακτορικῇ λαμβάνουσι τὸ διδακτορικὸν δίπλωμα.

Ἐπὶ εἴκοσιν δλόκληρα ἔτη ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς σχολῆς (1837—1857) οὐδεὶς ἔλαβε πτυχίον θεολογικῆς σχολῆς. Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 11 Ἰανουαρίου 1857 ἔλαβε τὸ πρῶτον πτυχίον προλῦτου, μετὰ τοῦ βαθμοῦ λίαν καλῶς, ὁ Πέτρος I. Νιντσιόκη, Ρῶσος ἐκ Κιέβου, φοιτήσας 4 ἔτη ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ καὶ ἐξετασθεὶς ὑπὸ τῶν δύο τότε καθηγητῶν, τοῦ Κοντογόνου καὶ τοῦ Κλεόπα. Μόλις ἔξ ἔτη βραδύτερον ἐξητάσθη ὁ πρῶτος Ἕλληνας, ὁ Κ. Νεστορίδης ἐξ Ἰωαννίνων, τυχὼν καὶ αὐτὸς τοῦ βαθμοῦ λίαν καλῶς (συνεδρία 8/2/1863). Πρῶτος ἀριστοῦχος ἦτο ὁ μετέπειτα καθηγητῆς τῆς σχολῆς Φίλιππος Παπαδόπουλος (συνεδρία 10/10/1876). Κατὰ τὴν πρώτην πενηκονταετίαν (1837—1887) ἐγένοντο 72 ἐν ὄλῳ προλῦται καὶ τελειοδίδακτοι, εἰς τὸ διάστημα δὲ τῶν 100 ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ πανεπιστημίου (1837—1937) ἐγένοντο ἐκ τῶν ἐγγραφέντων φοιτητῶν τῆς θεολογίας:

Προλῦται καὶ τελειοδίδακτοι (1837—1906/1907)	258
Διδάκτορες καὶ τελειοδίδακτοι (1907/1908—1910/1911 ὡς ἐκαλοῦντο τότε οἱ πτυχιούχοι)	72
Πτυχιούχοι (1911/1912—31/12/36) ἐξ ὧν πέντε δεσποινίδες ¹ . . .	704
ἤτοι ἐν ὄλῳ	1034

Ἐκ τῶν 704 πτυχιούχων (1911/1912—31/12/36) ἔλαβον μετὰ τὴν νόμιμον δοκιμασίαν δίπλωμα διδάκτορος 22, ἐξ ὧν 11 ξένοι, ἤτοι 6 Ρωμοῦνοι καὶ 6 Σέρβοι².

Γ'. ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΔΙΔΑΚΤΟΡΕΣ

Χάριν τιμῆς προσώπων προσενεγκόντων ἐξαιρετικὰς ὑπηρεσίας εἰς τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀπενεμήθη ὑπὸ τῆς σχολῆς εἰς αὐτὰ

¹ Ἡ πρώτη τούτων ἠξιώθη πτυχίου τῇ 29 Μαρτίου 1928.

² Πρὸ τοῦ 1911 ἐγένοντο ἄλλοθενεῖς προλῦται 14 καὶ 2 διδάκτορες, ἤτοι καθ' ὅλην τὴν ἑκατονταετίαν ξένοι διπλωματοῦχοι τῆς θεολογίας ἐγένοντο ἐν ὄλῳ 27.

δίπλωμα επίτιμου διδάκτορος τῆς θεολογίας. Τοιοῦτοι ἐπίτιμοι διδάκτορες ἀνηγορεύθησαν κατὰ τὴν λήξασαν ἑκατονταετίαν 26 ἐν ἔλῳ, οἱ ἑξῆς:

1) Ὁ καθηγητὴς τῆς θεολογίας *Κ. Κοιτογόνης*, ἐπὶ τῇ συμπληρώσει «25ῆδος ἐξ ἔτου διωρίσθη καθηγητῆς», ἀποφάσει τῆς σχολῆς, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 14 Ἰανουαρίου 1862.

2) Ὁ καθηγητὴς τῆς θεολογίας *Π. Ρομπότης* (23/5/1870).

3—4) Ὁ μητροπολίτης *Σερρῶν Γρηγόριος* καὶ ὁ μητροπολίτης *Νικομηδείας Φιλόθεος Βρυένιος* (7/12/1878).

5—8) Ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν *Προκόπιος*, οἱ καθηγηταὶ τῆς θεολογίας *Ν. Καλογεράς* καὶ *Ν. Δαμαλάς* καὶ ὁ τότε ἀρχιμανδρίτης καὶ ἐπὶ 19 ἔτη διευθυντὴς τῆς *Ριζαρείου Σωκράτης Κολιάτσος* (3/8/1882).

9—13) Ὁ *Μυτιλήνης Κωνσταντῖνος*, ὁ *Καισαρείας Ἰωάννης* ὁ ἀρχιμανδρίτης *Νεόφυτος Παγίδας*, ὁ νομομαθὴς καὶ ἀπολογητὴς τοῦ Χριστιανισμοῦ *Ἰωάννης Σκαλτσούνης*, ὁ καθηγητὴς τῆς θεολογίας τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ πανεπιστημίου *Δραγομῆρος Δημητρίσκο*, πτυχιούχος τῆς ἡμετέρας σχολῆς (4/9/1887, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς 50ῆδος τοῦ πανεπιστημίου).

14) Ὁ *Παρθένιος Κληρονίκος*, ἐπίσκοπος κάτω Δουνάβεως «διὰ τε τὴν ἐκκλησιαστικὴν του μόρφωσιν καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ζῆλόν του» ἦτο καὶ οὗτος τρέφειμος τῆς ἡμετέρας σχολῆς (25/11/93, πρβλ. περὶ τούτου καὶ συνεδρίαν 27/2/1915).

15—17) Οἱ καθηγηταὶ *Ζ. Ρώσης* καὶ *Ἀ. Δ. Κυριακός*, ὡς καὶ ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν *Προκόπιος Οἰκονομίδης* (15/10/1901).

18—19) Οἱ κανονιολόγοι *Ἰω. Παπαλουκάς* *Ἐνταξίας* καὶ *Κων. Ράλλης* (18/1/1905).

20) Ὁ ἀρχιμανδρίτης *Χρυσόστομος Παπαδόπουλος* (ὁ νῦν ἀρχιεπίσκοπος) «διὰ τὰ πολλὰ καὶ σπουδαῖα θεολογικὰ αὐτοῦ συγγράμματα» (5/2/1910).

21—24) Οἱ πατριάρχαι *Κωνσταντινουπόλεως Ἰωακείμ*, *Ἀλεξανδρείας Φώτιος*, *Ἀντιοχείας Γρηγόριος*, *Ἱεροσολύμων Δαμιανός* (21/3/1912, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς 75ῆδος τοῦ πανεπιστημίου).

25) Ὁ τοποτηρητὴς τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου *Δωρόθεος* (24/5/1919).

26) Ὁ μέγας οἰκονόμος τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, ἐφημέριος τῆς ἐν *Μαγχεστρίᾳ* ἑλληνικῆς κοινότητος *Κωνσταντῖνος Καλλίνικος* (10/11/33).

ΙΑ'. ΕΓΕΡΓΕΤΑΙ ΚΑΙ ΔΩΡΗΤΑΙ¹

Ἴκανοὶ φιλογενεῖς καὶ εὐσεβεῖς ἄνδρες, ὧν ἡ μνήμη μετ' εὐγνωμοσύνης ἐς αἰεὶ θὰ τηρῆται ἐν τῇ θεολογικῇ καὶ εὐρύτερον ἐν τῇ πανεπιστημιακῇ περιβάλλ-

¹ Πρβλ. φυλλάδιον ὑπὸ τὸν τίτλον «*Διαθήκαι* καὶ δωρεαὶ ὑπὲρ τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ πανεπιστη-

λοντι, κατανοήσαντες τὴν μεγάλην σημασίαν τῆς σπουδῆς τῶν θεολογικῶν γραμμάτων, κατέλιπον κληροδοτήματα δι' ὑποτροφίας τῶν φοιτητῶν τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἢ ὑπὲρ πληρώσεως ἄλλων ἀναγκῶν αὐτῆς.

Τοιοῦτοι εὐεργέται τῆς θεολογικῆς σχολῆς εἶναι οἱ ἀείμνηστοι Θ. Ράκος (1852), Γ. Μαυροκορδάτος (1858), Θ. Μανούσης (1858), Κ. Γεροστάθης (1869), Ἰω. Κονδύλης (1875), ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν καὶ Ἡλείας Κύριλλος Χαιρωνίδης (1875), Κ. Λιβερόπουλος (1876), Ἄντ. Παπαδάκης (1878), Θεαγένης καὶ Ἔμμα Λιθαδά (1900), Αἰκ. Μαντζούνη (1905), Μιχαὴλ Λιθαδάς (1930), ὁ μητροπολίτης Κίτρους Παρθένιος (1932), Χρ. Ἀνδρούτσος (1935). Δωρηταὶ τῆς σχολῆς εἶναι καὶ ὁ σ. μητροπολίτης Θεσσαλιώτιδος κ. Ἰεζεκιήλ (1935) καὶ ὁ μακ. ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν κ. Χρυσόστομος (1936).

ΙΒ'. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΡΙΟΥ

Ἡ ἐν τῷ θεολογικῷ σπουδαστηρίῳ βιβλιοθήκη ἀριθμεῖ ὑπὲρ τοὺς πεντακισχιλίους τόμους, προελθόντας ἐξ ἀγορῶν καὶ δωρεῶν¹, καὶ 65 κώδικας καὶ 50 διάφορα ἔγγραφα, δωρηθέντα ὑπὸ ἱεραρχῶν καὶ ἄλλων². Θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον ἐὰν ἐν αὐτῇ συνεκεντροῦντο τὰ διάφορα θεολογικὰ χειρόγραφα καὶ βιβλία ἐκ διαλυμένων μονῶν καὶ ἐκ βιβλιοθηκῶν φιλογενῶν καὶ φιλοθρήσκων ἱεραρχῶν καὶ λογίων, ἐνδιαφερομένων διὰ τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς σχολῆς.

ΙΓ'. ΣΥΝΕΔΡΙΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Ἡ θεολογικὴ σχολή, κατὰ τὰς συνεδρίας της, ἀσχολεῖται ἐν πρώτοις περὶ ζητήματα τρεχούσης ὑπηρεσίας, ἦτοι περὶ προγράμματος παραδόσεων, περὶ κληροδοτημάτων, ὑποτροφιῶν, διαγωνισμάτων³, πλουτισμοῦ βιβλιοθήκης θεολογικοῦ σπουδαστηρίου, ἐκλογῆς καθηγητῶν, ἐγκρίσεως ὑφηγητῶν καὶ διδασκῶν, αἰτήσεων φοιτητῶν. Ἐπίσης ἐπιλαμβάνεται ζητημάτων ἀφορώντων τὸν πανεπιστημιακὸν ὄργανον

μίου Ἀθηνῶν 1858—1935», ἀνατύπωσις ἐξ ἐπιτηρίδος φοιτητικοῦ θεολογικοῦ συνδέσμου 1934—35 σ. 75 κ. ἑ. Ἔθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν πανεπιστήμιον, Οἱ εὐεργέται τοῦ πανεπιστημίου, ἐπιμελεῖα Α. Δ. Δημητριάδου, Ἀθῆναι 1921. **Ἐκθεσις** ἐπὶ τῆς περιουσιακῆς καταστάσεως τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1930.

¹ Οἱ σπουδαιότεροι δωρηταὶ τῆς βιβλιοθήκης εἶναι οἱ Δημ. Τζιβανόπουλος (πρβλ. πρακτικὰ συνεδρίας 3.5.1916), Ἀ. Διομήδης Κυριακὸς (13.2.1923), Ἰω. Εὐταξίας (22.10.1928) καὶ ἡ οἰκογένεια Ἀθαν. Εὐταξίου (1930). Ἐπίσης βιβλία ἐδώρησαν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ σπουδαστηρίου ὁ μακ. ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν κ. Χρυσόστομος, καθηγηταὶ καὶ ἀπόφοιτοι τῆς σχολῆς καὶ ἐσχάτως πολλὰ καὶ ἀξιόλογα βιβλία ἐδώρησεν ἡ γερμανικὴ κυβέρνησις.

² Δωρηταὶ χειρογράφων εἶναι ὁ σ. μητροπολίτης Θεσσαλιώτιδος κ. Ἰεζεκιήλ (19 τὸν ἀριθμὸν), ὁ καθηγητῆς κ. Δουβουνιώτης (9), ὁ ἀοιδίμος μητροπολίτης Ἀθηνῶν Θεόκλητος (4), ὁ καθηγητῆς κ. Ἀλιβιζάτος (3), ὁ καθηγητῆς τῆς Ριζαρείου κ. Δ. Κουϊμουτσόπουλος (3) καὶ ἄλλοι ἀνά ἕν.

³ Ἰδε «Χρονικὸν» ἐ. ἀ. σ. 253—255. Πρβλ. πρακτικὰ 11.11.65, 8.5.66, 25.5.66 κ. π. ἀ.

νισμὸν καθόλου¹ καὶ εἰδικῶς τὰ τῆς σχολῆς, ὡς τὰ ἀφορῶντα τὸν καθορισμὸν τῶν ἐδρῶν τῆς, τὰ ἐξεταστέα φιλοσοφικὰ μαθήματα ὑπὸ τῶν φοιτητῶν τῆς θεολογίας², τὰ ἀκροαστέα καὶ ἐξεταστέα θεολογικὰ μαθήματα³, τὴν σχέσιν τῶν θεολογικῶν σχολῶν Χάλκης καὶ Σταυροῦ ἐν Ἱεροσολύμοις πρὸς τὴν ἡμετέραν τοῦ πανεπιστημίου⁴, τὴν ἴδρυσιν πανεπιστημιακοῦ ναοῦ⁵. Τὴν σχολὴν πολλακίς ἀπησχόλησε καὶ τὸ ζήτημα ἰδρύσεως οἰκοτροφείου διὰ τοὺς ἀπόρους φοιτητὰς τῆς θεολογίας, τὴν ὁποῖαν ἐκθύμως ὑπεστήριξεν ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 17 Ἰουνίου 1920 ὁ τότε καθηγητὴς Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, ὅστις νῦν ὡς ἀρχιεπίσκοπος ἀναμφιβόλως θὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ὠραῖον σχέδιον, ἐπὶ ἀφαντάσῳ ὠφελείᾳ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐπιστήμης, νῦν μάλιστα ὅτε διὰ τῆς δοθείσης ἀποζημιώσεως διὰ τὴν ἀπαλλοτριώσιν τῆς βαλλιανείου ἱερατικῆς σχολῆς ὑπάρχουσι καὶ τὰ ὑλικά μέσα πρὸς τοῦτο⁶. Ἡ σχολὴ εἰς διαφόρους περιστάσεις ἐνέκρινεν ἀποστολὴν συγχαρητηρίων⁷ καὶ συλλυπητηρίων⁸.

¹ Ἰδίως κατὰ τὰς συνεδρίας τῆς 20.4.1877 καὶ 22.4.1877 (ἀποφαίνεται κατὰ τῆς ἰδρύσεως προακαδημαϊκῆς σχολῆς, περὶ ἧς ἠρωτήθησαν αἱ σχολαὶ ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου). 20.7.1881 (ἀποδέχεται ὁμοφώνως ἡ σχολὴ εἰσιτηρίου ἐξετάσεις). 12.10.1895, 18.10.1895, 27.5.1896, 7. 8 καὶ 9.12.1899, 5.2.1909, 16.10.1910, 13.1.1911, 30.3.1911, 2.4.1911, 11.5.1911. 18.1.1914, 4.9.1918, 26 καὶ 27.12.1919, 4.12.1921, 25 καὶ 28.10.1929, 31.1.1930, 24.2.1930, 11.5.1931, 2.12.1931, 24.4.1933, 19.10.1934.

² Ἰδίως ἐν συνεδρίαις 7.10.1883, 21.10.1883, 3.2.1886, 11, 18, καὶ 27.4.1915, 7.11.1915, 20.4.34.

³ Ἰδίως ἐν συνεδρίαις 14.11.1911, 7.11.1923, 20.2.1924, 20.5.1925, 13.6.1930.

⁴ Περὶ τῆς σχολῆς Χάλκης συνεζητήθη ἐν συνεδρίαις 1.4.1885, 26.9.1905, 24.9.1911, 10.8.1913, 28.3.1914, 12.6.1926, 14.11.1930, 26.2.1932, 7.3.1936 καὶ 11.11.1936, ὅτε ἀπεφασίσθη ὅτι «δῖπλωμα τῆς θεολογικῆς σχολῆς Χάλκης μέχρι τοῦ 1918 θεωρεῖται ἰσότημον πρὸς πτυχίον τῆς ἡμετέρας θεολογικῆς σχολῆς». Ἐν συνεδρίαις 29 καὶ 31.10.1909 καὶ 3.11.1909 ἡ σχολὴ διαμαρτύρεται δι' ἀπόφασιν πατριαρχείου δι' ἧς ἵνα ἐγγραφῇ τὴν πρὸς προλυτῶν ἢ διδασκάλων τῆς ἡμετέρας σχολῆς εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἐκλεξιμῶν δι' ἀρχιερωσύνην κλίμακος Κων/πόλεως ἴδει νὰ ὑποβληθῇ εἰς ἐξέτασιν παρὰ τῶν καθηγητῶν τῆς θεολογικῆς σχολῆς τῆς Χάλκης. Περὶ τῆς σχολῆς τοῦ Σταυροῦ ἴδε συνεδρίαν 14.11.1908.

⁵ Ἡ ἴδρυσις πανεπιστημιακοῦ ναοῦ προετάθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ συγκλήτῳ ὑπὸ τῶν καθηγητῶν Μισαὴλ Ἀποστολίδου καὶ Γενναδίου, κατὰ τὰς συνεδρίας τῆς 26 καὶ 29 Νοεμβρίου 1838 καὶ 10 Ἀπριλίου 1839. Ἐν συνεδρίᾳ τῆς 16 Ὀκτωβρίου 1932 ἀνεκοινώθη ἐγγραφοῦν τοῦ ὑπουργείου παιδείας δι' οὗ παρεχωρήθη τὸ παρεκκλήσιον τῆς κοιμήσεως Θεοτόκου (Καπνικαρέας) εἰς τὸ πανεπιστήμιον ὡς ναὸς αὐτοῦ, ὅστις ἔκτοτε ἐφορευεῖται ὑπὸ τριμελοῦς ἐπιτροπῆς ἐκ καθηγητῶν θεολογίας. Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 15 Ἰουνίου 1932 ἐψηφίσθη κανονισμὸς τῆς λειτουργίας του.

⁶ Ἡ ἀνάγκη τοιοῦτου οἰκοτροφείου, ἐν ᾧ πρὸς τῇ θεωρητικῇ μορφώσει θὰ παρέχεται καὶ πρακτικὴ ἐκκλησιαστικὴ ἀσκησις καὶ θὰ καλλιεργῆται ὑγιὲς ἐκκλησιαστικὸν φρόνημα καὶ ἥθος, ἐτονίσθη ἐπανειλημμένως. Ἡδὴ ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 17 Φεβρουαρίου 1868, ἀναγνωσθεῖσης αἰτήσεως τῶν φοιτητῶν τῆς θεολογίας περὶ ἰδρύσεως θεολογικοῦ συλλόγου «ὁ Φῶτιος», ἡ σχολὴ ἐθώρησεν ἀντ' αὐτοῦ σκοπιμώτερον τὴν ἴδρυσιν θεολογικοῦ φροντιστηρίου, βοηθεῖα τῶν καθηγητῶν τῆς θεολογικῆς σχολῆς, ἐνθα οἱ φοιτητὰὶ «θέλουσιν ἀσχολεῖσθαι περὶ διάφορα θεολογικὰ σπουδάσματα καὶ γυμνάσματα». Πρβλ. καὶ συνεδρίας 26.11.1926 καὶ 28.10.1927, 30.11.1932, 6, 13 καὶ 15.6.1936.

⁷ Οὕτω λ. χ. τῷ οἰκουμενικῷ πατριάρχῳ Φωτίῳ, παλαιῷ τροφίμῳ τῆς σχολῆς, ἐπὶ τῇ ἀναρρήσει του εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον (συνεδρία 7.10.1929) καὶ τῷ ἀρχιεπισκόπῳ Ἀθηνῶν κ. Χρισοστόμῳ ἐπὶ 35(ῶ) ἐπιστημονικῆς του δράσεως (27.11.31).

⁸ Ὡς ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ διασήμευ θεολόγου Ἀδ. Χάρνακ πρὸς τὴν θεολογικὴν σχολὴν τοῦ Βερολίνου (συνεδρία 17.10.1930). Καὶ κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 28.11.30 ἡ σχολὴ ἐξέδωκε ψήφισμα ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ πρόην οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Κωνσταντίνου, ὡς καὶ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Φωτίου β' (1935).

ΙΔ'. ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Ἡ σχολή ἐπελήφθη καὶ ἰκανῶν ἄλλων γενικωτέρων ἐκκλησιαστικῶν καὶ θεολογικῶν ζητημάτων, εἴτε ἐρωτωμένη ἀρμοδίως εἴτε ἀφ' ἑαυτῆς. Τὰ σπουδαιότερα τῶν ζητημάτων τούτων εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) Τὸ ὑπουργεῖον ἐν ἔτει 1872 ἐζήτησε παρὰ τῆς σχολῆς νὰ ἀποφανθῆ ἂν ὁ τότε μητροπολίτης εὕρισκετο ἐν δικαίῳ ζητῶν νὰ ἀπαγορευθῆ ἀνάγλυφα ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ἁμβωνοῦ τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Εἰρήνης, τεθέντα ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιτροπῆς ἄνευ τῆς γνώμης του. Ἡ σχολή ἀπεφάνθη ὅτι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ δὲν εἶναι ἀπηγορευμένη ἡ χρῆσις ἀναγλύφων¹.

2) Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 16 Σεπτεμβρίου 1875 ἀνεγνώσθη ἔγγραφο τοῦ ὑπουργείου, δι' οὗ ἠρωτᾶτο ἡ σχολή ἂν οἱ εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν προσερχόμενοι ρωμαιοκαθολικοὶ δέον νὰ γίνωνται δεκτοὶ «ἀπλῶς τῷ χρίσματι τοῦ ἁγίου μύρου» ἢ δι' ἀναβαπτισμοῦ· εἰς τὸ ἐρώτημα ἐπισυνήπτετο καὶ ἔγγραφο τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου πρὸς τὸν μητροπολίτην Ἀθηνῶν, ἐν ᾧ ἀπεδέχετο οὗτος τὴν διὰ χρίσματος ἀποδοχὴν «λόγῳ οἰκονομίας», τὴν ἀποφιν δὲ ταύτην συνεμερίζετο καὶ ὁ μητροπολίτης. Ἡ σχολή, ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 2 Ὀκτωβρίου 1875, ἀπεδέχθη κατ' ἀρχὴν τὴν ἀποφιν τοῦ πατριάρχου καὶ τοῦ μητροπολίτου, ἀνέθηκε δὲ τῷ καθηγητῇ Ν. Δαμαλαῖ νὰ συντάξῃ ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο τὴν ἀπάντησιν. Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 7 Ὀκτωβρίου 1875 ἀνεγνώσθη ἡ ἔκθεσις τοῦ Δαμαλαῖ, καθ' ἣν «ἡ καθολικὴ ἐκκλησία τῇ ἀκριβεῖα μὲν χρωμένη ὀφείλει βαπτίζειν τοὺς ἐκ Λατίνων προσιόντας, τῇ οἰκονομίᾳ δὲ χρωμένη δύναται δέχεσθαι αὐτοὺς καὶ διὰ τοῦ μύρου ὀφείλει ὁμοῦ πάντοτε ἔχειν πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι τὸ μὲν πρῶτόν ἐστιν ὁ κανὼν, τὸ δὲ δεύτερον ἡ δεδικοιολογημένη ἑξαιρέσις». Τῇ γνώμῃ ταύτῃ τοῦ Δαμαλαῖ συνετάχθη καὶ ὁ καθηγητῆς Παυλίδης. Τοῦναντίον ὁ κοσμήτωρ Α. Διομήδης Κυριακὸς ἀπεφάνθη ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ τῆς διὰ τοῦ χρίσματος ἀποδοχῆς, θεωρήσας τοῦτο ὡς κανὼνα καὶ οὐχὶ ὡς δεδικοιολογημένην ἑξαιρέσιν· τῇ γνώμῃ τοῦ Κυριακοῦ συνετάχθη καὶ ὁ Καλογεράς².

3) Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 13 Ἀπριλίου 1877 ἀνεγνώσθη ἔγγραφο τῆς ἱερᾶς συνόδου πρὸς τὴν σχολήν, δι' οὗ ἐζήτητε ἡ γνώμη αὐτῆς περὶ τοῦ φλέγοντος τότε ζητήματος ἂν ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἁγίας γραφῆς, εἶναι διμερῆς ἢ τριμερῆς, ὡς ἰσχυρίζετο ὁ Ἀπόστολος Μακράκης. Ἡ σχολή, ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 2 Ἰουνίου 1877, ἀνέθεσε τῷ καθηγητῇ Ρώσῃ τὴν σύνταξιν ἐκθέσεως, ἣτις, ἀποφαινομένη ὑπὲρ τοῦ διμεροῦς, ἀνεγνώσθη καὶ ἐπεκυρώθη ἐν συνεδρίᾳ τῆς 28 Σεπτεμβρίου 1877³.

¹ Πρβλ. συνεδρίας 9, 13 καὶ 31.3.1872, 28.4.1872 καὶ 12.5.1872, ὅτε ἀνεγνώσθη ἡ ἀπάντησις, καταλαμβάνουσα 11 χειρογράφους σελίδας.

² Ἴδε συνεδρίαν 11 Ὀκτωβρίου 1875.

³ Ὁ φανατικὸς Ἀπόστολος Μακράκης δριμύτατα, ὡς γνωστόν, ἐξεφράζετο κατὰ τοῦ πανεπιστημίου, ὅπερ ἀπεκάλεε πανκοιτιστήριον καὶ ὅπερ ἐθεώρει ὡς αἴτιον τοῦ ἐθνικοῦ μαρασμοῦ. Μετὰ δριμύτητος δ' ἐξεφράζετο ἰδίως κατὰ τῶν πολεμούντων τὰς δοξασίας του καθηγητῶν τῆς θεολογικῆς σχολῆς, ἣν ἀπεκάλεε «φωλιὰν τοῦ διαβόλου»

4) Ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 7 Ἀπριλίου 1880 ὁ καθηγητὴς Ν. Δαμαλάς ἀνέφε-
 ρεν ὅτι ὁ καθηγητὴς τῆς ἰατρικῆς Ζωχιός, εἰρωνικῶς ὀμιλῶν πρὸ τῶν φοιτητῶν
 περὶ τῶν κατὰ τοῦ δαρβινισμοῦ ἀπ' ἄμβωνος λόγων τοῦ ἱεροκλήρυκος Λάτα,
 «ἐχλεύασε καὶ ὕβρισε τὴν ἐκκλησίαν», διὸ ἐζήτησε νὰ διαμαρτυρηθῆ ἡ σχολὴ
 πρὸς τὴν πρυτανείαν. Ὁ Παυλίδης παρετήρησε τότε ὅτι ἵνα γίνῃ τοιοῦτο διάδημα
 δέον προηγουμένως νὰ ἔχη ἡ σχολὴ ἀκριβῆ γνῶσιν τῶν διατρεξάντων. Ὁ Ρώσης,
 συμφωνήσας πρὸς τὴν ἀποφιν ταύτην τοῦ Παυλίδου, εἶπε τὰ ἑξῆς: «ἡ σχολὴ πρέπει
 ἐν τοιαύταις περιστάσεσι νὰ εἶναι λίαν προσεκτικὴ, διότι δὲν ἔχει δικαίωμα ἐπεμ-
 βάσεως καὶ κατακρίσεως, ἐνόσω ὁ παραδίδων καθηγητὴς περιορίζεται εἰς τὴν
 ἐλευθέραν ἔρευναν τῶν ἐπιστημονικῶν ζητημάτων καὶ δὲν προσβάλλει τὴν θρησκείαν.
 Ἡ ἀστρονομία ἐφθασεν ἤδη εἰς πορίσματα τὰ ὅποια φαίνονται πως ἀντικείμενα εἰς
 τινὰς ἐκφράσεις τῆς Π. Δ. Δὲν πρέπει ἄρα νὰ διδάσκηται;». Εἰς ταῦτα συνεψώ-
 νησε καὶ ὁ Κυριακός. Τότε ἐνεκρίθη σχέδιον ἐγγράφου πρὸς τὴν πρυτανείαν, συν-
 ταχθὲν ὑπὸ τοῦ Κυριακοῦ, δι' οὗ ἐζητεῖτο ὅπως γίνωσι τῷ Ζωχιῷ αἱ δέουσαι
 συστάσεις ἵνα μὴ παρεκτρέπηται εἰς ὕβρεις καὶ χλευασμοὺς κατὰ τῆς θρησκείας,
 χωρὶς «νὰ ἐννοῶμεν οὐδὲ μακρόθεν τὴν παρεμπόδισιν τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐρέυνης
 καὶ τῆς διδασκαλίας ἐν ταῖς ἄλλαις τοῦ πανεπιστημίου σχολαῖς»¹.

5) Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 29 Ὀκτωβρίου 1901 ἡ σχολὴ ἐνόμισε καλὸν νὰ
 ἐκφέρῃ τὴν γνώμην τῆς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς μεταφράσεως τῆς ἀγίας γραφῆς, ὅπερ
 εἶχε προσλάβει ὀχλοκρατικὸν χαρακτήρα. Ἐκτὸς τοῦ ἀοιδίου Ἀναστασίου Διο-
 μήδους Κυριακοῦ, ὅστις μὴ μετασχὼν τῆς συνεδρίας ἔγραψε πρὸς τὴν σχολὴν ὅτι
 φρονεῖ καλὸν νὰ μὴ ἀναμιχθῆ αὐτὴ εἰς τὸ ζήτημα καὶ ὅτι αὐτὸς ἦτο μὲν «κατὰ
 τῆς χυδαίας μεταφράσεως τοῦ Πάλλη, οὐχὶ ὁμοῦ κατὰ πάσης μεταφράσεως», πάντες
 οἱ λοιποὶ καθηγηταὶ τῆς σχολῆς (Ζολώτας κοσμήτωρ, Ρώσης, Δέρβος, κ. Μεσολωρᾶς,
 Μοσχάκης), ὑπέκοντες εἰς τὴν πίεσιν τῆς κοινῆς γνώμης, ἐξεφράσθησαν κατὰ
 τῶν μεταφράσεων καθόλου καὶ ἀνέθεσαν εἰς τριμελῆ ἐκ καθηγητῶν ἐπιτροπὴν
 (Ρώση, Ζολώτα, κ. Μεσολωρᾶ) σύνταξιν σχετικοῦ ὑπομνήματος, ὅπερ ἀνεγνώσθη
 καὶ ἐνεκρίθη τῇ 5 Νοεμβρίου 1901².

(«Τρισύνθετον» σ. 176), θεωρῶν τούτους «διδασκτοὺς τοῦ διαβόλου καὶ ψευδοθεολόγους αἰρετικούς ἐκ Γερμανίας»
 (αὐτ. σ. 71), δι' ὧν διεφθάρη ἡ ὀρθοδοξία (αὐτ. σ. 241)! Μετ' ἀναρμόστων δ' ἐκφράσεων ἐξεφράζετο περὶ ἐνὸς
 ἑκάστου τῶν καθηγητῶν τῆς σχολῆς. Πρβλ. Δ. Σ. Μπαλάνου, ὁ «Ἀπόστολος Μακράκης», Ἀθήναι 1920, σ. 18 κ.ά.

¹ Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς συγκλήτου τῆς 16 Φεβρουαρίου 1880 ὁ ἀντιπρύτανης Ν. Δαμα-
 λάς καὶ ὁ κοσμήτωρ τῆς θεολογικῆς σχολῆς Καλογεράς ἀνέφεραν ὅτι ἡ περὶ δαρβινισμοῦ διδασκαλία τοῦ Ζωχιοῦ,
 καθ' ἣς διεμαρτύρετο ἡ ἱερὰ σύνοδος, «προεκάλεσε παρανοήσεις θρησκευτικὰς καὶ σκάνδαλα». Ἡ σύγκλητος ἀνέθεσε
 τῷ πρυτάνει νὰ συστήσῃ τῷ Ζωχιῷ «ἵνα μὴ γενῶνται ἐκ τῆς διδασκαλίας του παρεξηγήσεις ταράττουσαι τὸ θρη-
 σκευτικὸν τῶν φοιτητῶν φρόνημα». Καὶ ἐν συνεδρίᾳ τῆς 4 Ἀπριλίου 1880 διεμαρτυρήθησαν ὁ Δαμαλάς καὶ ὁ Καλο-
 γεράς. Ἐν δὲ τῇ συνεδρίᾳ τῆς 12 Ἀπριλίου 1880 ἀνακοινούται ὅτι ὁ Ζωχιός ἠρνήθη ὅσα τῷ ἀπεδόθησαν ὅτι εἶπεν
 ὑπὸ τῶν ἐφημερίδων, «κατὰ παρανόσιν τῶν λεχθέντων» καὶ διεβεβαίωσεν ὅτι «ἤθελε διασαφήσει ἔτι μᾶλλον τὸ
 ἄσχετον τῶν φυσιολογικῶν θεωριῶν πρὸς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις τῶν ἀκρωμένων».

² Ἐδημοσιεύθη καὶ ἐν φυλλαδίῳ: «Ἡ μετάφρασις τοῦ εὐαγγελίου. Ὑπόμνημα τῆς θεολογικῆς σχολῆς πρὸς
 τὴν ἱερὰν σύνοδον» (Ἀθήναι 1902).

6) Ἐν ἔτει 1901 ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἰωακείμ γ' ἔστειλε πρὸς τὴν ἱεράν σύνοδον τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔγγραφον περὶ τῶν ληπτέων μέτρων διὰ τὴν τελεσφόρον καταπολέμησιν τῶν τάσεων πρὸς ἀρχαίς καὶ θεωρίας ἀντι-θρησκευτικὰς καὶ θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας. Ἐπὶ τοῦ ἐγγράφου τούτου ἐζήτησε τὸ ὑπουργεῖον τὴν γνώμην τῆς θεολογικῆς σχολῆς. Αὕτη, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 21 Δεκεμβρίου 1901, ἀνέθεσεν εἰς τὸν καθηγητὴν Ρώσση τὴν σύνταξιν σχετικοῦ ὑπομνήματος περὶ τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς καταστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὅπερ ἀναγνώσθην, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 21 Ἰανουαρίου 1902, παμψηφεί ἐπεκυρώθη. Τὸ μακρὸν τοῦτο ὑπόμνημα¹ κύρια μέσα θεραπείας θεωρεῖ τὴν μόρφωσιν καὶ μισθοδοσίαν τοῦ κλήρου καὶ τὴν κατάλληλον θρησκευτικὴν διδασκαλίαν.

7) Ἐν ταῖς συνεδρίαις τῆς 2 Ὀκτωβρίου 1902 καὶ 23 Ἰανουαρίου 1903 προέτεινεν ἡ σχολὴ λήψιν μέτρων κατὰ προσηλυτιστικῶν ἐνεργειῶν τῶν Λατίνων.

8) Ἐν ἔτει 1903 ἡ ἱερά σύνοδος διὰ τοῦ ὑπουργείου ἔστειλε τῇ θεολογικῇ σχολῇ ἀντίγραφον ἐπιστολῆς τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, ζητοῦσα συγχρόνως τὴν γνώμην αὐτῆς ἐπὶ τῶν ἐν τῇ ἐπιστολῇ προβαλλομένων ζητημάτων, ἧτοι περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν, περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν Παλαιοκαθολικῶν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ περὶ τοῦ δυνατοῦ καὶ ὠφελίμου τῆς ἀποδοχῆς τοῦ γρηγοριανοῦ ἡμερολογίου. Ἡ σχολή, ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 10 Μαΐου 1903, ὁμοφώνως ἀπεδέχθη τὴν ἐντολὴν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ρώσση διατυπωθεῖσαν ἀπάντησιν, καθ' ἣν: α') θεωρεῖται ἡ ἐνωσις τῶν ἐκκλησιῶν τό γε νῦν ἔχον ἀδύνατος, διὸ δέον ἡ ἐκκλησία «να ἀρκῆται ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς εἰλικρινῆ πρὸς πάσας τὰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας χριστιανικὴν ἀγάπην»· β') θεωρεῖται ἡ ἐνωσις μετὰ τῶν Παλαιοκαθολικῶν ἀδύνατος, «ἐνώσει οὗτοι ἐμμένουσιν ἐν ταῖς διατυπωθείσαις ἀρχαῖς τοῦ συνεδρίου αὐτῶν»· γ') ὡς πρὸς τὸ ἡμερολόγιον ἀποφαίνεται ὅτι «ἐὰν ἅπασαι αἱ κατὰ τόπους ὀρθόδοξοι ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς πεισθῶσιν ὅτι αἱ περιστάσεις τῶν ἐθνῶν τῶν διαφόρων ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν εἶναι κατάλληλοι πρὸς μεταρρυθμίσεις τοῦ ἡμερολογίου, ἄνευ σκανδαλισμοῦ τῶν συνειδήσεων τῶν ἀπλουστέρων, τῶν μὴ δυνάμενων νὰ διακρίνωσι τὰ δογματικὰ καὶ τὰ λειτουργικὰ ἀπὸ τῶν ἀστρονομικῶν ζητημάτων, δύνανται αὐταὶ ἐν συνεννοήσει μετὰ τῆς πολιτείας ἐκάστης κατὰ τόπον ἐκκλησίας νὰ μεταρρυθμίσωσι τὸ νῦν ἐν χρήσει Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον, συμφώνως πρὸς τὰς προόδους τῆς ἀστρονομίας».

9) Ζητηθείσης παρὰ τῆς ἱερᾶς συνόδου τῆς γνώμης τῆς σχολῆς περὶ μελετωμένης συγκλήσεως οἰκουμενικῆς συνόδου, μετὰ συζήτησιν (19/12/24 καὶ 11/2/25), ὁμοφώνως ἀπεφάνθη αὕτη ὑπὲρ τῆς ἀναβολῆς τῆς συνόδου².

10) Κατόπιν παρακλήσεως τῆς ἱερᾶς συνόδου (συνεδρία 2/12/32), ἡ σχολὴ ἐξέφερε γνώμην περὶ Μασσονισμοῦ (9/6/33), ἀποφανθεῖσα, μετὰ ἐπισταμένην μελέτην

¹ Ἐν βιβλίῳ πρακτικῶν σχολῆς 1902, σελ. 226—248.

² Πρβλ. Δ. Σ. Παλάνου, «Εἶναι ἀναγκαῖα καὶ σκόπιμος ἡ σύγκλησις οἰκουμενικῆς συνόδου ;» (1925).

καὶ συζήτησιν, ὅτι ὁ ἑλληνικὸς μαρζωνισμὸς, ἀκολουθῶν τὰς ἀρχὰς τοῦ σκωτικοῦ συστήματος, ὅπερ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ γαλλικὸν σύστημα, στηρίζεται ἐπὶ συντηρητικῶν ἀρχῶν, δὲν εἶναι θρησκευτικὴ ὀργάνωσις οὐδὲ σωματεῖον ἐπιδιώκον θρησκευτικοὺς σκοποὺς ἢ ἔχον ἀντιθρησκευτικὸν ἢ ἀντιχριστιανικὸν ἢ ἀντιθητικὸν χαρακτῆρα. Ὁ καθηγητὴς κ. Μπρατσιώτης μειοψηφῆσας ἐξέθεσε τὰς ἀπόψεις του ἐν ἰδίῳ ὑπομνήματι (15/6/33).

11) Ἡ σχολὴ ἐρωτηθεῖσα ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου (29/5/33) περὶ τοῦ παλαιοημερολογητικοῦ ζητήματος, ἀπήντησεν ὅτι: «ἡ ὑπὸ τῶν παλαιοημερολογιτῶν δημιουργουμένη ἀνωμαλία ἀποτελεῖ ζήτημα καθαρᾶς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας καὶ δημοσίας τάξεως, διὰ τὴν διευθέτησιν τοῦ ὁποῦ ἀρμοδίᾳ εἶναι ἡ ἱερὰ σύνοδος, ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ ὑπουργείου». Ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς δὲ τῆς 29 Μαΐου 1935 ἡ σχολὴ ἀπεδοκίμασε τὴν στάσιν τῶν τριῶν παλαιοημερολογιτῶν ἱεραρχῶν καὶ ἐνέκρινε πλήρως τὰ κατ' αὐτῶν ληφθέντα μέτρα.

12) Ζητηθείσης παρὰ τοῦ ὑπουργείου τῆς γνώμης τῆς σχολῆς περὶ ὑποβληθέντων ὑπὸ τῆς ἱερᾶς συνόδου νομοσχεδίων, ἡ σχολὴ ἐξέφερε τὴν γνώμην τῆς ἐπ' αὐτῶν (15/6/36).

13) Ἡ σχολὴ κατὰ τὰς συνεδρίας τῆς 2 Ὀκτωβρίου καὶ 11 Νοεμβρίου 1936 ἐνέκρινεν ὁμοφώνως τὴν ἀποστολὴν ἐγγράφου πρὸς τὸ ὑπουργεῖον καὶ ἐν ἀντιγράφῳ πρὸς τὴν ἱερὰν σύνοδον, δι' οὗ νὰ ζητῆται ἡ κατάργησις περιπτώσεων καθ' ἃς δύναται νὰ χειροτονηθῇ ἀρχιερεὺς ἄνευ πτυχίου τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου, ὅπερ ἤδη τὸ 1878 ἐχαρακτηρίζετο, ὡς προανεφέρθη, ὑπὸ τοῦ τότε πρυτάνεως Ἀνδρέου Ἀναγνωστάκη¹ «προσὸν ἀπαραίτητον ἐν τῇ παρούσῃ πνευματικῇ προόδῳ τοῦ ἔθνους, ἐὰν μὴ ἀνεχώμεθα ἡμέραν τινὰ τὸ ποίμνιον σοφώτερον τῶν ποιμένων», καὶ νὰ προτείνηται ἡ ἐπαναφορὰ ἐν ἰσχύϊ τῆς παλαιότερας σχετικῆς διατάξεως, καθ' ἣν ἀπαραίτητον προσὸν ἀρχιερωσύνης ἦτο τὸ πτυχίον.

ΙΕ'. ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Αὕτη εἶναι ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομίᾳ ἡ ἱστορία τῆς θεολογικῆς σχολῆς κατὰ τὴν λήξασαν πρώτην ἑκατονταετηρίδα τοῦ βίου τῆς. Ἦδη ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ πανεπιστημίου πανθωμολογεῖτο «τρανώτατα τὸ μέγεθος τῆς ὠφελείας, ἣτις δύναται νὰ πηγᾶσιν ἐκ τῆς θεολογικῆς ταύτης σχολῆς»² καὶ ἐξεδηλοῦτο ἡ λύπη τῶν ἀρμοδίων διὰ τὸ ἀσυμπλήρωτον αὐτῆς, ἐνῶ «ὁ ἔξοχος προορισμὸς αὐτῆς ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἐλαχίστην ἑλλειψιν πολλῆς προσοχῆς ἀξίαν, ἐπειδὴ ἐξ αὐτῆς περιμένει ἡ κοινωνία τὴν δόξαν καὶ τὴν στερέωσιν τῆς θρησκείας ἡμῶν»³, ἀφοῦ μάλιστα «ἕκα-

¹ Πρυτανικὴ λογοδοσία τοῦ 1878.

² Πρβλ. Λόγον σχολάρχου Θεολογ. σχολῆς Μισαήλ Ἀποστολίδου, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ πανεπιστημίου τῆ 3 Μαΐου 1837.

³ Κ. Ν. Κωστής, ἐν τῷ πρυτανικῷ του λόγῳ τῆς 4 Ὀκτωβρίου 1842.

στος όμολογεί βεβαίως ότι διά τής σχολής ταύτης και τής έλληνικής φιλολογίας μόνον δύναται να κατασταθή ποτε τό έλληνικόν πανεπιστήμιον και πέραν τών όρίων τής μικρᾶς ήμῶν πατρίδος έξακουστόν»¹. 'Αληθώς ή έν τῷ πανεπιστημίῳ υπαρξίς θεολογικής σχολής, έν ή μορφούνται επί του παρόντος οί διδάσκαλοι τής θρησκείας και οί άνώτεροι εκκλησιαστικοί λειτουργοί, και έν ή, ως έλπίζομεν, θα διαπαιδαγωγώνται έν τῷ μέλλοντι πάντες οί κληρικοί, είναι προς μεγίστην ώφέλειαν ού μόνον τής έπιστήμης και τής εκκλησίας αλλά και του κοινωνικού συνόλου· διότι μόνον έν τῷ πανεπιστημίῳ ό μέλλον λειτουργός και διδάσκαλος τής εκκλησίας έχει την ευκαιρίαν να άκροασθή θεολογικών μαθημάτων έν πνεύματι έπιστημονικῷ και συγχρόνως τών ένδιαφερόντων αυτών μαθημάτων και άλλων σχολών, μάάλιστα δε τής φιλοσοφικής, και να ποτισθή εις τά νάματα τής έλληνικής σοφίας, την όποιαν οί μεγάλοι τής εκκλησίας πατέρες περι πολλού έποιούντο και έξετίμων ως παιδαγωγόν εις Χριστόν. Διά τής έν τῷ πανεπιστημίῳ άκροάσεως καθηγητῶν διαφόρων σχολών και τάσεων, ως και διά του συγχρωτισμού μετά φοιτητῶν διαφόρων έπιστημῶν και άντιλήψεων, ό μέλλον λειτουργός και διδάσκαλος τής εκκλησίας έχει την ευκαιρίαν να λάβη εικόνα άληθῆ τής κοινωνίας έν ή μέλλει να δράση και τών προβλημάτων, άτινα μέλλει να άντιμετωπίση· είναι δε πολύ προτιμότερον ό μέλλον λειτουργός και διδάσκαλος τής εκκλησίας να λαμβάνη έν τῷ πανεπιστημίῳ έπίγνωσιν άληθῆ τής έπιστήμης και τών προβλημάτων αυτῆς, ως και να γνωρίζη πῶς έχει ή κοινωνία έν ή θα δράση, τίνας αί άντιλήψεις και αί άνησυχίαι της και τίνα τά ζητήματα, άτινα άπασχολοῦσιν αυτήν, ή έγκεκλεισμένος έν περιβόλῳ σχολής, έν ή τῷ παρίστανται τά πράγματα άλλως ή ὅπως έχουν έν τῇ πραγματικότητι, να έξέλθῃ αυτῆς άνίδεος τών συγχρόνων έπιστημονικῶν προβλημάτων και κοινωνικῶν άντιλήψεων, άνέτοιμος να άμυνθῆ, να πολεμήσῃ και να δράσῃ.

Διά τής πανεπιστημιακῆς μορφώσεως οί λειτουργοί και οί διδάσκαλοι τής εκκλησίας ἴστανται εις τό αυτό επίπεδον προς τους λοιπούς έπιστήμονας και διά του πανεπιστημιακού πνεύματος, ὅπερ εισδύει εις τάς ψυχάς των, άποφεύγουσι τά μειονεκτήματα, άτινα παρακολουθοῦσι μοιραίως την έν σεμιναρίοις μόρφωσιν. 'Η έν πανεπιστημίῳ άνωτέρα μόρφωσις του κλήρου είναι ού μόνον επί πραγματικῷ συμφέροντι τής εκκλησίας, ήτις έχει οὔτω πεφωτισμένους λειτουργούς, άληθώς έπιδρώντας επί τής κοινωνίας, αλλά και επί συμφέροντι του κοινωνικού συνόλου και τής πολιτείας, ήτις δέν δύναται πράγματι να ευήμερῆ εάν τό θρησκευτικόν συναίσθημα δέν είναι υγιῶς και κανονικῶς άνεπτυγμένον.

Τῆς πανεπιστημιακῆς ταύτης μορφώσεως τών λειτουργῶν και διδασκάλων τής εκκλησίας πολέμιοι είναι άφ' ένός μὲν άγαν ζηλωταί, φοβούμενοι τό φῶς τής έπιστήμης και τό πνεῦμα τής έρεύνης, ὅπερ διέπει την πανεπιστημιακῆν διδασκαλίαν, άφ' έτέρου δε έχθροί τής εκκλησίας, μη έπιθυμοῦντες την ένίσχυσιν

¹ 'Αν. 'Αναγνωστάκη, πρυτανικός λόγος τής 26 Νοεμβρίου 1878.

αυτῆς δι' ἐπιστημονικῶν ὀπλων, ὡς καὶ ἄγαν νεωτερισταί, θεωροῦντες τὴν θεολογίαν ὡς ἀναξίαν νὰ καλλιεργῆται ἐν πανεπιστημίῳ.

Ἡ ὑπὸ ζηλωτῶν οὐ κατ' ἐπίγνωσιν καταδίκη τῆς θεολογικῆς πανεπιστημιακῆς μορφώσεως, ὡς ἀγούσης εἰς ἐλευθερωτέρας ἀντιλήψεις, ἰσοδυναμεῖ πρὸς καταδίκην αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας. Πράγματι, ἐκκλησία μὴ δυναμένη νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης δὲν θὰ ἦτο ζῶσα ἐκκλησία, δυναμένη νὰ διεκδικῇ ἀφοσίωσιν πρὸς αὐτὴν ἐκ μέρους τῶν ἀνεπτυγμένων τάξεων· θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ φυτοζωῇ ἐν ταῖς κατωτάταις βαθμίσι τοῦ ὄχλου, ὡς αἱ ἀρχαῖαι λαϊκαὶ θρησκείαι, κατὰ τοὺς πρώτους μ. Χ. αἰῶνας, θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ καταστῇ διὰ τοῦ φανατισμοῦ ἐπικίνδυνος, ἀλλὰ δὲν θὰ ἠδύνατο πλέον νὰ ἔχῃ ἀληθῆ ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἀνθρωπότητος. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἡ ἐλευθερία τῆς ἐρεύνης ἐν τῷ πανεπιστημίῳ δύναται νὰ φέρῃ εἰς ὑπερβολὰς καὶ πλάνας, ἀλλὰ μὴ λησμονώμεν ὅτι θεοσύστατον καθίδρυμα, ὡς ἡ ἐκκλησία, οὐδὲν ἔχει νὰ φοβηθῇ ἐξ ἀνθρωπίνων πλανῶν· αὗται παρέρχονται, ἐκεῖνη μένει¹. Ἀλλὰ διατὶ ἀρά γε νὰ νομιζώμεν ὅτι περισσοτέρους κινδύνους διατρέχει τὸ γνήσιον πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκ πλανῶν γεννωμένων ἐν πανεπιστημίῳ, ὑπὸ τὸ διαυγὲς τῆς ἐπιστήμης φῶς, ἢ ἐκ πλανῶν γεννωμένων ἐν σεμιναρίοις διὰ τῆς ξηρᾶς προσηλώσεως εἰς τὸν τύπον καὶ τὸ γράμμα; Ἄλλως ἢ πλάνη, ἣτις δύναται νὰ προκύψῃ τυχὸν ἐκ τῆς ἐρεύνης, δύναται καὶ νὰ πολεμηθῇ διὰ τῆς ἐρεύνης· καὶ οὐ μόνον βλαβερὰ δὲν εἶναι, ἀλλ' ἐν τισὶ καὶ ἀναγκαῖα, διότι ἡ ἀλήθεια ἵνα ἀναλάμψῃ ὀφείλει νὰ διέλθῃ σχεδὸν πάντοτε τὴν σκοτεινὴν τῆς πλάνης ἀτραπὸν· «δεῖ γὰρ καὶ αἵρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἵνα καὶ οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν»². Ἡ συζήτησις καὶ ἡ ἐρευνα φέρει τὴν ζώην, ἡ τυφλὴ καὶ μονομερὴς προσήλωσις εἰς τὸ γράμμα ἄγει εἰς τὴν ἀποτελμάτωσιν καὶ τὴν νέκρωσιν³.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι κατὰ τὰ πρώτα ἔτη τῆς ἰδρύσεως τοῦ πανεπιστημίου ἄγαν συντηρητικὰ στοιχεῖα εἶχον ζωηρὰς ἀνησυχίας μὴ ἐν τῷ ἰδρύματι τούτῳ διδάσκηται ἡ ἀθεΐα καὶ ἡ ἀσέβεια⁴, καὶ μέχρι σήμερον ἔτι ζηλωταὶ οὐ κατ' ἐπίγνωσιν διαβάλλουσι τὸ ἔργον τῆς θεολογικῆς σχολῆς· ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι ἡ θεολογικὴ σχολὴ προσέφερεν ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διαπαιδαγωγήσασα τόσους λειτουργοὺς καὶ διδασκάλους αὐτῆς, προαγαγοῦσα τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην, προλαβοῦσα πολλακίς ὑπερβολὰς, συντελέσασα εἰς ὑγιᾶ κατεύ-

¹ Ὡς λέγει ὁ Χρυσόστομος: «Πόσοι ἐπολέμησαν τὴν ἐκκλησίαν καὶ οἱ πολεμήσαντες ἀπώλοντο, αὕτη δὲ ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν ἀναβέβηκεν. Τοιοῦτο ἔχει μέγεθος ἡ ἐκκλησία· πολεμουμένη νικά· ἐπιβουλεωμένη περιγίνεται· ὑβριζομένη λαμπρότερα καθίσταται· δέχεται τραύματα καὶ οὐ καταπίπτει· ὑπὸ τῶν ἐλκῶν κλυδωνίζεται ἀλλ' οὐ καταποντίζεται· χειμάζεται ἀλλὰ ναυάγιον οὐχ ὑπομένει· παλαίει ἀλλ' οὐχ ἡττᾶται· πυκτεύει ἀλλ' οὐ νικᾶται» (Ὅτε τῆς ἐκκλησίας ἐξω εὐρεθεὶς Εὐτρόπιος ἀπεσπάσθη... ἐν Migne Ἐ. Π. 52, 397-8).

² Α' Κορινθίων, 11, 19.

³ Πρβλ. Δ. Σ. Μπαλάνου, «Εἶναι ἡ θεολογία ἐπιστήμη;» (1906).

⁴ Ὁ εὐσεβὴς μητροπολίτης Ἀθηνῶν Νεόφυτος μετὰ δέους τινὸς ἀπέβλεπε πρὸς τὸ πανεπιστήμιον (πρβλ. πρακτικὰ συγκλήτου 28.5.1838). Καὶ ὁ οὐ κατ' ἐπίγνωσιν ζηλωτὴς ἐπίσκοπος Καρυστίας Μακάριος συνίστα τῷ Μακροάκῃ νὰ ἐξεγείρῃ τὸν ὄχλον τῶν Ἀθηνῶν ἵνα καύσῃ τὸ πανεπιστήμιον! («Ὁρθόδοξος Ἐπιθεώρησις» 15.10.1870).

θυσιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, ἐργασθεῖσα διὰ τὴν μείωσιν τοῦ φανατισμοῦ, τῆς δεισιδαιμονίας καὶ τῆς τυπολατρείας, κακῶν ἐπίσης ἐπικινδύνων ὅσον καὶ ἡ ἀπιστία, καὶ χρησιμεύουσα οἶονεὶ ὡς μεσάζουσα μεταξὺ ἐκκλησίας καὶ ἐπιστήμης, ἀπαμβλύνουσα τὰς μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰς ἀντιλήψεων. Ἄλλως μὴ λησμονώμεν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ τετάρτου καὶ πέμπτου αἰῶνος, ὅτε συμπίπτει ἡ χρυσῆ ἐποχὴ τῆς ἐκκλησίας μας, οἱ μεγάλοι αὐτῆς ἱεράρχαι, οἱ κλεῖσαντες αὐτήν, δὲν ἐμορφοῦντο εἰς ἀσήμεους τινὰς ἱερατικὰς σχολὰς ἀλλ' ἐμελέτων τὰς γραφὰς καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν εἰς θεολογικὰς σχολὰς, ἔχοντες ἰδίως καθοδηγὸν τὸν θιασώτην τῆς ἐρεύνης καὶ κατ' ἐξοχὴν φιλελεύθερον ἄνδρα, τὸν πολὺν Ὁριγένη († 254), συμπληροῦντες ἅμα τὴν μόρφωσίν των ἐν ἐθνικαῖς σχολαῖς, ἐν αἷς ἐδιδάσκοντο τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν ὡς παιδαγωγὸν εἰς Χριστὸν καὶ ἤκουον, ἄνευ σκανδαλισμοῦ, αὐτόχρημα ἐχθρικάς πρὸς τὴν θρησκείαν των διδασκαλίας, καρπούμενοι τὸ χρήσιμον καὶ φυλασσόμενοι ἀπὸ τοῦ βλαβεροῦ¹.

Ὅτι βεβαίως οἱ ἐχθροὶ τῆς ἐκκλησίας μετὰ δυσφορίας βλέπουσι τὴν ἐν τῷ ἀνωτάτῳ ἐπιστημονικῷ καθιδρόματι καλλιέργειαν τῆς θεολογίας εἶναι εὐεξήγητον, εἰ καὶ δὲν θὰ ὄφειλε νὰ παρορᾶται ὑπ' αὐτῶν ὅτι πλέον ἐπικίνδυνος διὰ τὰς ἀντιλήψεις των θὰ ἦτο ἐκκλησία διαπνεομένη ὑπὸ ἀρχῶν ἀδιλλαξίας καὶ φανατισμοῦ ἢ καταλλήλως διαπαιδαγωγουμένη εἰς τὸ ἀληθὲς χριστιανικὸν πνεῦμα καὶ χαλιναγωγουμένη ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ἀνεξιθρησκείας καὶ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὰς ξένας πεποιθήσεις. Ὅπως δ' ἀσύστατος εἶναι καὶ ἡ γνώμη τῶν ἀρνούμενων εἰς τὴν θεολογίαν τὰ ἐπιστημονικὰ στοιχεῖα τὰ καθιστώντα αὐτὴν ἱκανὴν νὰ καλλιεργῆται ἐν πανεπιστημίῳ². Τοῦναντίον ἡ ὑπαρξίς τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ ἐπιβάλλεται καὶ λόγῳ τῶν πανεπιστημιακῶν παραδόσεων, ὡς καὶ λόγῳ τοῦ ἐπιστημονικοῦ περιεχομένου αὐτῆς, τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως καὶ ἀλληλεπιδράσεως τῶν ἐπιστημῶν, ὡς καὶ τῆς ὑψίστης σημασίας, τὴν ὁποῖαν ὁ θρησκευτικὸς παράγων διαδραματίζει ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ.

Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ὑγιὴς θρησκευτικότης εἶναι σπουδαιότατος συντελεστὴς κοινωνικῆς προόδου καὶ πολιτειακῆς εὐρυθμίας καὶ ὅτι κατ' ἐξοχὴν ἐν καλῶς λειτουργούσαις θεολογικαῖς σχολαῖς δύναται νὰ καλλιεργηθῇ αὕτη, εἶναι σαφὲς ποῖα δέον νὰ δοθῇ προσοχὴ πρὸς τόνωσιν τῆς μοναδικῆς ἑλληνικῆς θεολογικῆς πανεπιστημιακῆς σχολῆς, ἥτις καταλλήλως ἀναπτυσσομένη θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποθῇ οὐ μόνον φυτῶριον κλήρου ἀληθῶς ἀξίου τῆς ὑψηλῆς του ἀποστολῆς, ἀλλὰ καὶ διορθόδοξον, ἂν μὴ παγχριστιανικὸν ἐπιστημονικὸν κέντρον, σήμερον μάλιστα ὅτε, κακῆ μοίρᾳ, δὲν λειτουργοῦσιν αἱ ρωσικαὶ θεολογικαὶ ἀκαδημίαι.

¹ «Καθὰπερ τῆς ροδονιᾶς τοῦ ἀνθους ὀρεψάμενοι, τὰς ἀκάνθας ἐκκλίνομεν, οὕτω καὶ τῶν τοιούτων λόγων ὅσον χρήσιμον καρπώσαμενοι, τὸ βλαβερὸν φυλαξώμεθα» (Μ. Βασιλείου, «Πρὸς τοὺς νέους ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων», κεφ. 3, ἐν Migne 'Ε. Π. 31,596).

² Ἐκτενῆ ἀναφῆσιν τῶν τοιούτων ἀντιλήψεων ἴδε ἐν Δ. Σ. Μπαλάνου, «Εἶναι ἡ θεολογία ἐπιστήμη;» Ἀθήναι 1906.

Εὐτυχῶς ἡ σημασία τῆς θεολογικῆς σχολῆς γενικῶς ἀνεγνωρίσθη καὶ ἀνωμολογήθη καὶ αἱ σχέσεις αὐτῆς μετὰ τῶν ἄλλων σχολῶν τοῦ πανεπιστημίου, ὡς καὶ μετὰ τοῦ κράτους καὶ τῆς ἐκκλησίας¹, ὡς συνόλων, ὑπῆρξαν πάντοτε ἄρμονικαί.

Σήμερα, ὅτε οὐ μόνον εἰς τὴν Δύσειν ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ὁμοδόξους βαλκανικὰς χώρας ἐλήφθησαν μέτρα δι' ὧν ἀπαιτεῖται ἡ πανεπιστημιακὴ μόρφωσις τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν, εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι καὶ παρ' ἡμῖν θὰ ληφθῶσι τοιαῦτα μέτρα, ἐφόσον εὐτυχῶς γενικῶς κατενοήθη ἡ ἐπίδρασις τοῦ θρησκευτικοῦ παράγοντος εἰς τὴν ὑγιᾶ διαμόρφωσιν τῶν πολιτῶν καὶ ὅτι αὐτὸ τὸ πολιτειακὸν συμφέρον ἐπιβάλλει τὴν μέριμναν τῆς ὑγιοῦς κατευθύνσεως τῆς θρησκευτικότητος. Ἄλλως θὰ ἦτο ἀκατανόητον ἕαν, ἐνῶ διὰ τὸ ἐλάχιστον πολιτειακὸν ὑπόργημα ἀπαιτεῖται πτυχίον πανεπιστημιακόν, δὲν ἀπῆρτετο τοιοῦτο διὰ τὸ πνευματικώτερον καὶ ὑψηλότερον ὑπόργημα, οἷον εἶναι τὸ ἔργον τοῦ πνευματικοῦ ποιμένος, ὅστις ἀσκεῖ «τὴν τέχνην τεχνῶν καὶ ἐπιστήμην ἐπιστημῶν, ἄνθρωπον ἄγουσαν τὸ πολυτροπώτατον καὶ τὸ ποικιλώτατον τῶν ζῶων»². Ὡς ὀρθῶς ἔλεγεν ὁ περιφανὴς ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς τοῦ δ' αἰῶνος Γρηγόριος ὁ Νύσσης «αἰσχροὶν ἀδελφοὶ καὶ παντάπασιν ἄτοπον τὸν μὲν κυβερνήτην μὴ γίνεσθαι, εἰ μὴ τῆς κυβερνητικῆς ἐπιστήμης εἴη· τὸν δὲ ἐπὶ τῶν οἰάκων τῆς ἐκκλησίας καθήμενον ἀγνοεῖν ὅπως ἂν τὰς τῶν συμπλεόντων ψυχὰς εἰς τὸν λιμένα τοῦ Θεοῦ καθορμίσαιε. Πόσα γὰρ γέγονε δι' ἀπειρίας τῶν καθηγουμένων αὐτανδρα τῶν ἐκκλησιῶν ναυάγια;»³.

Ἡ θεολογικὴ σχολή, ἣτις τόσα ἐπετέλεσε κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἑκατονταετηρίδα, παρ' ὅλας τὰς ἀντιξόους συνθήκας ὑφ' ἃς ἔζησε κατὰ τὸ πλεῖστον διάστημα ταύτης, καὶ παρ' ὅλον τὸ ἀσυμπλήρωτον αὐτῆς ἀπὸ ἀπόψεως προσωπικοῦ μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, ἦδη ὅτε τὰ στελέχη αὐτῆς ποσοτικῶς τε καὶ ποιοτικῶς ἐνεδυναμώθησαν καὶ ὅτε γενικῶς κατενοήθη ἡ σπουδαία αὐτῆς συμβολὴ εἰς τὸ ἔργον τῆς ἐθνικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναπλάσεως, ἀναμφιβόλως θὰ συμβάλῃ ἔτι μᾶλλον, κατὰ τὴν ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς ἀρχομένην δευτέραν αὐτῆς ἑκατονταετηρίδα, τόσον διὰ τὴν προαγωγὴν τῆς ἐπιστήμης, ὅσον καὶ διὰ τὴν διαπαιδαγώγησιν ἀληθῶς ἐναρέτων καὶ πεφωτισμένων λειτουργῶν καὶ διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας, ὡς καὶ διὰ τὴν διαμόρφωσιν ὑγιοῦς θρησκευτικότητος καὶ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν πραγματικῶν θρησκευτικῶν ἰδεωδῶν.

¹ Ἐν ἔτει 1861 ἐγενήθη ζήτημα μετὰ τῆς ἱερᾶς συνόδου καὶ τοῦ ἐκτάκτου τότε καθηγητοῦ τῆς θεολογίας ἀρχιμανδρίτου Ἀλ. Λυκούργου ἐκ τῆς ἐξῆς ἀφορμῆς: Ὁ Λυκούργος, διδάσκων περὶ θεοπνευστίας, ἐδίδασκεν ὅτι «ἐν τῇ θεῖᾳ γραφῇ περιέχεται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ· πᾶσα δ' ἡ γραφὴ δὲν περιέχει μόνον τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ». Τότε παρεστάθη ὑπὸ τιῶν ὅτι ὁ Λυκούργος ἠρνεῖτο δῆθεν τὴν θεοπνευστίαν καὶ, μετ' ἐπέμβασιν τῆς συνόδου, ὁ τότε μητροπολίτης Ἀθηνῶν Νεόφυτος ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ τὴν ἐντὸς 24 ὡρῶν τὸ βραδύτερον ἀποστολὴν πρὸς αὐτὸν τοῦ χειρογράφου τῆς σχετικῆς πανεπιστημιακῆς παραδόσεως, πρὸς ἔλεγχον. Ὁ Λυκούργος, «ἐχόμενος τοῦ πανεπιστημιακοῦ γοήτρου», ἠρνήθη καὶ τὸ ὑπουργεῖον ἐκώφευσεν εἰς σχετικὰς παραστάσεις τῆς συνόδου, λήξαντος οὕτω τοῦ ἐπεισοδίου. (Πρβλ. Δ. Σ. Μπιλάνου, «Ἀλέξανδρος Λυκούργος», Ἀθήναι 1923, σ. 16 κ. ἑ.).

² Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Λόγος β', 16 (Migne Ἐ. Π. 35,425).

³ Γρηγορίου Νύσσης, ἐπιστολὴ ιζ', (Migne Ἐ. Π. 46,105).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίναξ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν τῶν καθηγητῶν καὶ ὑφηγητῶν τῆς θεολογικῆς σχολῆς, κατὰ τὴν πρώτην ἑκατονταετίαν (1837—1937)

Ἵνα καταδειχθῇ πόσον ἡ θεολογικὴ σχολὴ τοῦ πανεπιστημίου τελεσφόρως εἰργάσθη πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν θεολογικῶν γραμμάτων, κατὰ τὴν πρώτην ἑκατονταετίαν τῆς, παραθέτομεν πίνακα τῶν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν τῶν ἐν αὐτῇ διδασκάντων ἀπὸ τοῦ 1837 μέχρι τοῦ 1937, κατὰ τὴν χρονολογίαν τῶν διορισμῶν των. Ἐννοεῖται ὅτι ἐν τῷ πίνακι τούτῳ δὲν ἀναγράφονται διδακτικὰ βιβλία, ἄρθρα ἐν ἐφημερίσι, περιοδικοῖς, λεξικοῖς καὶ ἐγκυκλοπαιδείαις, λόγοι ἐπικήδαιοι καὶ ἐκκλησιαστικοί, κριτικά, ὡς καὶ καθαρῶς λαϊκὰ ἔργα, στερούμενα ἐπιστημονικοῦ χαρακτῆρος. Ἔργα ἐν οἷς δὲν σημειοῦται τόπος ἐκδόσεως ἐξεδόθησαν ἐν Ἀθήναις.

Καὶ ἐν πρώτοις **καθηγηταὶ** τῆς σχολῆς ἔγραψαν τὰ ἐξῆς ἔργα:

1. Ὁ Μ. Ἀποστολίδης: Διατριβὴ αὐτοσχέδιος περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἐξουσίας τῶν πατριαρχῶν καὶ περὶ τῆς σχέσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς πρὸς τὴν ἐξουσίαν (ἐξεδόθη ἀνωνύμως 1843). Τῆς κατὰ Χριστὸν ἠθικῆς πραγματεία (1847) καὶ περίληψις ταύτης, ὑπὸ τὸν τίτλον Ἐγχειρίδιον τῆς κατὰ Χριστὸν ἠθικῆς (1849). Περὶ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ (ἐν Εὐαγγ. Κήρυκι 1862).

2. Ὁ Θ. Φαρμακίδης: Περὶ Ζαχαρίου υἱοῦ Βαραχίου (1838). Ὁ ψευδώνυμος Γερμανὸς (1838). Ἀπολογία (1840). Ἡ Καινὴ Διαθήκη, μετὰ ὑπομνημάτων ἀρχαίων (τόμοι ἑπτὰ, 1842—1845). Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων ἢ περὶ ὄρκου (1849). Περὶ βαττολογίας (1849). Ὁ συνοδικὸς τόμος ἢ περὶ ἀληθείας (1852). Ἔγραψεν ἐπίσης πλείστας διατριβὰς καὶ ἄρθρα ἐπὶ ἐπικαίρων ζητημάτων ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδιδομένῳ Λογίῳ Ἑρμῆ τῆς Βιέννης (1816—1819), ἐν τῇ Γενικῇ Ἐφημερίδι (Ναύπλιον 1825—1827) καὶ ἐν τῇ Ἀθηνᾶ.

3. Ὁ Κ. Κοντογόνης: Ἐγχειρίδιον ἐβραϊκῆς ἀρχαιολογίας (1844). Φιλολογικὴ καὶ κριτικὴ ἱστορία τῶν ἀπὸ τῆς α'—η' ἑκατονταετηρίδος ἀκμασάντων πατέρων τῆς ἐκκλησίας (τόμ. 2, 1851—3). Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἀγίαν γραφὴν καὶ στοιχεῖα ἐρμηνευτικῆς (1859). Ἐκκλ. ἱστορία (α' τόμ. 1866 καὶ 1876). Ἄρθρα ἐν Εὐαγγ. Κήρυκι, ἐν διηύθυνε (1857—1871).

4. 'Ο Δ. Λιβερόπουλος: 'Ομιλία εἰς τὴν ἑναρξιν τοῦ μαθήματος τῆς δογματικῆς θεολογίας (1853).

5. 'Ο Δ. Κλεόπας: 'Επίκρισις χωρίων τινῶν ἐκ τοῦ περὶ τῶν Ὁ' ἐρμηνευτῶν τῆς Π.Δ. συγγράμματος τοῦ Κ. Οἰκονόμου (Λειψία 1846). Κυρίλλου 'Ιεροσολύμων τὰ σφζόμενα πρὸς ἀρχαῖα χειρόγραφα καὶ τὰς δοκιμωτέρας τῶν ἐκδόσεων ἀντιπαρὰβληθέντα, σημειώσεσι τε κριτικαῖς καὶ ἐρμηνευτικαῖς πλουτισθέντα (ἐξεδόθη ὑπὸ Φωτίου 'Αλεξανδρίδου, 'Ιεροσόλυμα, τόμ. 2, 1867—8). 'Εξέδωκεν ἐπίσης τὴν ἐρμηνείαν εἰς τοὺς ψαλμοὺς τοῦ 'Ανθίμου 'Ιεροσολύμων, προτάξας βιογραφίαν τοῦ συγγραφέως καὶ εἰσαγωγὴν εἰς τὴν βίβλον τῶν ψαλμῶν ('Ιεροσόλυμα 1855), ὡς καὶ τὸν εἰσαγωγικόν του λόγον εἰς τὴν δογματικὴν θεολογίαν (ἐν Εὐαγγ. Κήρυκι 1857 σ. 16 κ. ἑ.) καὶ ἄλλα τινὰ ἐν Εὐαγγ. Κήρυκι (ὑπὸ στοιχεῖα Δ. Κ.).

6. 'Ο Π. Ρομπότης: 'Ιερὰ ἱστορία κατ' ἑκτασιν (1859). 'Απάντησις εἰς τινὰ τῶν τοῦ 'Ιερομνήμονος (1865). Χριστ. ἠθικὴ (1867). Λειτουργικὴ (1869). Περὶ τῆς στατιστικῆς ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἠθικὴν (λόγος πρυτανικὸς 1875).

7. 'Ο 'Αλ. Λυκοῦργος ἐδημοσίευσεν διαφόρους πραγματείας ἐν τῇ περιοδικῇ «'Ιερομνήμων» (1859—1862), ὧν σπουδαιότεραι «περὶ θρησκείας» καὶ «ὁ ρῶσσοσ ἱερέυς Πολυσσάδοφ ἐλέγχων καὶ ἐλεγχόμενος», ἔνθα πραγματεύεται περὶ τῶν λεγομένων συμβολικῶν βιβλίων. 'Εδημοσίευσεν ἐπίσης: ἔλεγχος κατὰ 'Ιωνᾶ Κίγκ (1851). 'Αποκαλύψεις περὶ τοῦ Οὐρανίου τοῦ Σιμωνίδου καὶ Dindorf (1856).

8. 'Ο Θ. Βίμπος: Λόγος ἐναρκτήριος (Εὐαγγ. Κήρυξ 1861 σ. 145 κ. ἑ.). Στοιχεῖα ἑβραϊκῆς γραμματικῆς (1866). Γαμικόν, ἤτοι περὶ συνοικεσίου ἐγκόλιον (1892).

9. 'Ο 'Αν. Διομήδης Κυριακός: Λόγος ἐναρκτήριος εἰς τὸ μάθημα τῆς συμβολικῆς (1866). 'Εκκλησιαστικὴ ἱστορία (Δοκίμιον 1872, δίτομος 1881, τρίτομος 1897—1898). Μελέται (1888). Περὶ θρησκευτικῆς ἀνοχῆς (1890). 'Αντιπαπικὰ (1893). Θεολογικαὶ διατριβαὶ (1898). Πατρολογία (1898). Λόγοι πιστοῦ (6' ἐκδ. 1907). 'Εξέδιδε τὴν Θρησκευτικὴν φωνὴν (1869—1871) καὶ τὴν 'Ορθόδοξον ἐπιθεώρησιν (1880—1882). Μετέφρασεν ἐκ τοῦ γαλλικοῦ τὰς θρησκευτικὰς μελέτας τοῦ Guizot. Τὸ τμήμα τῆς ἐκκλ. του ἱστορίας τὸ ἀφορῶν τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν μετεφράσθη γερμανιστὶ ὑπὸ Edwin Rausch (Leipzig 1902), καὶ τὰ ἀντιπαπικὰ ὡς καὶ ἄλλα τῶν ἔργων του μετεφράσθησαν εἰς διαφόρους ξένας γλώσσας.

10. 'Ο Ν. Δαμαλάς: Περὶ ἀρχῶν ἐπιστημονικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν τῆς ὀρθόδοξου θεολογίας (Λειψία 1865). Περὶ σχέσεως τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλησίας πρὸς τὴν ὀρθόδοξον (Λονδῖνον 1867). 'Εκθεσις πρὸς τὴν ἑ. σύνοδον περὶ τῶν ἐν Βόννη πεπρα-

γμένων και κρίσις περὶ αὐτῶν (1875). Ἑρμηνεῖα εἰς τὴν Κ. Δ. (τόμ. α' εἰσαγωγὴ Κ. Δ., τόμ. β'—γ' ἑρμηνεῖα συνοπτικῶν, 1876—1892). Περὶ διαρρυθμίσεως τῶν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς ἱεροὺς κανόνας (1876). Ἡ ὀρθόδοξος πίστις, ἦτοι αὐθεντικὰ μνημεῖα τῆς πίστεως τῆς... ἐκκλησίας (1877). Περὶ ἀρχῶν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς σχέσεως ταύτης πρὸς τὴν θεολογίαν (1889). Εἰς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου τοῦ Μάμουκα ἐξέδωκε τοὺς τρεῖς τελευταίους τόμους τῶν καταλοίπων Κοραῆ (1881—1889).

11. Ὁ Ν. Καλογεῶς: Ἀλεξανδριναὶ θεολογικαὶ καὶ φιλοσοφικαὶ μελέται. Α' περὶ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ θεολ. σχολῆς (Πέστη 1867). Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ποιμαντικὴν θεολογίαν (Ἐδαγ. Κήρυξ 1869 σ. 15 κ. ἐ.). Ἱστορία τῆς ποιμαντορικῆς (Ἐδαγ. Κήρυξ 1870 σ. 68 κ. ἐ.). Τὸ ὕψος τοῦ ποιμαντορικοῦ ἐπαγγέλματος (Ἐδαγ. Κήρυξ 1871 σ. 33 κ. ἐ.). Ποιμαντικὴ (1883). Εὐθυμίου Ζιγαβηνοῦ, Ἑρμηνεῖα εἰς τὰς 14 ἐπιστολάς τοῦ Παύλου καὶ τὰς 7 καθολικὰς (τόμοι 2, 1887). Περὶ τοῦ ὅπως ἴσχυε καθ' ἡμῶν ὁ Λατῖνος, ἦτοι δημηγορίας Θωμᾶ τοῦ Μοροζίνη ἑλεγχος καὶ ἀνατροπὴ (Λειψία 1890). Μᾶρκος ὁ Εὐγενικὸς καὶ Βησσαρίων ὁ καρδινάλιος (1893). Τὸ ἔσχατον δριον τοῦ ἐν Βυζαντίῳ ἑλληνικοῦ κράτους (1894). Χριστιανικὴ ἀρχαιολογία (ἐξεδόθη μετὰ θάνατόν του, 1910, ὑπὸ Φ. Παπαδοπούλου). Διάφοροι μελέται, ἰδίως εἰς τὸ περιοδικὸν Ἐθαγγελικὸς Κήρυξ.

12. Ὁ Π. Παυλίδης: Ἐναρκτήριος λόγος (1869). Ἡ περὶ Θεοῦ διδασκαλία κατὰ Φίλωνα τὸν Ἰουδαίου (1873).

13. Ὁ Ζ. Ρώσης: Λόγος εἰσαγωγικὸς εἰς τὸ μάθημα τῆς Ὀμιλητικῆς ἐν τῇ Ριζ. σχολῇ (Ἐδαγ. Κήρυξ 1867). Περὶ ἐνώσεως πασῶν τῶν θρησκειῶν καὶ ἐκκλησιῶν (1868). Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ἐγκυκλοπαιδείαν τῆς θεολογίας (Ἐδαγ. Κήρυξ 1869 σ. 15 κ. ἐ.). Ὁ Παλαιοκαθολικισμὸς ἐν σχέσει πρὸς τὴν γνησίαν καθολικότητα καὶ ὀρθοδοξίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας (1895). Ὁρθοδοξία καὶ Παλαιοκαθολικισμὸς (1896). Αἱ θεμελιώδεις δογματικαὶ ἀρχαὶ τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἐν ἀντιβολῇ πρὸς τὰς τοῦ Παλαιοκαθολικισμοῦ (1898). Ὁρθοδοξίας καὶ Παλαιοκαθολικισμοῦ ἀντίθεσις (1899). Σύστημα δογματικῆς ὀρθ. καθολ. ἐκκλησίας (τόμ. α' 1903). Πραγματεία περὶ τῆς οὐσίας ἐν τοῖς δόγμασι τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῶν διαφόρων μορφῶν τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν (1903). Ἐπίσης ἐδημοσίευσε μελέτας δογματικοῦ ἰδίως περιεχομένου καὶ κριτικὰς, μάλιστα ἐν τῷ Ἱερῷ Συνδέσμῳ, λόγους καὶ ἐκθέσεις πρὸς τὴν ἱεράν σύνοδον περὶ τῶν ἐν Φρειβούργῳ καὶ Βόννῃ συνεδρίων τῶν Παλαιοκαθολικῶν, εἰς ἃ παρέστη. Πλήρης κατάλογος ἔργων του ἐν ἐπιμνημοσύνῳ λόγῳ Κ. Δυοβουνιώτου εἰς αὐτὸν (ἐπιστημονικὰ μνημόσυνα καθηγητῶν τοῦ πανεπιστημίου σ. 3-41, 1935).

14. Ὁ Ἐμ. Ζολώτας: Δοκίμιον ἱστορίας τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μέχρι τῆς δουλώσεως τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἐρμηνευτικῶν σπουδῶν (1892). Λόγος εἰσιτήριος εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς Κ. Δ. (1893). Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολὴν (1904. Τὸ 1890 εἶχεν ἐκδώσει ἐρμηνείαν τοῦ α' κεφαλαίου αὐτῆς καὶ τὸ 1892 συμβολὰς εἰς τὴν κριτικὴν καὶ τὴν ἐρμηνείαν αὐτῆς). Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον (1906).

15. Ὁ Προκόπιος Οἰκονομίδης: Κριτικὴ ἐρμηνεία τῆς εὐαγγ. ρήσεως «ὁ ἦϊδς τοῦ ἀνθρώπου» (1878). Εἰσιτήριος εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν δογμάτων (1881).

16. Ὁ Γ. Δέρβος: Μελέτη περὶ μυθώδους πορείας τοῦ ἀποστόλου Πέτρου εἰς Ρώμην (1881). Λόγος εἰσιτήριος (ὕφηγητικὸς) εἰς τὸ μάθημα τῆς ἐκκλ. ἱστορίας (1881). Ἱστορικὴ μελέτη περὶ τῶν αἰτίων τῆς ὑπὸ τῶν ἐσπερίων κρατῶν τῆς Εὐρώπης καταπολεμουμένης καθολικῆς ἐκκλησίας (1884). Παιδαγωγικὴ μελέτη περὶ τῶν τριῶν ἱεραρχῶν (1885). Συμβολὴ εἰς τὴν χριστ. ἀρχαιολογίαν περὶ εὐκτηρίων οἴκων, συμβόλων καὶ εἰκόνων τῶν ἀρχαίων Χριστιανῶν (1890). Μελέτη περὶ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου (1896). Χριστιανικὴ γραμματολογία (τόμ. 3, 1903—1910). Λόγος περὶ τοῦ χρηματίσαντος πρώτου ἐπισκόπου Ἀθηνῶν (1913). Ἐγχειρίδιον τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας (1913).

17. Ὁ κ. Ἰω. Μεσολωρᾶς: Ἰερεμίου β' καὶ τῶν διαμαρτυρομένων θεολόγων τῆς Βυρτεμβέργης τὰ γράμματα περὶ τῆς αὐγουσταίας ὁμολογίας (1881). Συμβολικὴ τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας (τόμ. α' 1883, παράρτημα 1893, τόμ. β' 1904). Λόγος εἰσιτήριος εἰς τὴν πρακτικὴν θεολογίαν (1898). Πῆ ἀγία (1902). Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν πρακτικὴν θεολογίαν (1911). Ἡ δύναμις τοῦ λόγου (1922). Οἱ κυριώτεροι ὀρισμοὶ καὶ κανόνες τῆς ἐκκλ. ρητορικῆς (1924). Διάφοροι πραγματεῖαι, ἰδίως ἐν τοῖς περιοδικοῖς Ἀνάπλαισις καὶ Ἰερὸς Σύνδεσμος, ὧν διέτελεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη διευθυντής.

18. Ὁ Ἰγν. Μοσχάκης: Ὁ Πλάτων καὶ οἱ θεοὶ τῆς πόλεως (1872). Μελέται περὶ τῶν Χριστιανῶν ἀπολογητῶν τοῦ β' καὶ γ' αἰῶνος (1876). Περὶ τῆς ρητορείας τῆς ἀγ. γραφῆς (1877). Εἰσαγωγικὸς εἰς τὴν ἐκκλ. ρητορικὴν λόγος (1878). Γρηγόριος ὁ Νανζιανζηνὸς ὡς ρήτωρ ἐκκλησιαστικὸς (1883). Μελέται καὶ λόγοι ἐκκλησιαστικοὶ (3 συλλογαί, 1883, 1888, καὶ 1890). Θρησκευτικαὶ ὁμιλῖαι (2 συλλογαί, 1890 καὶ 1892). Ὁ χριστιανικὸς οἶκος (1891). Ὁ δεκάλογος (1900). Μετέφρασεν ἐκ τοῦ γερμανικοῦ τὰς μελέτας τοῦ Σχεϊδεμάχερ κατὰ ὀλισμοῦ (1874) καὶ τοῦ Χοῦβερ φιλοσοφίαν τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας (1883). Συνεξέδιδε μετὰ τοῦ Ἀ. Δ. Κυριακοῦ τὸ περιοδικὸν «Θρησκευτικὴ φωνή».

19. 'Ο Ν. Παπαγιαννόπουλος: 'Ερμηνεία τοῦ ὕμνου τοῦ προφήτου 'Αββακούμ (1894). Περί τῆς σκητῆς τοῦ μαρτυρίου καὶ τοῦ ἐν 'Ιεροσολύμοις ναοῦ (1900). Λόγος εἰσιτήριος εἰς τὴν ἑβραϊκὴν γλῶσσαν (1907). 'Εβραϊκὴ γραμματικὴ (1912).

20. 'Ο κ. Κ. Ράλλης: Ποινικὸν δίκαιον τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας (1907) καὶ πλείστα διατριβὰς κατὰ τὸ δίκαιον τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας: Τὸ ἀναπαλλοτρίωτον τῆς ἐκκλ. περιουσίας 1893. Περί μεταθέσεως ἐπισκόπων 1898. Περί τῶν μυστηρίων μετανοίας καὶ εὐχελαίου 1905. Περί ἀδελφοποιίας 1908. Περί τῶν ἀναδόχων 1909. Περί τῶν ἐπισκοπικῶν περιουσιῶν 1909. Περί τῶν λιτανειῶν 1910. Περί παραιτήσεως ἐπισκόπων 1911. Περί ἀσουλίας 1911. Περί ἐνώσεως μονῶν 1911. Περί ἐνώσεως καὶ ἐπιδόσεως ἐπισκοπῶν 1911. Περί τοῦ τῆς ἐπισκοπῆς προβιβασμοῦ 1911. Περί μεταθέσεως τῆς ἐπισκοπικῆς ἔδρας 1912. Περί τῶν ἐκκλ. κωδόνων 1913. Περί καθιερώσεως ναῶν 1913. Περί τῶν μοναστηριακῶν σφραγίδων 1914. Περί τοῦ κηρύγματος τοῦ θεοῦ λόγου 1914 κ. λ. π. 'Η ἀπὸ τοῦ 1916 συγγραφικὴ του δρασις ἀναφέρεται εἰς τὴν νομικὴν σχολήν, ἧς ἔκτοτε εἶναι καθηγητῆς.

21. 'Ο Χρ. 'Ανδροῦτσος: Εἰσιτήριος λόγος εἰς τὴν ἀπολογητικὴν ('Εκκλησ. 'Αλήθεια Κων/πόλεως 1895). Περί προπατορικοῦ ἁμαρτήματος (2 τεύχη, Κωνσταντινούπολις 1896). Τὸ κακὸν παρὰ Πλάτωνι (2 τεύχη, 1896—1897). Συμβολικὴ ἐξ ἀπόψεως ὀρθοδόξου (1901, β' ἐκδ. 1930). Τὸ κῦρος τῶν ἀγγλικῶν χειροτονιῶν (Κών/πολις 1903). 'Η τοῦ Πλάτωνος θεωρία τῆς γνώσεως (1903). Αἱ βάσεις τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν (Κών/πολις 1905). Δογματικὴ τῆς ὀρθ. ἀνατολικῆς ἐκκλησίας (1907). Δογματικαὶ μελέται: (τεύχη 2, 1907 καὶ 1908). Οἱ πατριάρχαι 'Αλεξανδρείας καὶ τὸ σιναϊτικὸν μετόχιον (1907). Κλῆρος καὶ θέατρον (1913). 'Εκκλησία καὶ πολιτεία ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου (1920). Χριστιανικὴ ἠθικὴ (1925). Διάφοροι ἄλλαι φιλοσοφικαὶ μελέται.

22. 'Ο Χρυσόστομος Παπαδόπουλος (νῦν ἀρχιεπίσκοπος 'Αθηνῶν) ἔχει γράψει πλείστα συγγράμματα καὶ πραγματείας, εἰς πάντας τοὺς κλάδους καὶ μάλιστα τὸν ἱστορικὸν ἀναφερόμενα. Πλήρης κατάλογος τῶν μέχρι τοῦ 1931 δημοσιευθεισῶν ἐργασιῶν του εὐρίσκεται εἰς τὰ «'Εναίσιμα», ἦτοι τὸν τιμητικὸν τόμον ἐπὶ τῇ 35ῃδι του ('Αθῆναι 1931) σ. 3 κ. ἐ. (καὶ ἐν ἀνατυπώσει).

Αἱ σπουδαιότεραι τῶν μέχρι τοῦ 1931 ἐργασιῶν τοῦ μακαριωτάτου εἶναι αἱ ἐξῆς: 'Η ἐκκλησία 'Ιεροσολύμων κατὰ τοὺς 4 τελευταίους αἰῶνας (1900). 'Η ἱερά μονὴ τοῦ Σταυροῦ καὶ ἡ ἐν αὐτῇ θεολ. σχολή ('Ιεροσόλυμα 1905). 'Ιστορικαὶ μελέται ('Ιεροσόλυμα 1906). Κύριλλος Λούκαρις (Τεργέστη 1907). Οἱ πατριάρχαι 'Ιεροσολύμων ὡς πνευματικοὶ χειραγωγοὶ τῆς Ρωσίας κατὰ τὸν 15' αἰῶνα ('Ιεροσ. 1907). Πρῶται σχέσεις ὀρθοδόξων καὶ λατίνων μετὰ τὴν ἄλωσιν Κων/πόλεως ('Ιεροσ. 1908).

Ὁ ἅγιος Ἰω. ὁ Χρυσόστομος (Ἀλεξάνδρεια 1909). Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων (Ἱεροσόλυμα 1910). Ἀπόπειρα ἐνώσεως τῶν Ἄγγλων ἀνωμότων μετὰ τῶν ὀρθοδόξων (Ἀλεξάνδρεια 1911). Αἱ ποιμαντικαὶ καὶ ἡ πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολὴ τοῦ Παύλου (Ἀλεξ. 1912). Σαμουήλ Καπασοῦλης (Ἀλεξ. 1912). Ἐκ τῆς ἐκκλ. ἱστορίας τῆς Κύπρου (Δάρναξ Κύπρου 1912). Ὑπόμνημα εἰς καθολικὴν ἐπιστολὴν Ἰακώβου (Ἀλεξ. 1913). Ὑπόμνημα εἰς καθολικὴν ἐπιστολὴν Ἰούδα (Ἀλεξ. 1913). Θεμελιώδεις νόμοι τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν ἐρευνῶν (1914). Ὁ ἅγιος Διονύσιος ὁ μέγας, ἀρχιεπίσκοπος Ἀλεξανδρείας (Ἀλεξ. 1918). Ἱστορία τῆς Ριζαρείου ἐκκλ. σχολῆς (1919). Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (τόμ. α', 1920). Ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ ἐν Ἀμερικῇ (1920). Οἱ νεομάρτυρες (1922). Τὸ σύμβολον τῆς β' οἴκουμ. συνόδου (1924). Τὸ ζήτημα περὶ τοῦ κύρους τῶν ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν (Ἱεροσ. 1925). Σχέσεις ὀρθοδόξων καὶ λατίνων κατὰ τὸν 15' αἰῶνα (1925). Σχέσεις ὀρθοδόξων καὶ διαμαρτυρομένων ἀπὸ Ἱερεμίου 6' μέχρι Κυρίλλου Λουκάρεως (Ἱεροσ. 1927). Φύσις καὶ χαρακτήρ τῆς Οὐνίας (1928). Ἡ ἐκκλησία Ἀθηνῶν (1928). Ἡ θεία λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου (1929). Ἡ ἐκκλησία Κύπρου ἐπὶ τουρκοκρατίας (1929). Τὸ πρωτεῖον τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης (1930). Ἐκ τῶν μετὰ τὸ 1931 δημοσιευμάτων τοῦ ἀρχιεπισκόπου σπουδαιότερα εἶναι τὰ ἑξῆς: Οἱ ἑορταστικοὶ λόγοι Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας (Ἀλεξάνδρεια 1932). Ἡ τρίτη οἰκουμενικὴ σύνοδος καὶ τὸ πρωτεῖον τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης (1932). Ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας (Ἀλεξάνδρεια 1933). Περὶ τῆς ἀνακηρύξεως ἁγίων ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ (1934). Ἱστορία ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας (Ἀλεξάνδρεια 1935). Τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα μετὰ τὴν α' οἰκουμενικὴν σύνοδον (1936). Καὶ ἐν Μ. Ἐ. Ἐγκυκλοπαιδεία: ἡ ἐκκλησία Ἀντιοχείας 4, 895—905, ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος 10, 657—687 κ.λ. Ἰκαναὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἀρχιεπισκόπου μετεφράσθησαν εἰς ξένας γλώσσας.

23. Ὁ Φίλ. Παπαδόπουλος ἐδημοσίευσεν τὰ ἑξῆς ἐγχειρίδια: Ἐκκλ. ρητορικὴ (1888). Λειτουργικὴ (1895). Κατηχητικὴ (1904). Ἐγκυκλοπαιδεία τῆς θεολογίας (1905). Ἐδημοσίευσεν ἐπίσης λόγους ἀπολογητικούς (1894), ὡς καὶ μελέτην ὑπὸ τὸν τίτλον τὸ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ οἰκουμενικῇ ἐκκλησίᾳ κρατήσαν κατηχητικὸν σύστημα (1912). Ἐγραψεν ἐπίσης ἱκανὰ ἄρθρα ἐν τῇ Ἀναπλάσει καὶ ἀλλαχού, ἰδίως περὶ τοῦ Παλαιοκαθολικισμοῦ, ἐν πνεύματι φιλίῳ πρὸς αὐτόν.

24. Ὁ κ. Γρ. Παπαμιχαήλ: Στατιστικὴ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ χριστιανικῶν σχολῶν (ρωσιστί, Πετρούπολις 1905). Ὁ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βιβλιοθήκης τοῦ Σεραίου κώδιξ τῆς δικτατεύχου (Ἀλεξάνδρεια 1909). Ἡ κοινὴ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐν σχέσει πρὸς τὴν τῶν ἁγίων γραφῶν (Μετάφρ. ἐκ τοῦ ρωσικοῦ, Ἀλεξάνδρεια 1909). Ἀποκαλύψεις περὶ τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ (Ἀλεξάνδρεια 1910). Σοσιαλισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς (Ἀλεξάνδρεια

1910). Βουδδισμός και Χριστιανισμός (Ἀλεξάνδρεια 1911). Αἱ περὶ ἐνώσεως «Σκέψεις» τοῦ πρίγκηπος Μαξιμιλιανοῦ καὶ σκέψεις ἐπὶ τῶν «Σκέψεων» (Ἀλεξάνδρεια 1911). Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης (Πετρούπολις — Ἀλεξάνδρεια 1911). Ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν (Ἀλεξάνδρεια 1911). Πνευματισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς (Ἀλεξάνδρεια 1912). Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος Κεραμεύς. Μνημόσυνα (ἐπιστημονικὴ νεκρολογία. Ἀλεξάνδρεια 1913). Μάξιμος ὁ Ἑλλήν (Καίρον 1913). Σοσιαλιστικῶν εἰδώλων κατάλυσις (Ἀλεξάνδρεια 1914). Ἑλλάδος θρίαμβος (ἐκδ. β', Ἀλεξάνδρεια 1914). Ἑλληνικὰ προβλήματα (Ἀλεξάνδρεια 1915). Τὸ πρόβλημα τῶν κόσμων (κατὰ τὸν S. Glagoleff, Ἀλεξάνδρεια 1915). Ἐπιστήμονες καὶ θρησκεία (μετάφρ. ἐκ ρωσικοῦ, Ἀλεξάνδρεια 1916). Ἐκκλησία καὶ θέατρον (Ἀλεξάνδρεια 1918). Ὁ Πόντιος Πιλάτος (Ἀλεξάνδρεια 1918). Οἱ 3 ἱεράρχαι καὶ ὁ Ἰουλιανὸς ὁ ἀποστάτης (1920). Σοσιαλισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς (1921). Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς ἱστορικὸν πρόσωπον (ἐκδ. 6', 1923). Ὁ Pasteur καὶ ἡ αὐτόματος γένεσις τῆς ζωῆς (1925). Ὁ Reuau καὶ ὁ «Βίος τοῦ Ἰησοῦ» (1925). Ὁ Pascal ὡς ἀπολογητῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ (1925). Ἀκαδημικοὶ περίπατοι: ἀπολογητικαὶ συζητήσεις περὶ τῶν ὑψίστων προβλημάτων. Εἰσαγωγή (1925). Ἀπολογητικὴ, τεύχος α' (1928). Μία μαθηματικὴ ἀπόδειξις τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ (1931). Πλὴν τούτων ἐπιστημονικαὶ μελέται, κριτικαὶ καὶ ἄρθρα ἐπὶ θεολογικῶν καὶ ἄλλων θεμάτων, ἰδίως ἐν τοῖς θεολογικοῖς καὶ θρησκευτικοῖς περιοδικοῖς, ἅτινα διηύθυνε, ἤτοι ἐν Ἐκκλ. Φάραφ καὶ Πανταίνῳ Ἀλεξανδρείας (Ἀλεξάνδρεια 1908—1918), τῷ Ἐκκλ. Κήρυκι (Ἀθήναι 1918—1920) καὶ ἐν τῇ Θεολογίᾳ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ (Ἀθήναι ἀπὸ τοῦ 1923 μέχρι σήμερον).

25. Ὁ κ. Ἀμ. Ἀλιβιζᾶτος: Ἡ σημασία τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος κατὰ τὸν Εἰρηναῖον («Ν. Σιών», 1910). Τὸ πάσχα ὡς ἀκίνητος ἑορτὴ («Ν. Σιών», 1910). Ἡ νομικὴ θέσις τῶν Χριστιανῶν κατὰ τὴν ἀπολογία τοῦ Ἰουστίνου («Ν. Σιών», 1910). Τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ λειτουργικὰ βιβλία («Ν. Σιών», 1911). Τὸ αἷτιον τῶν περὶ τοῦ πάσχα ἐρίδων τοῦ β' αἰῶνος (1911). Ἡ θρησκευτικὴ καὶ κατηχητικὴ διδασκαλία (1912). Die kirchliche Gesetzgebung des Kaisers Justinian I (Berlin, 1913). Συμβολαὶ εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος: Ὁ Γεώργιος Ἰακωβάτος καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀφομοίωσις τῆς Ἑπτανήσου (Ἐκκλ. Φάρος, 1915). Τὸ ἔργον τῆς νομοπαρασκευαστικῆς καὶ ἡ σύγκλησις τῆς ἱεραρχίας (1916). Περίληψις στατιστικῆς τῆς ὀρθοδόξου ἐλληνικῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν λοιπῶν ἐν τῷ κράτει θρησκευμάτων (1919). Ἡ κοινωνικὴ καὶ διοικητικὴ ὀργάνωσις καὶ δρᾶσις τῆς ἐκκλησίας (Θεσσαλον. 1920). Das Programm der orthodoxen Kirche («Internationale Zeitschrift», 1920). Περὶ χάριτος τῶν ποιῶν τῶν κληρικῶν ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ (1920). Aspirations towards union («The christian East 1920»). Ἡ ποιητὴ τῆς ἐκπτώσεως τῶν ἐπισκόπων ἐκ τοῦ ἐπι-

σκοπικοῦ αὐτῶν θρόνου κατὰ τὸ δίκαιον τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας (1925). Καὶ πάλιν ἡ ποιηὴ τῆς ἐκπτώσεως (1925). Ἡ κοινωνικὴ ἀποστολὴ τῆς ἐκκλησίας (1925). L'exode des Chrétiens de Turquie (1925). Das Patriarchat von Konstantinopel in neuer Zeit («Internationale Zeitschrift», Bern 1926). Αἱ σύγχρονοι εἰρηνευτικαὶ τάσεις καὶ τὰ ἐν Στοκχόλμῃ συνέδρια (1927). Die Weltkonferenz fuer Glauben und Verfassung und die Orthodoxe Kirche («Internationale Zeitschrift, 1929). Ὁ παγκόσμιος σύνδεσμος διεθνoῦς φιλίας διὰ τῶν ἐκκλησιῶν (1930). Τὸ «Ρηγάκι» τῆς Πλάκας (1930). Εἰς μνημόσυνον Adolf von Harnack (1931, μετεφράσθη εἰς τὴν γερμανικὴν). Ἡ κωδικοποίησις τῶν ἱ. κανόνων τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας («Ἐνασίμα» 1931»). Ἡ ἐν τῷ ἑλληνικῷ κράτει ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ (1932). The Orthodox Church and the Sacramental Grace (ἐν τῷ συλλογικῷ συγγράμματι The doctrine of Grace, London, 1932). Περὶ μικτῶν γάμων (Ἀλεξάνδρεια 1932). Τὸ δυνατόν τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν (ἐν τῷ συλλογικῷ συγγράμματι Χριστιάνσκογι Βοσζοσδένσινγε, 1932, ρωσιστί). Ἡ βιβλικὴ καὶ ἱστορικοδογματικὴ βᾶσις τῆς κοινωνικῆς καὶ ἠθικῆς ἀποστολῆς τῆς ἐκκλησίας ἐξ ἀπόψεως ὀρθοδόξου (1933, μετεφράσθη τῷ αὐτῷ ἔτει γερμανιστί.) Ἑορτασμοὶ ἐπιστημονικῆς δράσεως Χρ. Παπαδοπούλου, Ζ. Ρώσση καὶ Ἰωάννου Μεσολωρᾶ—Ἰωάννης Μεσολωρᾶς (1933). Ἀφοπλισμοὶ καὶ Χριστιανισμοί, (1934). Ἡ τῆς ὀρθοδόξου ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ἀδιάκοπος συνέχεια μετὰ τῆς ἀδικι-
 ρέτου ἐκκλησίας (Ἀλεξάνδρεια, 1934). The Greek Churchs Unbrocken continuity with twe undivided Church (Church Quarterly Gloucester 1934). Les rapports de la legislation ecclésiastique de Justinien avec les canons de l'église (Pavia, 1935). Ὑπάρχουσι δογματικοὶ κανόνες; (1935).

26. Ὁ κ. Κ. Δνοβουινιώτης: Ἰωάννης Δαμασκηνός (1903). Ἡ μέση κατάστασις τῶν ψυχῶν (1904). Ἡ δογματικὴ τοῦ Χρ. Ἀνδρούτσου κρινομένη (1907). Ὀφειλομένη ἀπάντησις (1908). Hippolyts Schrift über die Segnungen Jakobs (μετὰ Ν. Βέη). Hippolyts Danielkommentar in Handschrift n° 573 des Meteoronklosters (Leipzig 1911). Der Scholien-Kommentar des Origenes zur Apokalypse Johannis (μετὰ Ad. Harnack, Leipzig 1911). Ὁ ὑπ' ἀριθ. 108 κώδιξ τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἱερᾶς συνόδου τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Ἀλεξάνδρεια 1912). Ἰω. Χρυσοστόμου ἐκλογαὶ ἐξ ἀρχαίου χειρογράφου (1912). Ἰω. Κασσιανοῦ διαλέξεις πατέρων (Ἀλεξάνδρεια 1913). Τὰ μυστήρια τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἐξ ἀπόψεως δογματικῆς (1913). Νικηφόρος Θεοτόκης (Ἱεροσόλ. 1913). Ἰωάννου Κασσιανοῦ διαλέξεις πατέρων (Ἀλεξάνδρεια 1913). Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ λόγοι ἀνεκδοτοὶ (Ἀλεξ. 1914). Μελέτιος Συρίγος (1914). Μάξιμος ὁ πελοποννήσιος (Ἀλεξ. 1914). Νικηφόρου Θεοτόκη Λόγοι ἀνέκδοτοι καὶ ἐπιστολαὶ (1915). Μητροφάνης Κριτόπουλος (1915). Περὶ ἀφορισμοῦ (1916). Σχέσις ἐκκλησίας καὶ πολιτείας ἐν

τῆ ἐλευθέρα Ἑλλάδι (1916). Καλλίνικος γ' πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1916). Κατάλογος κωδίκων βιβλιοθήκης Ζαγοράς (1916). Ὁ νομοκάνων Μανουὴλ Μαλαξοῦ (1916). Ἡ ὑποψηφιότης τοῦ Δημ. Γεωργιάδου κρινομένη (1916). Συμβολαὶ εἰς ἐκκλησ. ἱστορίαν Λαρίσης (1916). Νομοκανονικαὶ μελέται (1917). Τὸ μυστήριον τοῦ χρίσματος ἐξ ἀπόψεως κανονικῆς (1919). Ἐκ τῶν νομοκανονικῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἡμετέρου πανεπιστημίου τὰ ὑπ' ἀριθ. 1457 καὶ 1458 (1920). Μελετίου Ἀθηνῶν ἐκκλ. ἱστορία (1920). Μελετίου Ἀθηνῶν περὶ τοῦ πῶς δεῖ ὁμιλίαν συγγράφειν (Ἀλεξ. 1922). Περὶ διδασκόντων καὶ διδασκομένων κατὰ Μ. Βασίλειον (1923). Θεοδοσίος Ζυγομαλάς (1923). Μιχ. Φωτεινός (1923). Κρίσις περὶ τῶν συγγραμμάτων Μακαρίου Αἰγυπτίου (1924). Ἀνέκδοτοι ἐγκύκλιοι καὶ ἐγγραφα μητροπόλεως Λαρίσης (1924). Κοσμᾶ Βεστίτορος ἀνέκδοτα ἐγκώμια εἰς Χρυσόστομον (1925). Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου Λόγος ἀνέκδοτος εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ λειψάνου Ἰω. Χρυσοστόμου (1925). Νεοφύτου Ἐγκλειστοῦ ἀνέκδοτον ἐγκώμιον εἰς Ἰω. Χρυσόστομον (1926). Συμμετοχὴ τοῦ Κωνσταντίας Ἐπιφανίου εἰς τὴν καταδίχην τοῦ Ἰω. Χρυσοστόμου (1926). Ἀλέξιος Σπανός (Ἰωάννινα 1926). Ἀνέκδοτος ἐρμηνεῖα Μιχαὴλ Ἀκομινάτου εἰς Ἀποκάλυψιν (1928). Αἱ ἀνέκδοτοι κατηχήσεις τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχ. Ἀκομινάτου (1928). Τὸ δῆθεν διπλωματικὸν ἀπόρητον τοῦ Ἰωσήφ Βρυενίου (1929). Γεώργιος Καλύβας (1929). Ἡ περὶ μυστηρίων διδασκαλία Γ. Καλύβα (1929). Ἀνθίμου Ἀθηνῶν Λόγος ἀνέκδοτος εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ (1930). Γ. Καλύβα ἡ σημασία τῆς α' καὶ β' εισόδου ἐν τῇ λειτουργίᾳ (1930). Ἀνθίμου Ἀθηνῶν λόγος ἀνέκδοτος περὶ τῶν τοῦ ἁγίου πνεύματος προόδων (1930). Ὁ μέγας Βασίλειος καὶ Γρηγόριος ὁ Νανζιανζηνός ὡς φοιτηταὶ τοῦ ἀρχαίου πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1931). Δύο διαθήκαι τῆς Ζαφείρας Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου (1931). Κυρίλλου Λαυριώτου ἀνέκδοτος ἐρμηνεῖα εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν (1931). Ὁ Ἀθηνῶν Ἀνθιμος καὶ πρόεδρος Κρήτης ὁ ὁμολογητῆς (1932). Περὶ τῆς ἐνώσεως τῆς ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας μετὰ τῆς ὀρθοδόξου καὶ τοῦ κύρους τῶν ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν (1932). Ἀνέκδοτα ἐγκώμια εἰς τοὺς τρεῖς ἱεράρχας (Ἀλεξάνδρεια 1932). Τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου Μαθαίου τοῦ Καμαριώτου ἐγκώμιον εἰς τοὺς ἁγίους τρεῖς ἱεράρχας Βασίλειον τὸν μέγαν, Γρηγόριον τὸν θεολόγον καὶ Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον (1933). Ἀναστασίου Γορδίου Ἀπαριθμησις ἀπασῶν τῶν ἐν τῇ πόλει τῆς Ζακύνθου ἐκκλησιῶν (1933). Ἀναστασίου Γορδίου Ἐπιγράμματα (1933). Λέοντος, Πρωτοσηκρητικῆς ὑπόμνησις πρὸς τὸν βασιλέα Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον τὸν νέον (1934). Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης Ε. Α. Σιδερίδου, τῆς δωρηθείσης τῇ ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν (1934). Νικήτα Παφλαγόνοσ ἀνέκδοτον ἐγκώμιον εἰς Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον (1934). Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 1346 χειρόγραφον τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν βιβλιοθήκης (1934). Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ εἰδήσεις τῶν βραχέων χρονικῶν τοῦ Σπ. Λάμπρου (1935). Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, Λύσεις θεολογικῶν ζητημάτων (1935). Ἐπιστημονικὰ

μνημόσυνα καθηγητῶν τοῦ πανεπιστημίου. Ζήκος Ρώσης (1935). Ὀνοματομαντεία (1935). Ἐκ τοῦ ἀρχείου τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου Κιμῶλου ἐγκύκλιοι καὶ ἐγγράφα (1935). Τὰ ὑπ' ἀριθ. 117 καὶ 356 χειρόγραφα τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μετοχίου τοῦ παν. τάφου (1936). Ἐπίσης ἐδημοσίευσε διάφορα ἄρθρα ἐν ἐκκλ. περιοδικοῖς καὶ μάλιστα ἐν Ἱερῷ συνδέσμῳ, ὃν διηύθυνε (1905—1917) καὶ ἐξέδωκεν ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ Σπ. Λάμπρου τοὺς τελευταίους 7 τόμους τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμονος (1921—1927).

27. Ὁ κ. Δ. Μπαλᾶνος: Εἶναι ἡ ὀρθόδοξος ἐλληνικὴ ἐκκλησία μόνον κοινῶν λατρείας; (1904). Ἡ περὶ δικαιοσύνης διδασκαλία τῆς ὀρθοδόξου ἐλληνικῆς ἐκκλησίας (1904). Ἡ περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἐπιστημονικὴ γνῶσις (1905). Εἶναι ἡ θεολογία ἐπιστήμη; (1906, μετεφράσθη σερβιστῆ). Ἡ ὁμολογία Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως (1906). Ἡ Λουκάρειος ὁμολογία (1907). Κρίσις τῆς δογματικῆς τοῦ κ. Ἀνδρούτσου (1907). Ἐκκλησία καὶ θέατρον (1909). Ἡ θέσις τῆς γυναικὸς ἐν ταῖς θρησκείαις καὶ ἰδίως ἐν τῇ Χριστιανισμῷ (1910). Τὸ δόγμα τῆς ἐκκλησίας περὶ ἀγίας τριάδος (1911). Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ (Παράρτημα Ἀθηνῶν Μαΐου 1912 σελ. 3921—3934). Ἡ καυσις τῶν νεκρῶν (1912). Ἡ κρίσις τῶν κατηχησεων (1915). Ἡ διδασκαλία τῆς παλαιᾶς διαθήκης ἐν τοῖς σχολείοις (1919). Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν δογμάτων (1919). Σύμβολα καὶ συμβολικὰ βιβλία (1919). Ἡ περίθαλψις τῶν ὀρφανῶν ἐν τῇ ἐλληνικῇ κράτει (1919). Ὁ Ἀπόστολος Μακράκης (1920). Αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ (1920). Πολιτεία καὶ ἐκκλησία (1920). Ἰσιδωρος ὁ Πηλουσιώτης (1922). Ἡ πολυτέλεια κατὰ τοὺς χρόνους τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας (1922). Ἡ ἱστορία τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Παν. Λεύκωμα 1922). Αἱ θυσίαι τοῦ κλήρου ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως (Ἡμερολόγιον Μ. Ἑλλάδος 1922 καὶ 1923). Ἐρνέστος Ρενάν (1923). Ἀλέξανδρος Λυκούργος (1923). Λόγος ἐναρκτήριος εἰς τὸ μάθημα τῆς πατρολογίας (1924). Χριστιανισμὸς καὶ σκηνὴ (1925). Εἶναι ἀναγκαῖα καὶ σκόπιμος ἡ σύγκλησις οἰκουμενικῆς συνόδου; (1925). Οἱ τρεῖς ἱεράρχαι καὶ ἡ ἐποχὴ των (1926). Ἀνακοινώσεις καὶ ὁμιλαὶ ἐν τῇ συνεδρίῳ τῆς Λωζάνης τοῦ 1927 (1927, μετεφράσθη σουηδιστῆ καὶ ἀγγλιστῆ). Πῶς παρηγοροῦν τοὺς πενθοῦντας οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας (1928). Σπυρίδων Λάμπρος (Ἡπειρωτικὰ Χρονικά, Ἰωάννινα 1929). Λόγος εἰς μνήμην τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων τροφίμων τοῦ πανεπιστημίου (1930). Οἱ Μπαλᾶνοι διδάσκαλοι τοῦ γένους (Ἡπειρ. Χρονικά, Ἰωάννινα 1930). Ἡ ἐκκλησιαστικὴ τέχνη καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας (1930). Ἐναρκτήριος λόγος ἐν τῇ ἀκαδημίᾳ (1931). Ἡ θεολογικὴ σχολὴ τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1931). Λουκιανὸς ὁ μάρτυς καὶ Λουκιανὸς ὁ ἀποσυνάγωγος (ἀνακοίνωσις ἐν τῇ ἀκαδημίᾳ, 1932). Ἡ ἀνάγκη τῆς συνεργασίας τῶν ἐκκλησιῶν (ἀνακοίνωσις ἐν τῇ ἀκαδημίᾳ, 1932). Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων (1932). Θεόκλητος

Φαρμακίδης (1933). Περικοπαί ἐξ ἀνεκδότων ἐπιστολῶν Θ. Φαρμακίδου (ἀνακ. ἐν ἀκαδημίᾳ, 1933). Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς περὶ ἐκκλησίας καὶ κλήρου (1933). Ὁ χαρακτήρ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἱστορικοῦ Εὐσεβίου (ἀνακ. ἐν ἀκαδημίᾳ 1934· μετεφράσθη γερμανιστὶ ἐν Theol. Quartalschrift 1935). Ὁ Διονύσιος Σολωμὸς καὶ τὰ μεγάλα ἰδανικά (1934). Τὸ σχέδιον τοῦ ἀστικοῦ κώδικος ὡς πρὸς τὰ ἐκ συγγενείας κωλύματα τοῦ γάμου (ἀνακ. ἐν ἀκαδημίᾳ, 1934). Τὸ πανεπιστημιακὸν ζήτημα ἐπὶ τῆς ὑπουργίας μου (1936). Ἀνεκδοτοὶ ἐπιστολαὶ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων (ἀνακ. ἐν ἀκαδημίᾳ, 1936). Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ἡ κοινωνία (Μυτιλήνη 1936). Ὁμαδικὴ ἢ οἰκογενειακὴ περιθάλψις τῶν ὄρφανῶν; (1936). Εἶναι κακόδοξος ἡ περὶ χάριτος διδασκαλία τοῦ Ἰωάννου Κασσιανοῦ; (1936). Τοῦ αὐτοῦ, ἐκδόσεις συλλόγου ὠφελίμων βιβλίων: Ἡ ἐκκλησία μας (α΄. ἔκδ. 1900). Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας (α΄ ἔκδ. 1904). Αἱ θρησκεῖαι (1907). Ἐκ τῶν ποιητικῶν βιβλίων τῆς π. διαθήκης (1915). Ἡ μεγάλη ἐβδομάς καὶ τὸ πάσχα (1917). Χριστοῦγεννα, Α΄ Ἰανουαρίου, Θεοφάνια (1923).

28. Ὁ κ. Β. Στεφανίδης: Παπίας ὁ Ἱεραπόλεως (ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Γερμανιστῆς «Νέας Ἡμέρας», 1906). Ἡ ἀπολογία τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Σαμουήλ τοῦ Χαντζερῆ (ἀνατύπωσις ἐκ τῆς αὐτῆς ἐφημερίδος, 1908). Οἱ κώδικες τῆς Ἀδριανουπόλεως (ἐν Byzantinische Zeitschrift, 1905 καὶ 1907). Στίχοι Γεωργίου τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ μεγ. ρήτορος Μανουήλ (αὐτόθι 1907 καὶ 1908). Ἡ ἀνόρθωσις τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας (ἐν τῷ «Εὐαγγελισμῷ» τῆς Κωνσταντινουπόλεως, 1913). Ἡ γνωσεολογία τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας (αὐτόθι). Ὁ συνοδικὸς τόμος τοῦ 1545 («Ἐκκλ. Ἀλήθεια» Κωνσταντινουπόλεως, 1914). Οἱ πρῶτοι μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνοι τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καὶ ἡ γένεσις τοῦ Γεροντισμοῦ (αὐτόθι, 1915). Οἱ μικτοὶ γάμοι ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ (αὐτόθι 1919). Ἡ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων ἀνύψωσις ἐπισκοπῶν καὶ ἀρχιεπισκοπῶν εἰς μητροπόλεις (ἐν «Νέῳ Ποιμένι» Κωνσταντινουπόλεως, 1919). Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς ὡς ἐκκλησιαστικὸς ἀναμορφωτῆς (ἐν «Ἀναγεννήσει» Κωνσταντινουπόλεως, 1920). Ὁ Νεόφυτος Δούκας καὶ ὁ Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιος (αὐτόθι). Τὸ προνομιακὸν ζήτημα ἐν τῷ οἰκουμ. πατριαρχείῳ (ἐν «Πανελληνίῳ λευκώματι», τόμος Γ΄, 1922). Συμβολαὶ εἰς τὴν ἐκκλ. ἱστορίαν καὶ τὸ ἐκκλ. δίκαιον (Κωνσταντινούπολις, 1921). Ἐρευναι περὶ τῶν ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει σχέσεων ἐκκλησίας καὶ πολιτείας (1923). Ὁ Ρώμης Ἰούλιος ὁ Α΄ ἐν τῇ ἔριδι τοῦ ἀρειανισμοῦ (1924). Οἱ πάπαι Φήλιξ ὁ Γ΄ καὶ Γελάσιος ὁ Α΄ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς (1924). Οἱ πάπαι Κελεστίνος ὁ Α΄ καὶ Λέων ὁ Α΄ ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτῶν πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς αὐτοκράτορας καὶ τὰς ὑπ' αὐτῶν συγκαλουμένας οἰκουμ. συνόδους (ἐν Ἐπετηρίδι τῆς ἐταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν, 1924). Αἱ ἀρχαὶ τῆς κριτικῆς τῶν βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης (ἐν τῇ «Θεολογίᾳ», 1924). Αἱ πρόοδοι

τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἡ πρὸς αὐτὰς σχέσις τῆς ἐκκλ. ἱστορίας (ἐν Ἐπετηρίδι θεολ. σχολῆς 1926). Ὁ Ρώμης Ἰννοκέντιος ὁ α' ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ παπικοῦ πρωτείου, (αὐτόθι). Λόγος πανηγυρικὸς ἐπὶ τῇ 1600ῃ ἐπετείῳ τῆς α' οἴκουμ. συνόδου (αὐτόθι). Οἱ πάπαι καὶ αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι (ἐν τῇ Ἐπετηρίδι ἔταιρ. βυζ. σπουδῶν, 1926). Αἱ ἱστορικαὶ προϋποθέσεις τῆς τῆς κατὰ τὴν τετάρτην ἑκατονταετηρίδα ἀκμῆς τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας (ἐν «Θεολογία», 1927). Ὁ μητροπολίτης Ἄπρος ἢ ὁ Μητροπολίτης Ἄπρω; (ἐν τῇ ἐπετηρίδι ἔταιρ. βυζ. σπουδῶν, 1927). Ἡ ἐκ δευτέρου τῷ 327 συγκλησις τῆς ἐν Νικαίᾳ α' οἴκουμ. συνόδου (αὐτόθι 1929). Αἱ ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει σχέσεις ἐκκλησίας καὶ πολιτείας καὶ ἡ νεαρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Δούκα 1065 (ἐν Byz. Zeitschrift, 1930). Ἀδαμάντιος Κοραῆς (ἐν Πανελ. λευκώματι, τομ. ε' 1930). Οἱ ὄροι ἐπιστήμη καὶ ἐπιστημονάρχης παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς (ἐν Ἐπετηρίδι ἔταιρ. βυζ. σπουδῶν, 1930). Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καὶ ἡ λατρεία τῶν αὐτοκρατόρων (αὐτόθι 1931). Ἡ γνησιότης τριῶν κανόνων τῆς ἐν Σαρδικῇ συνόδου (ἐν τοῖς «Ἐναίσιμοις», 1931). Ein Überrest der alten Agapen in der griechischen Kirche (ἐν Zeitschrift für KG. 1933). Ὁ Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιος ὁ Λέσβιος (1934). Die geschichtliche Entwicklung der Synoden des Patriarchats von Konstantinopel (ἐν Zeitschrift für KG. 1936).

29. Ὁ κ. Γ. Σωτηρίου: Ἀ' Κύρια ἔργα ἀναφερόμενα εἰς τὰς ὑπ' αὐτοῦ ἐνεργηθείσας ἀνασκαφὰς καὶ ἐρεῦνας χριστιανικῶν μνημείων καὶ τὸν καταρτισμὸν χριστιανικοῦ καὶ βυζαντινοῦ μουσείου: Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (1920). Ὁ ναὸς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν Ἐφέσῳ (1924). Εὐρετήριο τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος (τεῦχος α' 1927). Αἱ χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας καὶ αἱ παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ τῆς Ἑλλάδος (1929). Ὁδηγὸς τοῦ βυζαντινοῦ μουσείου Ἀθηνῶν (1932 β^α ἔκδοσις, ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ). Τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Κύπρου (1936).

Β' Μελέται αὐτοτελεῖς ἢ εἰς ἐπιστημονικὰ περιοδικά. α') Γενικά: ὁ Χριστὸς ἐν τῇ τέχνῃ (1914). Τὸ ἅγιον ὄρος (1920). Ἡ ἁγία Σοφία Κωνσταντινουπόλεως (1920). Τὰ χριστιανικὰ μνημεῖα τῆς Μ. Ἀσίας (1920). Αἱ βυζαντιναὶ σπουδαὶ (1920). Τὸ ὄραριον τοῦ διακόνου ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ (ἐν ἐπιστ. ἐπετ. θεολ. σχολῆς Α' 1924 σελ. 445—490). Ἀρχαιολογία τῆς χριστιανικῆς τέχνης καὶ χριστιανικῆ ἐπιγραφικῆ (ἐναρκτήριοις λόγος, ἐν ἐπιστ. ἐπετ. θεολ. σχολῆς Α' 1925 σελ. 281—302). Εἰκονογραφικοὶ κύκλοι (χριστ. ἡμερολόγιον, 1927, σελ. 159—170). Ἡ χριστιανικὴ κατακόμβη τῆς Μήλου (πρακτ. ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 1928, σελ. 33—46). Ἡ τέχνη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν τριῶν ἱεραρχῶν—τέχνη καὶ θρησκεία (1929). Ἡ ἐκκλησιαστικὴ τέχνη καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας («Ἐναίσιμα» 1931, σελ. 394—404). Τράπεζαι μαρτύρων (εἰς πρακτικὰ χρ. ἀρχ. ἐτ. 1932, 7—17).

Ἡ βυζαντινὴ τέχνη («Ἑστία», 1934). Αἱ μοναὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ἐθνικὴ αὐτῶν δρα-
σις κατὰ τοὺς βυζ. χρόνους (1936). Ἐγχειρίδιον χριστ. ἀρχαιολογίας (εἰσαγωγή 1936).

β') Μονογραφίαι περὶ χριστ. μνημείων καὶ ἀνασκαφαί: Ἀνασκαφαί τοῦ
βυζ. ναοῦ τοῦ ἁγ. Διονυσίου ἀρεοπαγίτου παρὰ τὸν ἄρειον πάγον (Ἀρχαιολ.
δελτίον ὑπουργ. παιδείας, 1916, 119 — 143). Ἀνασκαφαί παλαιοχριστιανικῆς
βασιλικῆς παρὰ τὸν Ἰλισσὸν (Ἀρχ. Ἐφημερίς 1919, 1 — 31). Le chateaufort
de Chlumutai et son atelier monétaire de Clarenzia (ἐν Journal intern.
d'archéol. numismatique, Athènes-Paris, 1919, 273—280). Τὸ ἰουστινιάνειον
τεῖχος τῶν μεσαιωνικῶν Ἀθηνῶν (ἐν ἐπετηρ. Ριζαρείου, 1920, 434—444). Ὁ
τάφος τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (Ἡμερολ. Μ. Ἑλλάδος, 1923, 271—
288). Μεσαιωνικὰ μνημεῖα Κυθήρων (Κυθηραϊκὴ ἐπιθεώρησις, 1923, 313—332).
Ἀνασκαφαί τοῦ ἐν Θήβαις βυζαντινοῦ ναοῦ Γρηγορίου τοῦ θεολόγου (Ἀρχ. Ἐφημ.
1924, σελ. 1—26). Ausgrabungen der antiken christl. Denkmäler in Grie-
chenland (Bul. d'Academie Roumaine, Bucarest, 1924, 236—240). Τὸ σπή-
λαιον τῶν ἑπτὰ παιδῶν τῆς Ἐφέσου (Ἡμερολ. Μ. Ἑλλάδος, 1924, 217—228).
Ἡ μονὴ Φανερωμένης Σαλαμίνος (Ἐπετηρίς ἐτ. βυζ. σπουδῶν 1924, 109—138).
Ἡ Ὁμορφὴ ἐκκλησιᾶ Αἰγίνης (αὐτ. 1925, 222—276). Ἡ μονὴ Νταοῦ Πεν-
τέλης (Ἡμερολ. ἔδοιπ. συνδέσμου 1925, 175—191). Ἡ μονὴ τῆς ἁγίας Λαύ-
ρας (Ἡμερολ. Μ. Ἑλλ. 1925, 183—198). Ἡ ἁγία Τριάς Κρανιδίου (Ἐπετ. ἐτ.
βυζ. σπ. 1926, 192—205). Οἱ ναοὶ τοῦ Ἐλαιῶνος τῶν Ἀθηνῶν (Ἡμερολ.
ἔδοιπ. συνδ. 1926, 168—180). Ἡ σπηλιὰ τῆς Πεντέλης (Ἡμερολ. Μ. Ἑλ.
1927, 45—59). Κάστρον τῶν Ρωγῶν (Ἡπειρωτ. Χρονικὰ 1927, 98—109). Ἡ μονὴ
Ὀλυμπιωτίσσης Ἐλασσῶνος (Ἐπετ. ἐτ. βυζ. σπ. 1927, 312—331). Ἡ μονὴ
ἁγίου Δημητρίου Τσάγεζι (αὐτ. 1928, 348—375). Ἡ βασιλικὴ τῆς Καλαμπά-
κας (αὐτ. 1929, 290—315). Βυζαντιναὶ βασιλικαὶ Μακεδονίας καὶ παλαιᾶς Ἑλ-
λάδος (Byz. Ztschr. 1930, 568—577). Ἑλληνικὴ ἐκκλησιᾶ ἁγίου Γεωργίου
Βενετίας (Ἡμερολ. Μ. Ἑλλ. 1930, 79—90). Αἱ μοναὶ τῶν Μετεώρων (Ἐπετ. ἐτ.
βυζ. σπ. 1933, 382—415). Ἡ μονὴ τοῦ Αὐγοῦ Ἀργολίδος (Ἡμερ. Μ. Ἑλλ.
1935, 457 — 464).

γ' Μελέται ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς ζωγραφικῆς: Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τῆς
βασιλικῆς Νικοπόλεως (1915). Κεϊμήλια ἁγίου ὄρους (Ἡμερολ. Μ. Ἑλλ. 1922,
144—157). Die byzantinische Malerei des XVI Jahrh. in Griechenland
(«Ἑλληνικά» Α' 1928, 97—117). Εἰκόν μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «ἡ γλυκύτης τοῦ
κόσμου» (Ἡμερολ. Μ. Ἑλλ. 1929, 111—117). Κεϊμήλια Ἰωαννίνων (Ἡπ. Χρ.
1931, 3—10). Peintures murales byzantines du XI s. dans la crypte de st.
Luc en Phocide (Actes du III congrès intern. des études byz. d'Athènes,
1932, 389—400). Εἰκόνες μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «αἰνεῖτε τὸν Θεὸν ἐν χορδαῖς
καὶ ὄργάνοις» (Ν. Ἑστία, 1932). Ψηφιδωτὴ εἰκὼν τῆς Παμμακαρίστου Κωνσταν-

τινουπόλεως (Πρακτ. ἀκαδ. Ἀθηνῶν 1933, 359—368). Ψηφιδωτὴ εἰκὼν Κωνσταντινουπόλεως (αὐτ. 1936, 70—81).

δ' Μελέται ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς γλυπτικῆς, μικροτεχνίας καὶ ἐπιγραφικῆς: Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα μονῆς δούου Λουκᾶ (Ἀρχ. δελτίον, 1920, 177—190). Ἀνάγλυφοι βυζαντιναὶ εἰκόνες (Recueil Kontakov, Prague, 1926, 125—138). Ἀρτοφόριον Ἀδριανουπόλεως (Θρακικά, 1927, 7—10). Ἀνάγλυφος εἰκὼν ἀγίου Γεωργίου ἐξ Ἡρακλείας τῆς Προποντίδος (Θρακικά, 1928, 33—77). Ἀραβικὰ λείψανα ἐν Ἀθήναις κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους (Πρ. ἀκαδ. Ἀθηνῶν, 1929, 266—273). Sculptures sur bois byzantines (Mélanges Diehl II, Paris, 1930, 171—180). Ὁ ἄμβων τῆς Θεσσαλονίκης (Ἐπετ. ἐτ. βυζ. σπ. 1933, 418—424). Ἀραβικαὶ διακοσμήσεις εἰς τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος (Πρ. χρ. ἀρχ. ἐτ. 1933, 57—95). Παλαιοχριστιανικὰ καὶ βυζαντινὰ κιονόκρανα μετὰ φύλλων ἀμπέλου (Ἐπετ. ἐτ. βυζ. σπ. 1935, 449—457).

30. Ὁ κ. Ν. Λούβαρις: Ἡ φιλοσοφία τῆς θρησκείας ἐν τῷ παρόντι (1917). Εἰσαγωγὴ εἰς τὰς περὶ Παῦλον σπουδὰς (Θεσσαλονίκη 1919). Ἡ εἰς πνεύματα πλῆσις κατὰ τοὺς περὶ Χριστὸν χρόνους (1920). Παῦλος ἀπόστολος Ἰ. Χριστοῦ (1920). Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Κολοσσαεῖς ἐπιστολὴν (Θεσσαλον. 1920). Ἐπιστολῶν Παύλου χαρακτήρ (Θεσσαλον. 1921). Ἡ γλῶσσα τῆς Κ. Δ. (ἐν Γρηγ. Παλαμαῶς 1924). Ἐρμηνεῖα εἰς τὸ 1. Θεσσαλονικέων 2, 1—16 (Γρηγ. Παλαμαῶς 1924 καὶ 1925). Θρησκειολογία καὶ Κ. Δ. (Δόγος ἐναρκτήριος 1926). Ἡ θρησκεία ἀπὸ ἀξιολογικῆς ἀπόψεως (1928). Ἡ θρησκεία τοῦ Βάγνερ (1928). Νίτσε ὁ προφήτης μιᾶς νέας θρησκείας (1928). Ὁ Γκαίτε ὡς θρησκ. προσωπικότης (1929). Ὁ Ἰησοῦς ἱστορία ἢ μῦθος; (Ἑλλην. Ἔτος 1929). Ἱστορία τῆς φιλοσοφίας (1933). Ἐπίσης μετέφρασεν ἐκ τοῦ γερμανικοῦ διάφορα ἔργα καὶ δὴ τοῦ Ed. Spranger: Εἶδη ζωῆς (1917), Ψυχολογία τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας (1927), Ἡ κοσμοθεωρία τοῦ Γκαίτε (1936) τοῦ Radermacher: Γραμματικὴ τῆς Κ. Δ. (1922) καὶ τοῦ Kalweit. Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας (1936). Ἐξέδιδε καὶ περιοδικὸν ὑπὸ τὸν τίτλον «Κοσμοθεωρία» (1931).

31. Ὁ κ. Π. Μπρατσιώτης: Ὁ παλαιστίνος ἰουδαϊσμός ἐπὶ Ἰ. Χριστοῦ (1918). Ἑβραίων παιδῶν ἀγωγή (1918). Ἡ λεγομένη θρησκειολογικὴ σχολὴ (1920). Ὁ δεσμώτης βαπτιστῆς καὶ ὁ κύριος (1920). Ἰωάννης ὁ βαπτιστῆς ὡς προφήτης (1921). Ἡ γυνὴ ἐν τῇ Βίβλῳ (1923). Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολὴν τοῦ Παύλου (1923). Ὁ ἰουδαϊκὸς ὄχλος ἐν τοῖς εὐαγγελίοις (1923). Αἱ παραβολαὶ τοῦ Κυρίου καὶ ἡ νεωτέρα κριτικὴ (1924). Ἦτο ὁ Χριστὸς σοσιαλιστής; (1925). Ὁ Ἀπ. Παῦλος καὶ ἡ μετάφρασις τῶν Ο' (1925). Οἱ Φιλιισταῖοι καὶ ὁ αἰγαιοκρητικὸς πολιτισμὸς (1926). Ἐβδομηκοντολογικὰ μελετήματα (Α' καὶ Β' 1926—

28). Ὑπόμνημα εἰς τὰς ψδὰς τῶν ἀναβαθμῶν τοῦ ψαλτηρίου (1928). Ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου (1929). Οἱ τρεῖς ἱεράρχαι καὶ τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα (1930). Αὐθεντία καὶ ἐλευθερία ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ (1931). Ὁ κοινωνικὸς χριστιανισμὸς καὶ ἡ παγκόσμιος χριστιανικὴ κοινωνικὴ κίνησις (1933). Ἀτομισμὸς καὶ κοινωνισμὸς παρὰ τῇ νεολαίᾳ (1934). Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Π. Διαθήκην (1937).

32. Ὁ κ. Β. Βέλλας: Εἶναι ὁ 19ος ψαλμὸς ἐνιαῖος; (1928). Ἡ Kapporeth καὶ ἡ ἑορτὴ τῶν Kippurim (1930). Ἀνάλυσις τοῦ βιβλίου τοῦ Ναοῦμ (1930). Mal'ak-Jahve (Ἀλεξάνδρεια 1931). Ὁ πολιτισμὸς τῶν Σουμερίων (Ἱεροσόλυμα 1931). Τρία χωρία τῆς Π. Δ. (1931). Αἱ σύγχρονοι κατευθύνσεις τῆς ἐπιστήμης τῆς παλ. διαθήκης (1932). Ὑπόμνημα εἰς τὸ βιβλίον τοῦ προφήτου Ναοῦμ (1932). Τὰ τέκνα παρ' Ἰσραὴλ (Ἀλεξάνδρεια 1932). Κριτικὰ εἰς τὸ βιβλίον τῆς Ἐξέδου (Ἱεροσόλυμα 1932). Θεὸς καὶ ἱστορία ἐν τῇ ἰσραηλιτικῇ θρησκείᾳ (1934). Θρησκευτικαὶ προσωπικότητες τῆς Π. Δ. (τεύχη α' β' γ' 1934—35). Τὰ χωρία Δευτ. 32,43 καὶ Ζαχ. 14,17 (1935). Ὁ ἰσραηλιτικὸς γάμος (1935). Ἡ σημασία τῶν διπλῶν μεταφράσεων ἐν τῷ κειμένῳ τῶν Ο' (1936).

33. Ὁ κ. Εὐ. Ἀντωνιάδης: Aristipp und die Kyrenaiker (Goettingen 1916). Ὁ ἄγνωστος Θεὸς (1918). Ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐν Ἀθήναις (1920). Ἡ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ ἑμιλία καὶ ἡ νεωτέρα κριτικὴ ἐπιστήμη (1920). Ἑρμηνεῖα τῶν πράξεων τῶν Ἀποστόλων (τεύχος α'. 1923). Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Κ. Δ. (τεύχος α'. 1923). Ἑρμηνεῖα δυσκόλων τινῶν ὄρων καὶ φράσεων ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τῶν ψαλμῶν (ἐν ἐπετηρίδι Ριζαρέου 1928—9). Ἑρμηνεῖα ἐπιγραφῶν τινῶν τοῦ ψαλτήρος (ἐν Ἐναισίμοις, Ἀθήναι 1931). Ἡ κατάστασις τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀπ. Παύλου (1932). Τὸ πρόβλημα τῆς γλώσσης τοῦ Ἰησοῦ (1933). Περὶ τῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς ἡμῶν ἀκολουθίαις προκειμένων καὶ ἀλληλουαρίων (1933). Τὰ προβλήματα τῆς Κ.Δ. καὶ ἡ ἐν τῷ παρόντι θέσις αὐτῶν (1936).

Καὶ ἐκ τῶν διατελεσάντων **Ὑφηγητῶν** τῆς θεολογικῆς σχολῆς καὶ μὴ γενομένων καθηγητῶν αὐτῆς προήλθον ἱκανὰ ἀξιόλογα ἔργα. Οὕτω :

1. Ὁ Ἄν. Μοσχᾶτος ἔγραψεν: Ὁ Κουριαλιστὴς ἐν παλινῳδία, ἤτοι ἀπάντησις εἰς... ματαιόσχιλον Ἰταλὸν (1859). Περὶ τῶν ψευδοιδωρῶν διατάξεις (Ἐδαγ. Κήρυξ 1861 σ. 297 κ. ἐ).

2. Ὁ Σπ. Σούγκρας: Βραχέα τινὰ περὶ πίστεως καὶ ἐπιστήμης (1885). Λόγος εἰσιτήριος εἰς τὸ μάθημα τῆς Ἀπολογητικῆς (1898).

3. Ὁ Γ. Λαμπάνης: Χριστιανικὴ ἀρχαιολογία τῆς μονῆς Δαφνίου (1889). Ἔργα θρησκευτικὰ (1893). Χριστιανικὴ ἀγιογραφία τῶν 9 πρώτων αἰώνων (1896). Ἡ μονὴ Δαφνίου μετὰ τὰς ἐπισκευὰς (1899). Mémoire sur les antiquités chrétiennes de la Grèce (1902). Κατάλογος καὶ ἱστορία τοῦ μουσείου τῆς χριστ. ἀρχαιολογίας καὶ τέχνης (1906). Οἱ ἑπτὰ ἀστέρες τῆς Ἀποκαλύψεως, ἤτοι ἱστο-

ρία, ἐρείπια, μνημεία καὶ νῦν κατάστασις τῶν 7 ἐκκλησιῶν τῆς Ἀσίας (1909). Διάφοροι μελέται καὶ ἀνακοινώσεις, δημοσιευθεῖσαι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν τῷ ἀπὸ τοῦ 1892 ὑπ' αὐτοῦ ἐκδιδομένῳ Δελτίῳ τῆς χριστ. ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας.

4. Ὁ κ. Θ. Βορέας, νῦν καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας, ἔγραψε τὰ ἐπόμενα θεολογικὰ ἔργα: Ὑπόμνημα εἰς τὸν κγ' ψαλμὸν (1899). Ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς ἑβραϊκῆς ποιήσεως (1900). Ἐπίκρισις τῆς διατριβῆς Ν. Α. Παπαγιαννοπούλου περὶ τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου καὶ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ναοῦ (1900). Ἐλεγχοσ Ν. Α. Παπαγιαννοπούλου.

5. Ὁ κ. Στ. Τσακμάκης: Περὶ τῆς πρὸς ἀλλήλας σχέσεως τῶν ἐννοιῶν πνεύματος καὶ ζωῆς (1908). Ἐρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίουσ (εἰσαγωγή καὶ ἐρμηνεία α' κεφαλαίου 1920). Εἰσαγωγή εἰς τὴν πρὸς Φιλήμονα (1923).

6. Ὁ Χρ. Μακρῆς: Ἡ διδασχὴ τῶν 12 ἀποστόλων καὶ τὸ ἀρχαῖον ἐκκλῆισ. πολίτευμα (1910). Ἡ θέσις καὶ ἡ σημασία Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου διὰ τὴν ἱστοριογραφίαν τῆς ἐκκλησίας (1911).

7. Ὁ νῦν ὑφηγητῆς κ. Α. Φιλιππίδης: Ἐπισκοπὴ καὶ ἐπίσκοποι Τήνου κατὰ τοὺς μέσοις χρόνοις (Ἀλεξάνδρεια 1923). Ἡ χριστιανικὴ ἡλικία τῶν Κυκλάδων νήσων (αὐτόθι, 1924). Ἡ ἐν Τήνῳ ὀρθόδοξος ἐκκλησία ἐπὶ ἐνετοκρατίας (αὐτόθι 1926). Ἐρμηνευτικοὶ σκόπελοι: Γενικώτατον διάγραμμα τῆς ὑφῆς τοῦ ζητήματος περὶ τῆς «ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρηνίου» ἀπογραφῆς, Λουκ. 2, 1—2 (αὐτόθι 1925). Ἡ περὶ μεταγραφῶν θεωρία, συμβολὴ εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου τῆς π. διαθήκης (Ἱεροσόλυμα 1927). Ἡ ἐξέλιξις καὶ σημερινὴ φάσις τοῦ ζητήματος τῆς προελεύσεως τοῦ σημιτικοῦ ἀλφαβήτου (Ἀλεξάνδρεια 1928). Συμβολὴ εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς ἑβραϊκῆς βίβλου: Γραμματικὴ-λεξικογραφία-μετρικὴ, κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα (Ἱεροσόλυμα 1929), Die «goldene Regel» religionsgeschichtlich untersucht (Leipzig 1929). Συγκριτικὴ θρησκαιολογία καὶ χριστιανικὴ θεολογία (1930). Religionswissenschaftliche Forschungsberichte über die «goldene Regel» (Athen 1933). Ἡ περὶ θλίψεως καὶ λυτρώσεως θεωρία τῆς Βεδάντα, τῆς δογματικῆς τοῦ Ἰνδικοῦ Βραχμανισμοῦ (1934). Ἡ ἱστορία τῶν θρησκευμάτων ὡς ἐπιστήμη (ἐναρκτήριον μάθημα, 1934). Τὸ ὑψιστον ἠθικὸν ἰδεῶδες κατὰ Βούδδαν (1936).

8. Ὁ νῦν ὑφηγητῆς κ. Α. Μωραΐτης: Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τῶν νέων μας (1930). Τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κυρύγματος καὶ οἱ προσδιορίζοντες αὐτὸ παράγοντες (1933). Θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ ἀγωγή (1935). Τὸ πρόβλημα τῶν θρησκευτικῶν εἰς τὰ σχολεῖα (1935). Ἐρευνα ἐπὶ τῆς θρησκευτικότητος τῶν μαθητῶν (1936).

Ἐνταῦθα δεόν νὰ σημειωθῆ ὅτι ἐξεδόθη καὶ ὁ α' τόμος τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπετηρίδος τῆς θεολογικῆς σχολῆς (εἰς 3 τεύχη, 1924—1926), περιέχων σπουδαίας μελέτας καθηγητῶν καὶ ὑφηγητῶν τῆς. Δυστυχῶς λόγῳ οἰκονομιῶν διεκόπη ἡ ἔκδοσις τῶν ἐπετηρίδων, ἀλλ' ἐπανήρχισεν αὐτὴ ἀπὸ τοῦ 1936, ὅτε ἐξεδόθη ὁ β' τόμος.

ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Ἡ κατάταξις τῶν προσωπογραφιῶν ἐγένετο κατὰ σειρὰν διορισμοῦ. Οἱ πίνακες Α'—Ε' περιλαμβάνουσι τοὺς θανόντας καθηγητάς, οἱ δὲ Σ'—Η' τοὺς ζῶντας. Οἱ διατελέσαντες καθηγηταὶ τῆς θεολογικῆς σχολῆς συμποσούνται εἰς τριάκοντα τρεῖς, ἀλλ' ἐνταῦθα παρατίθενται μόνον 30 εἰκόνες, διότι δὲν ἀνευρέθησαν τιαυῦται αἱ τῶν ἀειδύμων Δ. Λιβεροπούλου (†1856) καὶ Δ. Κλεόπα (†1861), ἡ δὲ εἰκὼν τοῦ κ. Κ. Ράλλη δημοσιεύεται εἰς τὸ τεῦχος τῆς νομικῆς σχολῆς, ἣς διατελεῖ νῦν καθηγητής. Ὑπὸ ἐκάστην προσωπογραφίαν παρατίθεται τὸ ἔτος τοῦ διορισμοῦ, καὶ ὑπὸ τὰς προσωπογραφίας τῶν τελευτησάντων καὶ τὸ ἔτος τοῦ θανάτου.

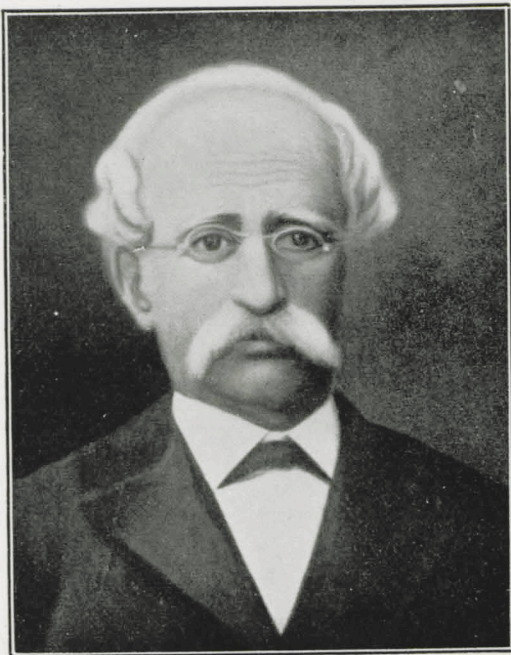

ΜΙΣΑΙΑ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ
(1837 — 1862)

ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ ΦΑΡΜΑΚΙΔΗΣ
(1837 — 1860)

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΟΝΤΟΓΟΝΗΣ
(1837 — 1878)

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΡΟΜΠΟΤΗΣ
(1858 — 1875)

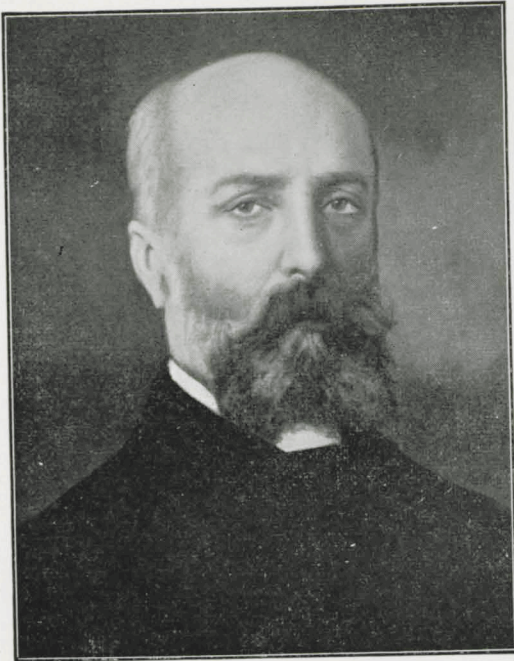

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ
(1860 — 1875)

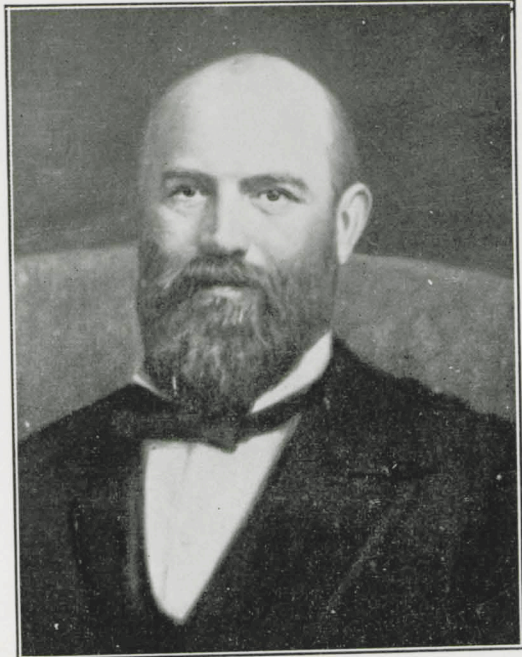

ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ ΒΙΜΠΟΣ
(1860 — 1903)

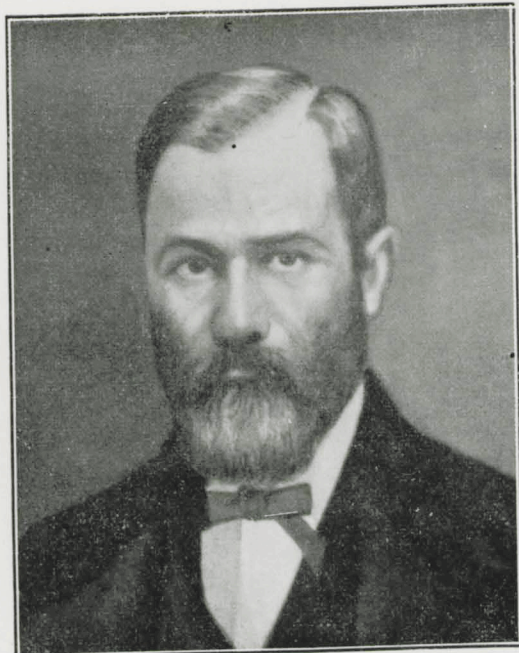
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΔΙΟΜΗΔΗΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ
(1868 — 1923)

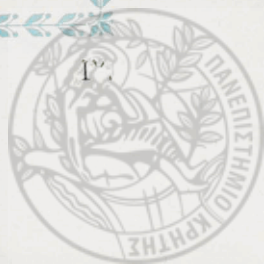
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΔΑΜΑΛΑΣ
(1868 — 1892)

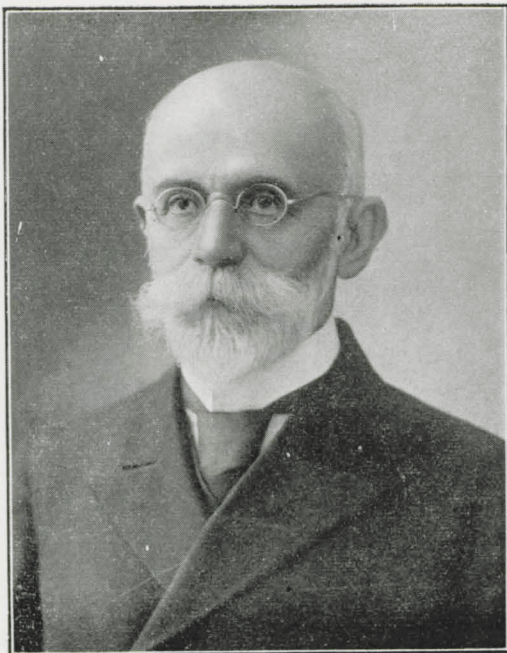

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΚΑΛΟΓΕΡΑΣ
(1868 — 1895)

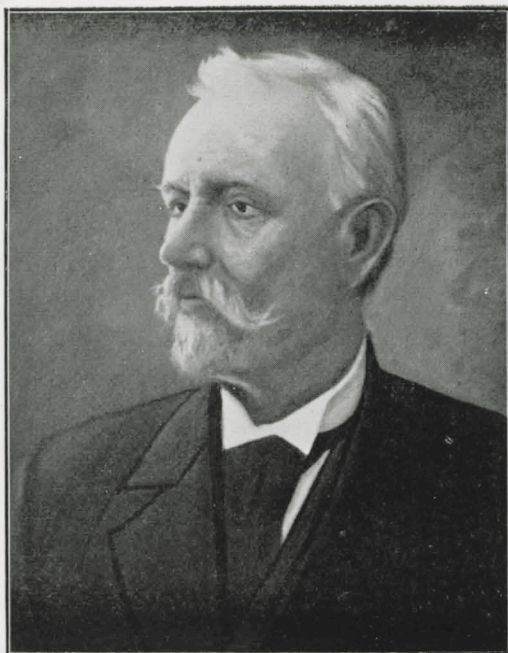

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΑΥΛΙΔΗΣ
(1869 — 1894)

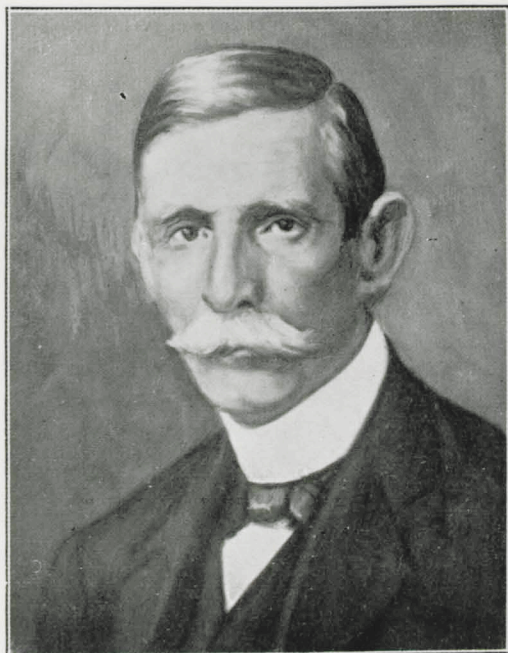
ΖΗΚΟΣ ΡΩΣΗΣ
(1875 — 1933)

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΖΟΛΩΤΑΣ
(1893 — 1919)

ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ
(1891 — 1902)

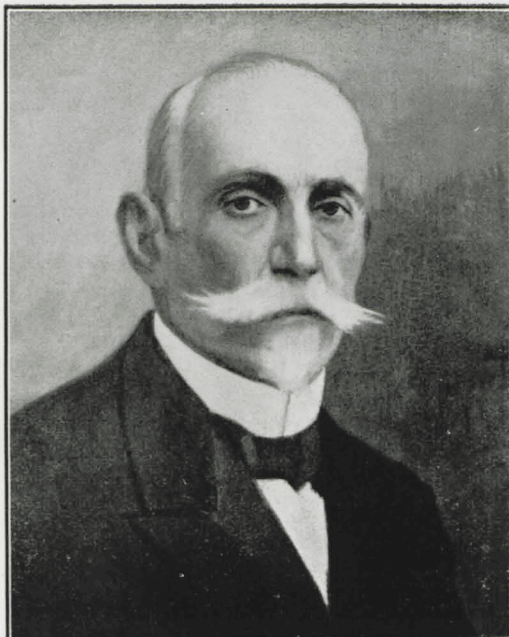

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΛΕΡΒΟΣ
(1897 — 1925)

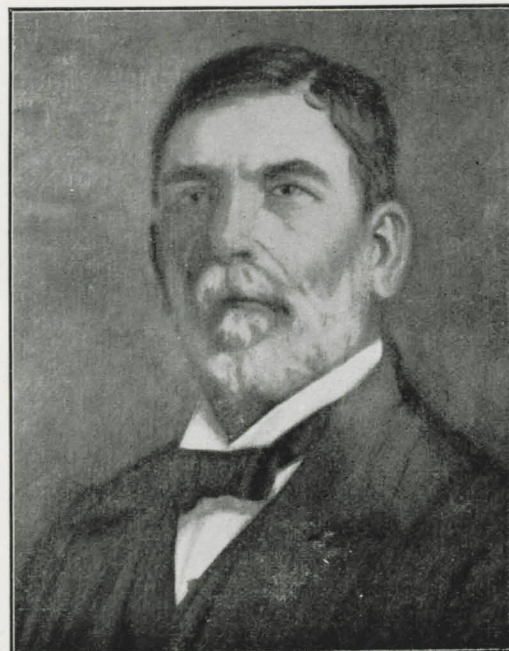
ΙΓΝΑΤΙΟΣ ΜΟΣΧΑΚΗΣ
(1899 — 1903)

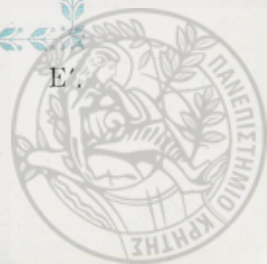
ΝΙΚΟΛΛΟΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ
(1907 — 1926)

ΧΡΗΣΤΟΣ ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΣ
(1912 — 1935)

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
(1918 — 1918)

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΣΟΛΩΡΑΣ
1893

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
1914

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΝΛ
1918

ΑΜΙΛΚΑΣ ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ
1919

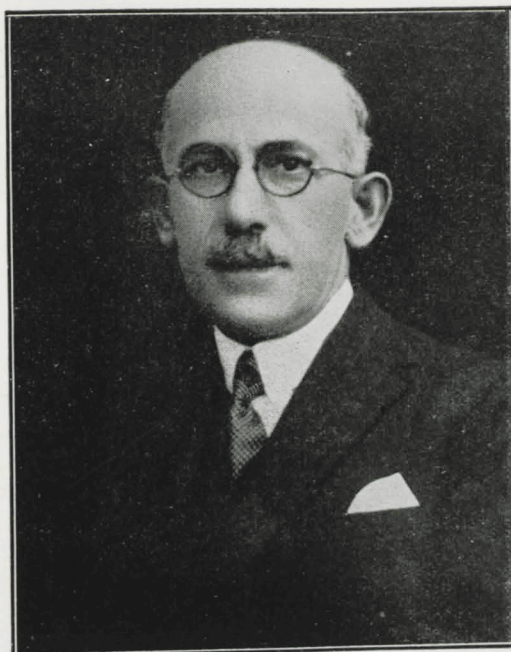
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΟΥΒΟΥΝΙΩΤΗΣ
1920

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΑΛΑΝΟΣ
1924

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ
1924

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ
1924

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΛΟΥΒΑΡΙΣ
1925

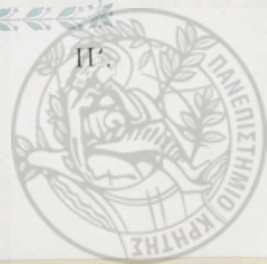
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ
1925

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΒΕΛΛΑΣ
1933

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ
1934

ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

Α

Ἀκαδημαϊκοὶ καθηγηταί, σελίς 26
Ἀλιβιζάτος Ἀμίλλας 15-16, 25, 47-48
Ἀλλοδαποὶ φοιτηταί 28
Ἀναβαπτισμὸς 33
Ἀνάγλυφα 33
Ἀναγνωστάκης Ἄν. 27
Ἀνδρούτσος Χρῆστος 13-14, 31, 45
Ἀντωνιάδης Εὐάγγελος 18, 55
Ἀποστολίδης Μισαήλ 4, 21, 22, 27, 41

Β

Βάπτισμα Λατίνων 33
Βέλλας Βασίλειος 18, 55
Βιβλιοθήκη σπουδαστηρίου 31
Βίμπρος Θεόκλητος 8, 42
Βορέας Θεόφιλος 23, 56

Δ

Δαμαλάς Νικόλαος 9, 21, 24, 30, 42-43
Δαρβινισμὸς 34
Δέρβος Γεώργιος 11-12, 22, 44
Διδάκτορες 29
Διδάκτορες ἐπίτιμοι 29-30
Διδακτορικὸν δίπλωμα 28
Διομήδης Ἰδε Κυριακὸς
Δισύνθετον 33
Δυσθουνιώτης Κωνσταντ. 16, 22, 48-50
Δωρηταί 31

Ε

Ἐδραι σχολῆς 20-21
Ἐκδρομαί 28
Ἐνωσις ἐκκλησιῶν 35

Ἐπετηρὶς ἐπιστημονικὴ 56
Ἐπετηρὶς φοιτ. θεολ. συνδέσμου 28
Ἐπίτιμοι διδάκτορες 29-30
Εὐεργέται 30-31

Ζ

Ζητήματα διάφορα 33 κ. ἑ.
Ζολώτας Ἐμμανουήλ 10-11, 22, 44
Ζωχιοῦ παραδόσεις 34

Η

Ἡμερολογιακὸν ζήτημα 35, 36

Θ

Θεολογικῆς σχολῆς σημασία 36 κ. ἑ.

Ι

Ἰδρυσις θεολογικῆς σχολῆς 3

Κ

Καλογεράς Νικηφόρος 9-10, 30, 43
Καπνικαρέας ναὸς 32
Κλεόπας Διονύσιος 7, 42
Κληροδοτήματα 31
Κοντογόνης Κωνσταντῖνος 4, 6, 21, 22,
30, 41
Κοσμήτορες 22
Κυριακὸς Δ. Ἀναστάσιος 8-9, 22, 24,
30, 42
Κωνσταντινίδης Πανάρετος 23

Λ

Λαμπάκης Γεώργιος 23, 55
Λιθιερόπουλος Λαμιανὸς 7, 42
Λόγοι 25-26
Λούβαρις Νικόλαος 17-18, 54
Λυκοῦργος Ἀλέξανδρος 8, 24, 40, 42

Μ

Μακράκης Ἀπόστολος 33
 Μακρῆς Χρῆστος 23, 56
 Μασσωνισμὸς 35—36
 Μεσολωρᾶς Ἰωάννης 12, 22, 44
 Μεταφράσεις Ἀ. Γ. 34
 Μισθοδοσία κλήρου 35
 Μισθὸς καθηγητῶν 20
 Μοσχάκης Ἰγνάτιος 12-13, 44
 Μοσχάτος Ἀντώνιος 22, 55
 Μπαλᾶνος Δημήτριος 16-17, 50-51
 Μπρατσιώτης Παναγιώτης 18, 54-55
 Μωραΐτης Δημήτριος 23, 56

Ν

Ναὸς πανεπιστημιακὸς 32
 Νεόφυτος Ἀθηνῶν 38
 Νομοσχέδια ἰ. συνόδου 36

Ο

Οἰκονομίδης Προκόπιος 11, 30, 44
 Οἰκοτροφεῖον 32
 Οἰκουμενικὴ σύνοδος 35

Π

Παλαιοκαθολικοὶ 35, 36
 Παλαιοημερολογιτικὸν 35, 36
 Παναγυρικοὶ λόγοι 25
 Παπαγιαννόπουλος Νικόλαος 13, 45
 Παπαδόπουλος Φίλιππος 14-15, 29, 46
 Παπαδόπουλος Χρυσόστομος 14, 30,
 31, 32, 45-46
 Παπαμιχαὴλ Γρηγόριος 15, 22, 46-47
 Παυλίδης Παναγιώτης 10, 21, 43
 Πειθαρχικὰ μέτρα 28
 Πλαίσιας Διονύσιος 23
 Προκόπιος Οἰκονομίδης ἴδε Οἰκονομί-
 δης Προκόπιος
 Πρωτῦται 29

Προσηλυτισμὸς 35
 Πρωτάνεις 21-22
 Πτυχίον ὡς προσὸν 27, 36 κ. ἐ., 40
 Πτυχιούχοι 29

Ρ

Ράλλης Κωνσταντῖνος 13, 30, 45
 Ρομπότης Παναγιώτης 8-9, 21, 30, 42
 Ρώσης Ζήκος 10, 24, 30, 43

Σ

Σούγκρας Σπυρίδων 23, 55
 Στατιστικὴ καθηγητῶν 19
 » ὑφηγητῶν 23-24
 » φοιτητῶν 26
 Σταυροῦ σχολῆς πτυχίον 32
 Στεφανίδης Βασίλειος 17, 51-52
 Στροῦμπος Δ. 26
 Συγγράμματα 41 κ. ἐ.
 Σύνδεσμοι φοιτ. θεολ. 28
 Συνέδρια 24-25
 Συνεδρία: σχολῆς 31 κ. ἐ.
 Σφραγίς 3
 Σωτηρίου Γεώργιος 17, 52-54

Τ

Τσακμάκης Στέφανος 23, 56

Υ

Υποτροφίαι 31
 Ὑφηγηταὶ 22-24

Φ

Φαρμακίδης Θεόκλητος 4, 5, 6, 41
 Φιλιππίδης Λεωνίδα 23, 56
 Φοιτητῶν στατιστικὴ 26

Χ

Χάλκης σχολῆς πτυχίον 32
 Χρυσόστομος Ἀθηνῶν ἴδε Παπαδόπου-
 λος Χρυσόστομος

ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ

Άλιβιζάτος Άμ.	Πίναξ	Σ΄	Μεσολωρῶς Ίω.	Πίναξ	Σ΄
Άνδροῦτσος Χρ.	»	Ε΄	Μοσχάκης Ίγ.	»	Ε΄
Άντωνιάδης Εὐ.	»	Η΄	Μπαλᾶνος Δ.	»	Ζ΄
Άποστολίδης Μ.	»	Α΄	Μπρατσιώτης Π.	»	Η΄
Βέλλας Β.	»	Η΄	Οικονομίδης Πρ.	»	Δ΄
Βίμπος Θ.	»	Β΄	Παπαγιαννόπουλος Ν.	»	Ε΄
Λαμαλᾶς Ν.	»	Γ΄	Παπαδόπουλος Φ.	»	Ε΄
Δέσβος Γ.	»	Δ΄	Παπαδόπουλος Χρ.	»	Σ΄
Δυοβουνιώτης Κ.	»	Ζ΄	Παπαμιχαήλ Γρ.	»	Σ΄
Ζολώτας Ήμ.	»	Δ΄	Παυλίδης Π.	»	Γ΄
Καλογερῶς Ν.	»	Γ΄	Ράλλης Κ.	ἐν ἱστορίᾳ νομικῆς σχολῆς	
Κλεόπας Δ.	δὲν ὑπάρχει		Ρομπότης Π.	Πίναξ	Β΄
Κοντογόνης Κ.	Πίναξ	Β΄	Ρώσης Ζ.	»	Δ΄
Κυριακὸς Άν.	»	Γ΄	Στεφανίδης Β.	»	Ζ΄
Λιβερόπουλος Δ.	δὲν ὑπάρχει		Σωτηρίου Γ.	»	Ζ΄
Λούβαρης Ν.	Πίναξ	Η΄	Φαρμακίδης Θ.	»	Α΄
Λυκοῦργος Άλ.	»	Β΄			

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ
Η ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ (1837-1937)

Α'. Ίδρυσις	Σελίς	3
Β'. Καθηγηταί	»	4
Γ'. Ἀριθμὸς καὶ ὀνομασία ἐδρῶν	»	20
Δ'. Πρυτάνεις	»	21
Ε'. Κοσμήτορες	»	22
ΣΤ'. Ὑφηγηταί	»	22
Ζ'. Ἐπιστημονικὴ δράσις καθηγητῶν καὶ ὑφηγητῶν	»	24
Η'. Φοιτηταί — φοίτησις	»	26
Θ'. Πτυχιούχοι	»	28
Ι'. Ἐπίτιμοι διδάκτορες	»	29
ΙΑ'. Εὐεργέται καὶ δωρηταί	»	30
ΙΒ'. Βιβλιοθήκη τοῦ θεολογικοῦ σπουδαστηρίου	»	31
ΙΓ'. Συνεδρίαί θεολογικῆς σχολῆς	»	31
ΙΔ'. Ἀποφάσεις καὶ ὑπομνήματα τῆς θεολογικῆς σχολῆς	»	33
ΙΕ'. Σημασία τῆς θεολογικῆς σχολῆς	»	36
Παράρτημα. Πίναξ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν τῶν καθηγητῶν καὶ ὑφηγητῶν τῆς θεολογικῆς σχολῆς, κατὰ τὴν πρώτην ἐκατονταετηρίδα (1837 — 1937).	»	41
Ἀλφαβητικὸς πίναξ	»	57
Πίναξ εἰκόνων	»	59

